

भर्तृहरिविरचितम्

५६५११५११

नीतिशतकम्

ಭರ್ತೃಹರಿವಿರಚಿತಮ್

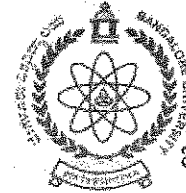
ನೀತಿಶತಕಮ್

ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಮ್. ಮೂರನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್
ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾ ಪಠ್ಯ

ಸಂಪಾದಕರು

ಡಾ|| ಅನಿತಾ

ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗ
ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ರೇಣುಕಾಚಾರ್ಯ ಮಹಿಳಾ ಪದವಿ ವಿದ್ಯಾಲಯ
ರಾಜಾಜಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-10

ಪ್ರಸಾರಾಂಗ

ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
ಜ್ಞಾನಭಾರತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು-560 056.

NITISHATAKAM OF BHARTRIHARI- A prescribed Text Book in Sanskrit for III Semester B.H.M. Degree Class. Edited with Introduction, Translation, Notes and Appendices by Dr. Anitha, Head, Dept of Sanskrit, Sri Jagadguru Renukacharya Degree College for Women, Rajajinagar, Bangalore-560010, published by Prasaraanga, Bangalore University, Bangalore : Pp : 53 +162

© ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ-2011

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು :
ಡಾ|| ಸಿ.ಶಿವರಾಜು

ಪ್ರಕಟಣ ನಿರ್ವಹಣೆ :
ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಎಂ. ಹೊನ್ನಪ್ಪ,
ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರು,
ಪ್ರಸಾರಾಂಗ.

ಬೆಲೆ : ರೂ.40/-

ಪ್ರಕಾಶಕರು :
ಡಾ|| ಬಿ.ಗಣೇಶ್,
ನಿರ್ದೇಶಕರು,
ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣಾಲಯ,
ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ,
ಬೆಂಗಳೂರು.

ಮುನ್ನುಡಿ

ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಮೂರನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ಪದವಿ ತರಗತಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಭರ್ತೃಹರಿಯ ನೀತಿಶತಕವನ್ನು ಪಠ್ಯವನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಿಂದ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರ ಕೈಯಲ್ಲಿಡಲು ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಜ್ಞಾನಭಂಡಾರವೇ ಆಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪರಿಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಧ್ಯಯನ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಪದವಿ ಹಾಗೂ ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಪದವಿ ತರಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಸತತ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ ಭರ್ತೃಹರಿ ವಿರಚಿತ ನೀತಿಶತಕಂ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ರೇಣುಕಾಚಾರ್ಯ ಮಹಿಳಾ ಪದವಿ ವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ಡಾ|| ಅನಿತಾ ಅವರು ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪೀಠಿಕೆ, ಅನುವಾದ, ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ವಂದನೆಗಳು. ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಸ್ಥೆವಹಿಸಿದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ನಿರ್ದೇಶಕರು ಹಾಗೂ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು. ಸಂಸ್ಕೃತಾಧ್ಯಾಪಕರು ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುವರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಡಾ|| ಎನ್.ಪ್ರಭುದೇವ್
ಕುಲಪತಿಗಳು
ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಅರಿಕೆ

ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಚಮತ್ಕಾರಯುತವಾದ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತಿಗಳು ಅಸಂಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನತಮವಾದ ವೇದಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದಲೇ ಇಂತಹ ಸುಂದರ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಂಥಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ, ಸ್ವತಂತ್ರ ರಚನೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲೂ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಸ್ವತಂತ್ರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ರಚಿಸಿದ ಸುಭಾಷಿತಶ್ರೀ ಅಥವಾ ಶತಕತ್ರಯಂ ಬಹು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಈ ಶತಕತ್ರಯದಲ್ಲಿ ನೀತಿಶತಕ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಜನಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಜನರಿಗೆ ಸದ್ಬೋಧನೆಯನ್ನು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ಮಾಡುವ 'ನೀತಿಶತಕ' ವನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು 2011-12ನೇ ಸಾಲಿನ 3ನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ಪದವಿ ತರಗತಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಠ್ಯವನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿ, ಇದರ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಡಾ|| ಅನಿತಾ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ರೇಣುಕಾಚಾರ್ಯ ಮಹಿಳಾ ಪದವಿ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ರಾಜಾಜಿನಗರ, ಇವರಿಗೆ ವಹಿಸಿತು. ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಸಲಹೆ ಸೂಚನೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೀಠಿಕೆ, ಅನುವಾದ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ .ತಮಗೆ ವಹಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು. ಈ ಪಠ್ಯವನ್ನು ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಡಾ|| ಬಿ.ಗಣೇಶ್ ಹಾಗೂ ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಎಂ.ಹೊನ್ನಪ್ಪ ಹಾಗೂ ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನಾಧಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಡಾ|| ಎನ್.ಪ್ರಭುದೇವ್ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಸೂಕ್ತ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡಿದ ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗದ ವಿಶ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ಡಾ|| ಎಂ.ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ಅವರಿಗೆ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಡಾ|| ಸಿ.ಶಿವರಾಜು

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು

ಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ರಚಿಸಿರುವ ಸುಭಾಷಿತಶ್ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ನೀತಿಶತಕಂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇಹಪರದಲ್ಲಿ ಸದ್ಗತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಸದಾಚಾರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತದೆ. ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ 2011-12ನೇ ಸಾಲಿನ ಮೂರನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ಪದವಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬೋಧ ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಮನೋಜ್ಞವಾದ ನೀತಿಶತಕವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಪಠ್ಯವನ್ನಾಗಿ ನಿಗದಿಪಡಿಸಿ ಅದರ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನನಗೆ ವಹಿಸಿತು. ಈ ಕೃತಿಯ ಸಂಪಾದನಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ|| ಸಿ.ಶಿವರಾಜು ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಮಂಡಳಿಯ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ|| ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎಸ್.ಭವಾನಿ ಅವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಪಠ್ಯರಚನಾ ವಿಧಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೀಠಿಕೆ, ಅನುವಾದ, ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪಣಿಭಾಗವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವ ಹಂತದಲ್ಲಿ, ಸೂಕ್ತವಾದ ಸಲಹೆ-ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿ, ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಉಪಕರಿಸಿದಂತಹ ಸನ್ಮಾನ್ಯರಾದ ಪ್ರೊ. ಡಾ|| ಎಂ.ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ವಿಶ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಇವರಿಗೆ ಅನಂತಾನಂತ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಈ ಕೃತಿಯ ಸಂಪಾದನೆಗೆ ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನ, ಮುಂಬೈನಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ಶತಕತ್ರಯಂ, ಚೌಖಾಂಬಾ ಪ್ರಕಾಶನದ ಶತಕತ್ರಯ ಮತ್ತು ಶೃಂಗರಿ ಕವಿ ನರಸಿಂಹಶರ್ಮಾ, ಅದ್ವೈತಾಶ್ರಮ, ನಂಜನಗೂಡು, ಅವರ ನೀತಿಶತಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಡಾ|| ಬಲದೇವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸ (ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ), ಡಾ|| ಎಂ.ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ಯವರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ, History of Indian Literature by Winternitz, History of Sanskrit Literature by A.B.Keith, ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಅವಲೋಕಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಕೃತಿಯ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮುಚಿತವಾದ ಸಲಹೆ ನೀಡಿದ ಸಜ್ಜನರಾದ ಬಸವೇಶ್ವರ ಪದವಿ ವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗದ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ಡಾ|| ಸಿ.ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿರುವ ಸಕಲ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಸುಹೃದ್ಬಂಧವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಕಲಿಕೆಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ಅದ್ಭುತವಾದ ಮನೋಹರವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕರಾದ ಸಕಲಗುರುವೃಂದಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಪದತಲಕ್ಕೆ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಡಾ|| ಎನ್.ಪ್ರಭುದೇವ್ ಅವರಿಗೆ ವಂದನೆಗಳು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಡಾ|| ಬಿ.ಗಣೇಶ್ ಅವರಿಗೆ, ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಎಂ.ಹೊನ್ನಪ್ಪ ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಅವರ ಎಲ್ಲಾ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೆ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಹು ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುವಂತಹ ಮೆ|| ಸಚಿನ್ ರೆಪ್ರೋಗ್ರಾಫಿಕ್ಸ್‌ನ ಶ್ರೀಯುತ ಜಿ.ರಾಘವೇಂದ್ರಕುಮಾರ್ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮತಿ ರತ್ನಮಣಿ.ಆರ್ ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು.

ಸಂಪಾದಕರು
ಡಾ|| ಅನಿತಾ

ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಪಠ್ಯ ಹಾಗೂ ಪಠ್ಯೇತರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ, ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆಧುನಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆವರಣಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಹಾಗೂ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡಬಲ್ಲ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಚರಿತ್ರೆ, ಧರ್ಮ, ನೀತಿ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಭರ್ತ್ಸಹರಿಯ ನೀತಿಶತಕವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು 2011-12ನೇ ಸಾಲಿನ ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ಪದವಿ ತರಗತಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಠ್ಯವನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದ್ದು, ಈ ಕೃತಿಯು ಪ್ರಸಾರಾಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕೃತಿಗೆ ಮುನ್ನುಡಿ ನೀಡಿರುವ ನಮ್ಮ ನೆಚ್ಚಿನ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಡಾ|| ಎನ್.ಪ್ರಭುದೇವ್ ಅವರಿಗೆ ವಂದನೆಗಳು. ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಿಗೂ ಮತ್ತು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ಮಂಡಳಿ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಪಠ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಡಾ|| ಅನಿತಾ ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಹಾಗೂ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಯನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಹೊರತರಲು ಕಾರಣರಾದ ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಎಂ.ಹೊನ್ನಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗಕ್ಕೂ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು.

ಡಾ|| ಬಿ.ಗಣೇಶ್
ನಿರ್ದೇಶಕರು,
ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣಾಲಯ

ವಿಷಯ ಸೂಚಿ

1. ಪೀಠಿಕೆ ಮತ್ತು ಕವಿ ಕಾವ್ಯ ಪರಿಚಯ x - Lii
2. ನೀತಿಶತಕಂ 3-19
3. ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು 23-134
4. ಆಂಗ್ಲಾನುವಾದ 137-162

ಸಂಸಾರವಿಷವೃಕ್ಷಸ್ಯ ದ್ವೇ ಫಲೇಹ್ಯಮೃತೋಪಮೇ ।
ಸುಭಾಷಿತರಸಾಸ್ವಾದಃ ಸಂಜ್ಞಿತಃ ಸುಜನೈಃಸಹ ॥

ಸಂಸಾರವೆಂಬ ವಿಷವೃಕ್ಷದ ಮಧುರವಾದ ಫಲಗಳು ಎರಡು. ಒಂದು, ಸುಭಾಷಿತ ಎಂಬ ರಸದ ರುಚಿಯನ್ನು ಸವಿಯುವುದು, ಮತ್ತೊಂದು ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸ.

ಮಧುರ ಫಲವಾದ ಈ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಘುಕಾವ್ಯ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಹವು. ಸುಭಾಷಿತ ಎಂಬ ಪದವೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಇದು ಸುಷ್ರು ಭಾಷಿತಮ್ । ಶೋಭನಂ ಭಾಷಿತಮ್ । ಸುಂದರವಾದ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಈ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತಿ, ಸದುಕ್ತಿ ಎಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕವಿ ತನ್ನ ಮನದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಪದ್ಯವೊಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ರಚಿಸುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳು 'ಮುಕ್ತಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸರಳ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ ಈ ಪದ್ಯಗಳು ಬಹು ಸುಲಭವಾಗಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವಂತಹವು. ಕವಿ ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ ಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಅನುಭವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದಂತಹ ಈ ಹಿತನುಡಿಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕೈಗನ್ನಡಿಯಂತಿವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ವೇದಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಎಲ್ಲ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ನುಡಿಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ.

ವೇದಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕ ನುಡಿಗಳು, ದಾನಾದಿಗಳ ಮಹತ್ತ್ವ ಉತ್ತಮವಾದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಂತಹ ಕಿವಿಮಾತುಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳು ಬಹು

ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ದ್ಯೂತವೆಂಬ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪಿಡುಗನ್ನು ಕುರಿತು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಕ್ಷರ್ಮಾ ದೀವ್ಯಃ ಕೃಷಿಮತ್ಕೃಷ್ಣವ ವಿದ್ವೇ ರಮಸ್ವ ಬಹುಮನ್ಯಮಾನಃ ।

(ದಾಳಗಳಿಂದ ಜೂಜಾಡದಿರು. ಕೃಷಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಬಂದಂತಹ ಹಣವನ್ನೇ ಬಹುವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಸಂತೋಷಿಸು).

ದ್ಯೂತ ವ್ಯಸನಿಯಾದವನಿಗೆ ಅದರ ಅನರ್ಥಕಾರಿ ಗುಣದ ಕಾರಣ ಜೂಜಾಡದಿರುವಂತೆ ಬೋಧನೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಪರತತ್ತ್ವ ಚಿಂತನೆಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಬರುವ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಸದುಕ್ತಿಗಳು ಬಹಳಷ್ಟಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ-

ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किंच जगत्यां जगत् ।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मा गृधः कस्यस्विन्नम् ॥

ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸಮಸ್ತ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ವಾಸಿಸುವನು. ಪರಧನಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಡದಿರು. ತನ್ನದೇ ಆದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ತ್ಯಾಗದ ಮೂಲಕ ಅನುಭವಿಸು - ತ್ಯಾಗದ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯ ಸಂತೋಷ ಕಾಣಬೇಕೆಂಬ ಮಹತ್ಸಂದೇಶ ಇಲ್ಲಿರುವುದು. ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತದಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಸುಭಾಷಿತಗಳ ನಿಧಿಯೇ ಆಗಿವೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪದ್ಯ ಸುಖದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ:

आरोग्यमानुष्यमविप्रवासः ।

सद्भिर्मनुष्यैः सह संप्रयोगः ।

सत्प्रत्यया वृत्तिरभीतवासः

षड्बीबलोकस्य सुखानि राजन् ॥

ಆರೋಗ್ಯ, ಸಾಲರಾಹಿತ್ಯ, ಪ್ರವಾಸ ಹೋಗದಿರುವಿಕೆ, ಸತ್ಸಹವಾಸ, ನಿರ್ಭಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸ, ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಂತೆ ಜೀವನ ಇವು - ಜೀವಿಯ ಸುಖಸಾಧನಗಳು.

ಕಾಳಿದಾಸಾದಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಇಂತಹ ರಚನೆಗಳು ಬಹಳಷ್ಟು ಇವೆ. ಭಾರವಿಯ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯಮ್ ನಲ್ಲಿ ಬರುವ

सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ।

वृणुते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ॥

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ, ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಯೋಚಿಸದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ಆಪತ್ತಿಗೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿವೇಚಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ ಯಶಸ್ಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಸರಳವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಉಕ್ತಿಗಳು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ಮರಣಾರೋಗ್ಯವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ನಾಟಕಕಾರ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಕರ್ಣಭಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ಲೋಕ ಹೀಗಿದೆ :

शिक्षा क्षयं गच्छति कालपर्ययात्

सुबद्धमूला निपतन्ति पादपाः ।

जलं जलस्थानगतं च शुष्यति

हुतं च दत्तं च तथैव तिष्ठति ॥

“ಕಾಲ ಕಳೆದಂತೆ ಕಲಿತ ವಿದ್ಯೆ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಳವಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟ ಮರಗಳು ಬಿದ್ದುಹೋಗುತ್ತವೆ, ಸರೋವರಗಳಲ್ಲಿನ ನೀರು ಬತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ, ಹೋಮ ಮಾಡಿದ್ದು, ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ಮಾತ್ರ ಹಾಗೆ

ಉಳಿಯುತ್ತದೆ”. ಈ ಶ್ಲೋಕ ದಾನದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾದ, ಹಿತಕರವಾದ ಸೂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅವುಗಳು ಸ್ಮರಣಾರ್ಹ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಹೃದಯರು, ಮನಗಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವೇದಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ನಂತರದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಕಾಣಬರುವಂತಹ ಈ ಸೂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವರು. ಇವು ಸುಭಾಷಿತಸಂಗ್ರಹಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ರಾಜಶೇಖರನ ಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವಲೀ, ಸಾಯಣಮಾಧವನ ಸುಭಾಷಿತಸುಧಾನಿಧಿ, ಶ್ರೀಧರದಾಸನ ಸದುಕ್ತಿಕರ್ಣಾಮೃತ, ಶಾರ್ಙ್ಗಧರನ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಪದ್ಧತಿ, ವೇದಾಂತದೇಶಿಕನ ಸುಭಾಷಿತನೀವೀ, ಕಾಶೀನಾಥಶರ್ಮನ ಸುಭಾಷಿತರತ್ನಭಾಂಡಾಗಾರ, ಮೊದಲಾದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಭಾಷಿತ ಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಂಥಗಳು.

ಇಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ರಚನೆ ಮಾಡಿರುವಂತಹ ಸುಭಾಷಿತ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಇವೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳು ಸುಂದರಪಾಂಡ್ಯ ಕವಿಯ ನೀತಿದ್ವಿಷಷ್ಟಿಕಾ (ಕ್ರಿ.ಶ. 4ನೇ ಶತಮಾನ), ಚಂದ್ರಗೋಮಿನ್ ಕವಿಯ ಶಿಷ್ಯಲೇಖಧರ್ಮಕಾವ್ಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. 5ನೇ ಶತಮಾನ), ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಶತಕತ್ರಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. 7ನೇ ಶತಮಾನ), ಭಲ್ಲಟಕವಿಯ ಭಲ್ಲಟಶತಕ (ಕ್ರಿ.ಶ. 9ನೇ ಶತಮಾನ), ಶಂಭುಕವಿಯ ಅನ್ನೋಕ್ತಿಮುಕ್ತಲತಾಶತಕ (ಕ್ರಿ.ಶ. 12ನೇ ಶತಮಾನ) ಇತ್ಯಾದಿ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಶತಕತ್ರಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಕೃತಿ.

ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ ಪರಿಚಯ

ಭರ್ತೃಹರಿ ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯ ಕಂಡ ಶ್ರೇಷ್ಠಕವಿ. ಕವಿಯ ದೇಶ, ಕಾಲಾದಿ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಏನನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈತನ ದೇಶ, ಕಾಲಾದಿ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಯಾವುದೇ ಮಾಹಿತಿ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಪರಂಪರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಜೀವನಾದಿ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಿರದ ಕಾರಣ ನಂತರದ ಕವಿಗಳು ನೀಡಿರುವ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಜೀವನ :

ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಭರ್ತೃಹರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೂರು ಜನ ಕವಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ರಾಜ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಹೋದರನು. ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ವಾಕ್ಯಪದೀಯ ಹಾಗೂ ಶತಕತ್ರಯ ರಚಿಸಿದವನು. ಮೂರನೆಯವನು ಚೀನಾದೇಶದ ಯಾತ್ರಿಕ ಇಕ್ವಿಂಗ್ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಭರ್ತೃಹರಿ, ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಪದೀಯ ಹಾಗೂ ಶತಕತ್ರಯಗಳ ಕರ್ತೃವಾದ ಭರ್ತೃಹರಿ ಒಬ್ಬನೋ ಅಥವಾ ಭಿನ್ನರೋ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲ.

ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಭರ್ತೃಹರಿ ಮಾಲವದೇಶದ ನಿವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಹೋದರನಾಗಿದ್ದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ವಂಶೋತ್ಪನ್ನನಾದ ರಾಜ ಗಂಧರ್ವಸೇನನ ಇಬ್ಬರು ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಪತ್ನಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು ಭರ್ತೃಹರಿ. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿ (ಧಾರಾರಾಜನ ಪುತ್ರಿ) ಯಿಂದ ಜನಿಸಿದಾತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ. ಧಾರಾಧೀಶನಿಗೆ ಮುತ್ರಸಂತಾನವಿರದ ಕಾರಣ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಭರ್ತೃಹರಿಯನ್ನು ತಾನೇ

ಸಾಕಿ ಬೆಳೆಸಿ ವಿದ್ಯಾವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಧಾರಾಧಿಪತಿ ಬಯಸಿದಾಗ ತನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ಭರ್ತೃಹರಿಯೇ ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಿಸಿ, ಆತನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತಾನು ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ರಾಜನಾದ ಭರ್ತೃಹರಿ ವಿಷಯಲೋಲುಪನಾಗಿದ್ದು ಸೋದರನಾದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಎಚ್ಚರಿಸಿದರೂ ಜಾಗ್ರತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ನಂತರ ಆತನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಘಟನೆ ಆತನ ಬದುಕನ್ನೇ ಬದಲಿಸಿತು. ಅದಾದರೂ - ಒಮ್ಮೆ ಆತನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಒಬ್ಬ ಸಾಧು ನೀಡಿದ ದೀರ್ಘಾಯುಕಾರಕವಾದ ವಿಶೇಷ ಫಲವನ್ನು ರಾಜ ತಾನು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುವ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆಕೆ ಅದನ್ನು ತಾನು ಸೇವಿಸದೆ ತಾನು ಮೆಚ್ಚಿ ಪ್ರೀತಿಸಿದ ಕುದುರೆಯಿಂದ ಸೇವಕನಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ಆತನು ಅದನ್ನು ತಾನು ಪ್ರೀತಿಸಿದ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವಳು ಆ ಹಣ್ಣಿನ ವಿಶೇಷತೆ ನೋಡಿ ಇದನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಒಳಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಆತನಿಗೊಪ್ಪಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಹಣ್ಣು ಹಿಂತಿರುಗಿ ತನ್ನ ಬಳಿಗೇ ಬಂದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಚ್ಚರಿಗೊಂಡು ರಾಜ ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ಸತ್ಯಾಂಶ ತಿಳಿದು ಜಿಗುಪ್ಸೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರೀತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ ವಿರಕ್ತನಾಗಿ, ರಾಜ ವೈಭೋಗದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕೊನೆ ಹಾಡಿ ಯತಿಯ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ತನ್ನ ಅನುಭವಗಳನ್ನೇ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ರಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಬಹುಶಃ ನೀತಿಶತಕದ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಶತಕದ ರಚನೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ.

ಕಾಲ :

ಭರ್ತೃಹರಿಯ ಕಾಲದ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲ. ಹಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 57 ರಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಮಶಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಈತನ ಸಹೋದರ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ,

ಈತನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 1ನೇ ಶತಮಾನ ಆಗುವುದು. ಭರ್ತೃಹರಿಯನ್ನು ಹೂಣರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಎಂದು ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾದ ಗುಪ್ತವಂಶದ ದೊರೆ ಎರಡನೇ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಸಹೋದರನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಈತನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ಐದನೇ ಶತಮಾನವಾಗುವುದು. ಕವಿ ಭರ್ತೃಹರಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 651ರಲ್ಲಿ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು ಎಂಬ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಇತ್ತಿಂಗ್ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನೀಡಿರುವನು. ಈ ಮಾಹಿತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಬಹುಜನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ, ಕವಿಯ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೇ ಶತಮಾನ.

ಶತಕತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಷಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕವಿ ವೈದಿಕಧರ್ಮಾವಲಂಬಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಚೀನಾದೇಶದ ಯಾತ್ರಿಕ ಇತ್ತಿಂಗ್‌ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಾಹಿತಿಯ ಆಧಾರದಂತೆ ಕವಿ ಮೊದಲು ಹಿಂದೂ ಆಗಿದ್ದು ನಂತರ ಬುದ್ಧನ ತತ್ವಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮಾವಲಂಬಿಯಾದನು.

ಕೃತಿಗಳು :

ಶೃಂಗಾರಶತಕ, ನೀತಿಶತಕ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಕೃತಿಗಳು ಭರ್ತೃಹರಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಇವು ಶತಕತ್ರಯ ಅಥವಾ ಸುಭಾಷಿತತ್ರಿಶತೀ ಎಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ, ನೀತಿ, ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ 300 ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪದ್ಯಗಳು ಇವೆ. ಶತಕ ಎಂಬುದು ಸಂಖ್ಯೆ ನೂರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ನೂರಕ್ಕೂ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ಪದ್ಯಗಳು ಇವೆ. ಶತಕಪದ ಪ್ರಯೋಗ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದು. ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಶತಕತ್ರಯವನ್ನು ಕವಿ ರಚಿಸಿರುವನು. ಇದರ ರಚನೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಾಗಿದೆ ಎಂಬ

ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇದೆ. ರಾಜನಾಗಿದ್ದಾಗ ತಾನು ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಅಧಿಕಾರ, ವಿಲಾಸ, ವೈಭೋಗ, ಪ್ರೇಮದ ಕಹಿ ಅನುಭವ, ಅದರಿಂದ ಬಂದ ವಿರಕ್ತಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವನು.

ಶೃಂಗಾರಶತಕ : ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮನೋಹರ ಸೌಂದರ್ಯದ ಆಕರ್ಷಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಮಧುರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಇದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ, ಅವರ ಹಾವ-ಭಾವಗಳ, ವಿಲಾಸಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇತ್ತೆಂದು ವಿದಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃತಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಅವು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಃಖಕಾರಕವೇ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅಂಶದಿಂದ ಬಹುಶಃ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಆರಂಭವನ್ನು ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಜೀವನಾನುಭವ ಪಕ್ಷವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಿರಬಹುದು ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುತ್ತದೆ.

ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ : ಜೀವನದ ವೈಭೋಗ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿರಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಔದಾಸೀನ್ಯವನ್ನು ಕವಿ ಈ ಶತಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವನು. ಸಂಸಾರದ ನಿಸ್ಸಾರತೆ, ಅಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಕವಿ, ಈ ಮೂಲಕ ಓದುಗರ ಮನಸ್ಸು ವೈರಾಗ್ಯದತ್ತ ವಾಲುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಫಲನಾಗಿರುವನು.

ನೀತಿಶತಕ : ಈ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಕವಿ ವಿದ್ಯೆ ಪರೋಪಕಾರದ ಉದಾರತೆ, ಶೌರ್ಯಾದಿ ಉದಾತ್ತ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀಮಂತ ರಾಜರ ಅಹಂಕಾರ, ಹೃದಯಹೀನ ವರ್ತನೆ, ದುರ್ಜನ ಹಾಗೂ ಮೂರ್ಖರಿಂದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಬಂದೊದಗುವ ಸಂಕಷ್ಟ, ಅಪಮಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಕವಿ ಜನರಿಗೆ ದುರ್ಜನರ, ದುರಹಂಕಾರಿಗಳ ದುಷ್ಟತೆಯನ್ನು, ಸಜ್ಜನರ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿರುವನು.

ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಜನರು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದಂತಹ ನೈತಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಹೈದಾಯಿಂಗಮುಖಾಂತಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಸ್ವಾನುಭವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದಂತಹ ನೀತಿಪ್ರದ ಪದ್ಯಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವು. ಸರಳ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಯಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ರಮಣೀಯವಾದ ಉಪಮಾನ-ಉಪಮೇಯಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಪಕ್ಷಿಗಳ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳು ಕಾವ್ಯಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆರುಗನ್ನು ನೀಡಿವೆ.

ಕವಿಯು ನೀತಿಶತಕವನ್ನು ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಅಜ್ಞಪದ್ಧತಿ, ವಿದ್ವತ್ಪದ್ಧತಿ, ಮಾನಶೌರ್ಯಪದ್ಧತಿ, ಅರ್ಥಪದ್ಧತಿ, ದುರ್ಜನಪದ್ಧತಿ, ಸುಜನಪದ್ಧತಿ, ಪರೋಪಕಾರಪದ್ಧತಿ, ಧೈರ್ಯಪದ್ಧತಿ, ದೈವಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಪದ್ಧತಿ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಪದ್ಧತಿಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾಗುವಂತಹ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ನೀತಿಬೋಧಕ ವಿಷಯಗಳು ಕವಿಯಿಂದ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಹತ್ತು ಪದ್ಧತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳು ಹೀಗಿವೆ.

1. ಅಜ್ಞಪದ್ಧತಿ : ಈ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಖರ ವರ್ತನೆ ಹೇಗಿರುವುದು ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೂರ್ಖರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವುದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕಷ್ಟಕರ. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸುವುದು ಸುಲಭ. ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದು ಇನ್ನೂ ಸರಳ. ಆದರೆ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ಅಲ್ಪಜ್ಞರು ತಾವು ತಿಳಿದದ್ದೇ ಸರಿ ಎಂದು ಹಠ ಹಿಡಿಯುವರು. ಇಂತಹ ಮೂರ್ಖರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕವಿ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೂರ್ಖರನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಅಶಕ್ಯ. ಅಪಾಯಕಾರಿಯಾದ ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಯೊಳಗೆ ಕೈಹಾಕಿ

ಅದರ ಹಲ್ಲನ್ನು ಕೀಳಬಹುದು, ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಲೆಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು. ಮನಸ್ಸು ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿ ಕೃದ್ಧ ಹಾವನ್ನೂ ಸಹ ಹೂಮಾಲೆಯಂತೆ ಮುಡಿಯಬಹುದು. ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವುದು ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಮರಳಿನಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ, ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ, ಕೊಂಬಿರುವ ಮೊಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಅಸಾಧ್ಯ ಎನಿಸುವ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಪವಾಡ ಸದೃಶ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆದೀತೇನೋ! ಆದರೆ ಮೂರ್ಖರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸಲಾಗದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಯಾರಾದರೂ ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಲು ಹೋದರೆ ಅದೂ ಅಶಕ್ಯವಾದೀತು. ಕಮಲದ ದಂಟಿನಿಂದ ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾದೀತೆ ? ಲವಣಸಾಗರವನ್ನು ಒಂದು ಜೇನಹನಿ ಮಧುರವಾಗಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಅಂತೆಯೇ ಇದೂ ಸಹ ಅಶಕ್ಯ ಎಂದು ಕವಿಯ ಅಭಿಮತ.

ಮೂರ್ಖನಾದವನ ಮೌನದ ಬಗ್ಗೆ ಕವಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಜ್ಞಾನದ ಮುಚ್ಚುವಿಕೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವ, ಮೂರ್ಖನಾದವನಿಗೆ ವರವೇ ಆಗಿರುವ ಮೌನವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಮೂರ್ಖರ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೇನೋ ಎಂಬಂತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮೂರ್ಖರು ಏನೂ ತಿಳಿಯದವರಾದ ಕಾರಣ, ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೌನವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇವರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳೇನೋ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆ ಮೂಡುವುದು. ಇವರ ಸ್ವಭಾವವೂ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವುದು. ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ಮಾಂಸದ ತುಂಡನ್ನು ಆನಂದದಿಂದ ತಿನ್ನುವ ನಾಯಿಯು ದೇವೇಂದ್ರನನ್ನು ಕಂಡರೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದಿರುವಂತೆ,

ನೀಚಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ಜನರು, ತಮ್ಮದೇ ಸರಿ ಎಂಬ ಧೋರಣೆ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಮೂರ್ಖರ ಈ ಮೂರ್ಖತ್ವಕ್ಕೆ ಔಷಧವೇನಾದರೂ ಇದ್ದೀತೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕುತ್ತಾ ಕವಿ ಮೂರ್ಖತ್ವ ನಿವಾರಣೆಗೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಔಷಧವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ.

2. **ವಿದ್ವತ್ಪದ್ಧತಿ :** ಮೂರ್ಖರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸಿದ ನಂತರ ವಿದ್ವತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿವೇಕಶಾಲಿಗಳಾದ ಜನರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಸಂಪತ್ತು ಅಂತರ್ಧನವು. ಕೊಟ್ಟಷ್ಟೂ ವರ್ಧಿಸುವ ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ ಹೊಂದಿರುವ ಈ ವಿದ್ಯೆ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲೂ ನಾಶವಾಗದ್ದು. ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ, ಈ ವಿದ್ವತ್ತು ಹೊಂದಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಜೊತೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸದಿರಿ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸದಿರಿ ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಿದ್ವತ್ತಿಗಿಂದು ಕುಂದುಬಾರದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಕವಿ ಈ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ, ಹಂಸದ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಂಡರೆ ಏನು ಮಾಡಬಹುದು? ಕಮಲವನದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವ ಅದರ ಆನಂದವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಬಹುದೇ ಹೊರತು, ಹಾಲು ನೀರು ಬೆರೆತಿರುವಾಗ ನೀರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಲನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅದರ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲಾರ. ವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಆಭರಣಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ, ಹಾರ, ಕಡಗಾದಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಆಭರಣಗಳು ನಶ್ವರ. ಪಾಂಡಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ನುಡಿಗಳೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಆಭರಣ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ರಾಜರೂ, ಶ್ರೀಮಂತರೂ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಕೇವಲ ಹಣಕ್ಕಾಗಲೀ, ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಲೀ ಮನ್ನಣೆ ಬರದು. ರಾಜರ ಘನತೆ

ಹೆಚ್ಚುವುದೂ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೇ. ಕವಿ, ಈ ರೀತಿ ವಿದ್ಯೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸತ್ಯಾವ್ಯರಚನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ "ರಾಜ್ಯವೇಕೆ ಬೇಕು?" ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದ ಸುಸ್ಥಿತಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಾದ ವಿದ್ವಜ್ಜನರು. ಕಾರಣರು. ಇವರಿಂದಲೇ ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರ ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ವಿದ್ಯೆಗಿದೆ. ವಿದ್ಯಾಭೂಷಿತರಾದ ಜನರು ತಮ್ಮ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಹಾಗೂ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಮರಣಿಸಿದರೂ ಅವರ ಯಶಃಕಾಯಕ್ಕೆ ಕುಂದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದ್ವತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪೂಜಾರ್ಹರು.

3. **ಮಾನಶೌರ್ಯಪದ್ಧತಿ :** ಮಾನವಂತರಾದವರ ಘನತೆಯನ್ನು ಈ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಾರು ಹೇಗಿರಬೇಕೋ ಹಾಗಿರುವುದೇ ಸೂಕ್ತ, ಅದೇ ಮಾನ. ಈ ಮಾನ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಶೌರ್ಯ. ಮಾನಧನರಾದ ಮಹಾತ್ಮರ ರೀತಿ-ನೀತಿಗಳನ್ನು ಕವಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಿಂಹಾದಿಗಳು ಎಂತಹ ಕಷ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣವೇ ಹೋಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬಂದರೂ ಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿನ್ನದೆ ಆನೆಯನ್ನೇ ಬೇಟೆಯಾಡುವುದು. ಅಂತೆಯೇ ಮಾನವಂತರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಮ್ಮ ಘನತೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೀನವಾಗಿ ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲ. ನೀಚವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅದರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಯಿಯೊಂದು ನೀರಸವಾದ ಮೂಳೆಯನ್ನೇ ತಿಂದು ಸಂತೋಷಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಿಂಹ ಆನೆಯನ್ನೇ ಕೊಂದು ತಿನ್ನುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನೀಚಜನರು ನೀಚವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಅಲ್ಲೇ ತೃಪ್ತಿಕಾಣುವರು. ಮಹಾತ್ಮರಾದರೋ ಮಹತ್ತಾದ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಜಾತಿ, ಕುಲ, ಸಂಪ್ರದಾಯಾದಿಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ

ನಡೆದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹೂವಿನ ಗುಚ್ಚಕ್ಕೆ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು, ಎಲ್ಲರ ಶಿರಸ್ಸಿನ ಮೆಲೆ ಚೂಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಎರಡು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಣಗಿಹೋಗುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಮಾನವನರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾದ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು ಬದುಕಿ ಲೋಕಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟಕರವಾದರೂ ಮಹಾತ್ಮರು ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕವಿ ಮಹಾತ್ಮರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಯೋಗ್ಯರ ನಡತೆಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾ ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಉದಾಹರಣೆ, ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರ ಮೈನಾಕನ ವರ್ತನೆ. ತಂದೆಗೆ ಸಂಕಷ್ಟ ಒದಗಿ ಬಂದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೈನಾಕ ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಆದ್ಯತೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದು ಸಾಧುವಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ಮೈನಾಕ ತಂದೆಯ ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಆತನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಅದೇ ಸರಿಯಾದ ರೀತಿ ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಸಜ್ಜನರು ಅವಮಾನವನ್ನೆಂದೂ ಸಹಿಸರು. ಹೇಗೆ ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆಯು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಬಿದ್ದಾಗ ಕಿಡಿಕಾರುವುದೋ, ಮಾನವಂತರು ಹಾಗೆ ಸಿಡಿದೆಳೆಳುತ್ತಾರೆ, ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾತ್ವಿಕರ ಸ್ವಭಾವವೇ ಹಾಗೆ. ಮಾನವಂತರಲ್ಲಿ ಅವರ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ವಯಸ್ಸೆಂದೂ ಕಾರಣವಾಗದು. ಸಿಂಹ ಹೇಗೆ ಮರಿಯಾದರೂ ಆನೆಯನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವುದೋ ಹಾಗೆ ಸತ್ತ ಶಾಲಿಗಳು, ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

4. ಅರ್ಥಪದ್ಧತಿ : ಅರ್ಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವನು. ಹಣವೇ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅದನ್ನು ಗಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ಜನರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಅಂತಹ ಜನರನ್ನು ಟೀಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿ ಇರಕೂಡದು ಎಂಬ ಸಂದೇಶ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಹಣಸಂಪಾದನೆಯೇ ಜೀವಿತದ ಗುರಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಎಂದು ತಿಳಿವ ಜನರು ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳೂ ಹಣವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಣದಿಂದಲೇ ಜನರಿಗೆ ಗೌರವಾದರಗಳಿವೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಹಣ ಕಾರಣವಾಗದು ಎಂಬ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕವಿ ಹೇಳುವನು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಒಂದೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜನು ಕೆಟ್ಟ ಸಲಹೆಗಳಿಂದ, ಸನ್ಯಾಸಿಯು ಸಹವಾಸದಿಂದ, ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹಾಳಾಗುವರು. ಈ ರೀತಿಯ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಹಣವೇ ಸರ್ವಸ್ವವಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಧನ ವಿನಿಯೋಗವು ಹೇಗಾಗಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಸುಖಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗಬೇಕು, ಇಲ್ಲವೇ ಅದು ಯೋಗ್ಯರಾದವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಹಾಗಾಗದೆ ಹೋದರೆ ಅದು ಪರರ ಸ್ವತ್ತಾಗಿ ಬಿಡುವುದು. ದಾನ ಮಾಡಿದ ಸಂಪತ್ತು ನಷ್ಟವಾದರೂ ಅದು ದಾನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಪರಾಯಣರಾದ ಜನರಿಗೆ ಸಕಲಭಾಗ್ಯವೂ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜನಾದವನು ಧರ್ಮ-ಪರಾಯಣನಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದರೆ, ಅದು ಕಲ್ಪಲತೆಯಂತೆ ಅನೇಕ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಣದ ಗಳಿಕೆ ಉತ್ತಮವಾದುದು, ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣ ಗಳಿಕೆ ಮಾಡಲು ಬಯಸಿ ಅನ್ಯಾಯದ ಹಾದಿ ಹಿಡಿಯುವುದು ಸರಿಯಾಗದು ಎಂಬ ಸಂದೇಶವು ಇದೆ. ಮನುಷ್ಯನು, ಹಣವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಎಷ್ಟೇ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಎಷ್ಟು ಹಣ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಲಿಖಿತವಿರುವುದೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಆತನು ಪಡೆಯಲಿಕ್ಕಾಗುವುದು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಲಭಿಸದು, ಇದನ್ನು ಸ್ವಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಕವಿಯು ಕೊಡದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಕೊಡವು ಬಾವಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅದು ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ನೀರಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಕೊಡ ಪಡೆಯಲಾಗದು. ಅಂತೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನು ತನಗೆ ಲಭ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಪಡೆಯುವನು. ಅದೃಷ್ಟದ ಪ್ರಭಾವ ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನವು ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇರಬೇಕೆಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ.

5. ದುರ್ಜನಪದ್ಧತಿ : ಅರ್ಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ದೂರಮಾಡಬೇಕಾದ ದುಷ್ಟರ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿನಾಕಾರಣ ಜಗಳವಾಡುವಿಕೆ, ಪರಸ್ಪರ ಹಾಗೂ ಪರಧನದ ಬಯಕೆ, ಬಾಂಧವರ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಇವು ದುಷ್ಟರ ಸಹಜ ಗುಣಗಳು, ಇವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಹಾಗಾಗಿ ಅಂತಹ ದುರಾತ್ಮರನ್ನು ದೂರವಿಡುವುದೇ ಕ್ಷೇಮ. ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ದುರ್ಜನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಅದನ್ನು ದುಷ್ಟತನಕ್ಕೆ ಬಳಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದರೂ ದುರ್ಜನ ಅಪಾಯಕರನೇ. ಹಾವು ಮಣಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡರೂ

ಅಪಾಯಕಾರಿಯೇ. ಹಾಗೆಯೇ ದುಷ್ಟನು ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡುವನು, ಹಾಗಾಗಿ ಆತನ ಸಹವಾಸ ಮಾಡದಿರುವುದು ಕ್ಷೇಮ.

ದುರ್ಜನರ ದುಷ್ಟತನದ ಕಾರಣ ಮಹಾತ್ಮರ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಅವರಿಗೆ ದೋಷಪೂರಿತವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಲಜ್ಜಾ-ಶೀಲನಾದರೆ ಮೂರ್ಖನೆಂದು, ವ್ರತಾಸಕ್ತನಾದರೆ ಡಾಂಭಿಕನೆಂದು, ಶುದ್ಧ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಮೋಸಗಾರನೆಂದೂ, ಶೂರನಾದೆಡೆ ನಿಷ್ಕರುಣಿಯೆಂದೂ, ಮೌನಿಯಾದೆಡೆ ಮತಿಹೀನನೆಂದು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರೆ ದೀನನೆಂದೂ ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ಯಾವುದೂ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ತೋರದು. ದುಷ್ಟಗುಣಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಧಃಪತನಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟಪ್ರಕೃತಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸೇವೆ ಮಾಡುವುದೂ, ಅವರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸುವುದೂ ಎಂದೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕೆಲಸ. ದುಷ್ಟರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಜನರಿಗೆ ಸುಖವಿರದು. ಅವರ ದರ್ಶನವೂ ಅನಪೇಕ್ಷಣೀಯ. ವಿನಾಕಾರಣ ಸಜ್ಜನರ ಜೊತೆ ವೈರ ಸಾಧಿಸುವ ದುರ್ಜನರ ಸ್ನೇಹ ಮೊದಲಿಗೆ ಸಂತೋಷಕೊಟ್ಟರೂ ಕ್ರಮೇಣ ನಶಿಸಿಹೋಗುತ್ತದೆ, ದಿನದ ಬೆಳಗಿನ ನೆರಳಿನ ಹಾಗೆ. ಹೀಗೆ ದುರ್ಜನರ ಬಗ್ಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಕವಿ ನೀಡುತ್ತಾನೆ.

6. ಸುಜನಪದ್ಧತಿ : ದುಷ್ಟಗುಣಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ದೂರವಾಗಿಸಿ ಸಜ್ಜನರಂತೆ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಈ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಸಂಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಪರಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ, ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಯ, ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ಲೋಕನಿಂದೆಯ ಭಯ, ದೈವಭಕ್ತಿ, ಆತ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ, ದುಷ್ಟರಿಂದ ದೂರವಿರುವುದು, ಇವು ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಗಳು. ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಈ ಗುಣಗಳು ಅವರಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.

ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರಿಗೆ ಕಡಗ, ಹಾರಾದಿ ಆಭರಣಗಳು ಶೋಭೆ ತಂದರೆ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳೇ ಭೂಷಣ. ಸುವರ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆಭರಣಗಳಿಗಿಂತ ಇವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಭರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಗುಣಗಳು ಎಲ್ಲರ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧನಗಳು. ಕತ್ತಿಯಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ನಡೆವ ಕಠಿಣವಾದ ವ್ರತದಂತೆ ಇರುವ ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಹಾತ್ಮರು ತಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೇಯಸ್ಕಾಮಿಗಳಾದವರು ಮಹಾತ್ಮರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಹವಾಸದಿಂದಲೇ ಗುಣದೋಷಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೀರ ಹನಿಯ ಉದಾಹರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ನೀರ ಹನಿಯ ಹೆಸರೂ ಉಳಿಯದಂತೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ನೀರಹನಿ ಕಮಲದ ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಿಮಳೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನ ನಡುವೆ ಬಿದ್ದ ನೀರಹನಿ ಮುತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅಧಮರ ಸಹವಾಸ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಮಧ್ಯಮರ ಜೊತೆ ಒಡನಾಟ ಜನರನ್ನು ಮೇಲ್ಮೋಟಕ್ಕಾದರೂ ಸಜ್ಜನರ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮರ ಸಹವಾಸವು ಜನರನ್ನು ಮುತ್ತಾಗಿಸುತ್ತದೆ. (ಉತ್ತಮರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ). ಸತ್ಸಹವಾಸದ ಪರಿಣಾಮ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪುಣ್ಯವಶದಿಂದಲೇ ಒಳ್ಳೆಯ ಪುತ್ರನಾಗಲೀ, ಪತ್ನಿಯಾಗಲೀ, ಮಿತ್ರನಾಗಲಿ ಲಭ್ಯರು. ಹಾಗಾಗಿ ಸತ್ಕರ್ಮನಿರತರಾಗಿ, ತನ್ಮೂಲಕ ಉತ್ತಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನ ನಡೆಸಬೇಕು ಎಂದು ಕವಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಇಂತಹ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರೆ.

7. ಪರೋಪಕಾರಪದ್ಧತಿ : ಸಜ್ಜನರ ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣವಾದ ಸರೋಪಕಾರದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಸತ್ಪುರುಷರು ತಮಗಾಗಿ ಎಂದೂ ಏನನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮರಗಳು ಹಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟಾಗ ಬಾಗುವಂತೆ, ಹೊಸನೀರು ಹೊತ್ತ ಮೋಡಗಳು ಕೆಳಗೆ ಬಾಗುವಂತೆ, ಸಂಪದ್ಭರಿತರಾದ ಸಜ್ಜನರೂ ತಮ್ಮ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಗರ್ವಿತರಾಗದೆ ವಿನೀತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಪರೋಪಕಾರ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕವೇ ಶೋಭಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳಂತೆ ಸ್ವಯಂಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಪರೋಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಇತರರ ಅಲ್ಪಗುಣಗಳನ್ನೂ ಪರ್ವತದಂತೆ ಭಾವಿಸಿ, ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನೂ ತೊರೆದು ಪರರಿಗೆ ಒಳಿತನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸನ್ನಿತ್ತರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಂತರ ಕವಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಡೆಯುವವನು, ಸತ್ಕಾರ್ಯಮಾಡಲು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವವನು, ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಬಿಡದೆ ನಡೆಯುವವನು ಸನ್ನಿತ್ತನು.

ಹಾಲು ಕಾಯಿಸುವಾಗ ನೀರು ಆವಿಯಾಗಿ ಹಾಲು ಉಕ್ಕುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ನೀರು ಬೆರೆಸಿದಾಗ ಅದು ಪುನಃ ಶಾಂತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸನ್ನಿತ್ತರ ನಡತೆಯನ್ನು ಕವಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹಾಲು ತನ್ನನ್ನು ಸೇರಿದ ನೀರಿಗೆ ತನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹಾಲು ಕಾದಾಗ ಅದರ ಕಷ್ಟ ನೋಡಲಾಗದೆ ನೀರು ಆವಿಯಾಗುವ ಮೂಲಕ ಬೆಂಕಿಗಾಹುತಿಯಾಗಲೆಳಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಕಂಡು ಹಾಲು ತಾನೂ ಅತ್ಮಾಹುತಿಯಾಗಲು ಉಕ್ಕಿ ಬರುವುದು, ಆಗ ನೀರು ಬೆರೆತಾಗ ಹಾಲು ಶಾಂತವಾಗುವುದು. ಹಾಲು ನೀರು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ನೆರವಾಗುವಂತೆ ಸನ್ನಿತ್ತರಿರುವರು, ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಮಹಾತ್ಮರ

ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಾಗರವು ಹೇಗೆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ದಾನವರಿಗೆ, ಪರ್ವತ ಸಮೂಹಗಳಿಗೆ, ಬಡಬಾಗಿಗೆ, ಸಂವರ್ತಕಾದಿ ಮೋಡಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ಮೆರೆದಿರುವುದೋ ಅಂತೆಯೇ ಮಹನೀಯರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ವೈರಿಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಮಹನೀಯರು ವಿರಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅನುಕರಣೀಯರಾದ ಇವರ ಜನ್ಮವೇ ಸಾರ್ಥಕ ಜನ್ಮವು ಎಂದು ಮಹಾತ್ಮರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕವಿ ಶ್ಲಾಘಿಸಿರುವನು.

8. ದೈರ್ಯಪದ್ಧತಿ : ಸಜ್ಜನನಾದವನ ಪ್ರಧಾನ ಗುಣ ನಿರ್ಭಯತೆ ಅಥವಾ ದೈರ್ಯ. ಇದರ ಬಲದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಧೀರರ ಗುಣವೇ ದೈರ್ಯ. ಇವರ ಗುಣ, ಸ್ವಭಾವಗಳು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದವು. ಇವರು ಹಿಡಿದ ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಂಡವರೆಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದರು. ನೀಚ ಜನರು ವಿಘ್ನಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿಯೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸರು. ಮಧ್ಯಮರು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ವಿಘ್ನ ಬಂದರೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸರು. ಆದರೆ ಉತ್ತಮರು ಧೀರರಾಗಿ ಎಷ್ಟೇ ವಿಘ್ನ ಬಂದರೂ ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸರು. ಕಷ್ಟ ಬಂದರೆ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಎದುರಿಸುವರು. ಸುಖಕರವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸರು. ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅವರ ಗುರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನ್ಯಾಯಬದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ಇವರು ಲೋಕದ ನಿಂದಾಸ್ತುತಿಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಲಾಭಾಲಾಭಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಲೆಕ್ಕಿಸರು. ಯಾವುದೇ ವಿಷಯ ವ್ಯಾಮೋಹಗಳಿಗೆ ಆಮಿಷಗಳಿಗೆ ರೋಷಾವೇಶಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗರು. ಹೇಗೆ ಉರಿವ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹಿಡಿದರೂ ಅದರ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಎಂದೂ

ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗದೋ ಹಾಗೆ ಧೀರರು, ದೈರ್ಯಗುಂದದೆ, ನೀಚಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಕವಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸನ್ನಡತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಾಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಿಂದ ಬೀಳುವುದೇ ಲೇಸು, ಸರ್ಪದ ಬಾಯಿಗೆ ಕೈಕೊಟ್ಟು ಮರಣಿಸಿದರೂ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ, ಉರಿವ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ವಾಸಿ. ಆದರೆ ಶೀಲ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬಾಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲ ವಿಷಯಗಳೂ ಅನುಕೂಲವೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಬೆಂಕಿ ಶೀತಲವಾಗುವುದು, ಮೇರುಪರ್ವತ ಸಣ್ಣಕಲ್ಲಿನಂತಾಗುವುದು, ಸಮುದ್ರ ಹಳ್ಳದಂತಾಗುವುದು, ವಿಷವು ಅಮೃತವಾಗುವುದು, ಶೀಲವಂತರಿಗೆ ಶೀಲವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಭೂಷಣವಾಗುವುದು.

9. ದೈವಪದ್ಧತಿ : ದೈರ್ಯ, ಶೀಲದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸಿದ ಕವಿ ಈ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಪೌರುಷವನ್ನು ಮೀರಿ ದೈವದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಇರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ದೇವೇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದ ಬಲಾನ್ವಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲನ್ನನುಭವಿಸಿದನು, ಎಂದರೆ ದೈವದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಹೇಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ ಹೀಗಿದೆ. ಹಾವಾಡಿಗನೊಬ್ಬನು ಹಾವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆಹಾರ ಹುಡುಕುತ್ತ ಬಂದ ಇಲಿಯೊಂದು ಈ ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಕೊರೆದು ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಹಾವಿನ ಬಾಯನ್ನೇ ಹೊಕ್ಕಿತು. ಆ ಹಾವಾದರೂ ಅದನ್ನು ತಿಂದು ಹಸಿವನ್ನು ನೀಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅದೇ ರಂಧ್ರದಿಂದ ಹೊರಹೋಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಇತರ ಕಾರಣಗಳಿಗಿಂತ ದೈವಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಇದೆ. ದೈವಬಲಾನ್ವಿತನು ಎಂತಹ ಕಷ್ಟವಿದ್ದರೂ,

ಬಿದ್ದ ಚೆಂಡು ಮುಟಿದು ಮೇಲೆ ಬರುವಂತೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹೊರಬರುವನು. ದೈವಹೀನನು ಮಣ್ಣುಮುದ್ದೆಯು ಹೇಗೆ ಮೇಲೆ ಬರಲಾಗದೋ ಹಾಗೆ ಮೇಲೇಳಲಾರ. ದೈವಹೀನನು ಎತ್ತ ಹೋದರೂ ಸುಖಹೊಂದನು. ಬಕ್ಕ ತಲೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯೋರ್ವ ಸೂರ್ಯತಾಪ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಯಸಿ ತಾಲ ವ್ಯಕ್ತದಡಿ ನಿಂತರೆ ಅಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಸದ್ದಿನೊಡನೆ ಬಿದ್ದು ಆತನ ತಲೆ ಒಡೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದೃಷ್ಟಹೀನನು ಎಲ್ಲಿ ಹೋದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಪರಂಪರೆಗಳೇ ಆತನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತವೆ. ದೈವ ಬಲಶಾಲಿಯಾದುದು. ದೈವದಿಂದ ಬರುವ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಚಂದ್ರನು ಸ್ವತಃ ಅಮೃತದ ನಿಧಿಯೇ ಆದರೂ, ಓಷಧೀಶನೇ ಆದರೂ ಕ್ಷಯರೋಗದಿಂದ ಆತ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಸಾಮನ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವುದೇನು ? ದೈವದ ಪ್ರಭಾವ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಗಾಢವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.. ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಜನರು ವಿಧಿಯ ಆಘಾತಗಳಿಂದಲೂ ಧೈರ್ಯಿಗಡರು. ಮನುಷ್ಯರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ದೈವದ ನಿರ್ಧಾರ ಹೇಗಿರುವುದೋ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವನ್ನಾದರೂ ಮನುಷ್ಯ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಕವಿ ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಚಾತಕದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಮಳೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ಚಾತಕಪಕ್ಷಿಗೆ ಸಿಗುವುದು ಒಂದೆರಡು ಗುಟುಕುಗಳು ಮಾತ್ರ.

10. ಕರ್ಮಪದ್ಧತಿ : ದೈವದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ ನಂತರ ಕವಿ ದೈವವೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಲ್ಲ, ಅದು ಫಲಕೊಡುವುದು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಆಧರಿಸಿಯೇ. ಹಾಗಾಗಿ ದೈವವನ್ನು ಮೀರಿ ನಿಂತಿರುವುದು ಕರ್ಮ, ಕರ್ಮವೇ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳು ಕರ್ಮದ ಅಧೀನರಾಗಿರುವರು. ಆ ಕಾರಣವೇ

ಬ್ರಹ್ಮ ಕುಂಬಾರನ ಹಾಗೆ ಪ್ರಪಂಚ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವನು. ಲೋಕಪಾಲಕ ವಿಷ್ಣು ದಶಾವತಾರವೆಂಬ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿರುವನು. ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಶಿವ ಬ್ರಹ್ಮಕಲಾಪವನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿರುಗುತ್ತಿರುವನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪ್ರಭಾವವೇನೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಫಲದ ಅಧೀನವಾಗಿ ದೈವವಿರುವಲ್ಲಿ, ಸತ್ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಗೇವತೆಯ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕವಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಕರ್ಮ ಯೋಗ್ಯ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳಿಗೆ ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮಫಲಗಳು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವಾಗ ಅದರ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿ ಕಾರ್ಯನಿರತವಾದರೆ ಒಳಿತು. ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಅದರ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಜನ್ಮಪೂರ್ತಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಕರ್ಮವು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಘಟನೆಗಳು ಆಗುವುದು, ಆಗಲಾರದ್ದು ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಆಗದು. ಕರ್ಮಫಲವೇ ಮುಂದಿನ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಮೂಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಕವಿಯು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ.

Introduction

Kavya is classified as shravya and drshya. 'Shravya is again classified as padya, gadya and champu. Subhashitas are laghukavyas which come under padyakavya. Subhashitam is defined as शोभनं भाषितम्, सुष्ठु भाषितम् वा सुभाषितम्। - meaning a good saying. They are also called as सूक्ति, सदुक्ति, मुक्तक. They are called "Muktakas", as they are independent, self contained and complete. They are the words of experience of the poets. They have the nature to inspire and guide the people to follow the right path. Irrespective of time and place, they are universally applicable to all.

These muktakas or Subhashitas can be traced from the period of Vedas. In Rigveda, the ancient most of the Vedas, there are the hymns related to good life, charity, etc. For example, ill effects of dice play has been effectively portrayed.

अक्षैर्मादीव्यः कृषिमित्कृषस्व
वित्ते रमस्व बहुमन्यमानः..... ।

Do not play the game of dice. Resort to agriculture. Be happy with the money earned through the right way". A clear teaching not to play the dice is given. Upanisads, which contain the discussions on

nature of parabrahman in detail, has many such sayings which are memorable.

ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किंच जगत्यां जगत् ।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मा गृधः कस्यस्विद्धनम् ॥

"Lord Brahman resides in all the living-beings. Do not aspire for other's wealth. Enjoy your own wealth through charity". These words highlight the importance of 'tyaga', which helps to build a healthy and happy society.

There are innumerable suktis in Ramayana and Mahabharata which are indeed the treasures of subhasita. One of the sloka in Mahabharata beautifully explains the cause of happiness thus :

आरोग्यमानृण्यमविप्रवासः
सद्भिर्मनुष्यैः सह संप्रयोगः ।
स्वप्रत्यया वृत्तिरभीतवासः
षड्जीवलोकस्य सुखानि राजन् ॥

"The health, debtlessness, not travelling, association with good, independent life, residing in a fearless place - are the six things that cause happiness. The kavyas too, have numerous verses which

are worth remembering. A beautiful stanza from Bharavi's kiratarjuniya is as given below:

सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ।
वृणुते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ॥

“Do not take action in a hurry. Indiscrimination is the source of great calamity. Riches, which are fond of merits, choose on their own those who are discrete in action”. The dramas have various verses and sayings which have universal impact. Well known dramatist Bhasa's Karnabhara proclaims the greatness of charity thus-

शिक्षा क्षयं गच्छति कालपर्यायात्
सुबद्धमूला निपतन्ति पादपाः ।
जलं जलस्थानगतं च शुष्यति
हुतं च दत्तं च तथैव तिष्ठति ॥

“Learning deteriorates by the passing of time. Deeprooted trees too fall down. Water stored in the reservoirs also dries up. What is given as oblation and what is donated do not get lost”.

These types of good sayings are collected from all the existing sources. These collections have become

gradually very popular and are called as subhasita-sangraha – granthas (Anthologies of good sayings).

Sukti-muktavali of Rajasekhara, subhasita-sudhanidhi of Sayanamadhava Sadukti-karnamrta of Sridharadasa; Sarngadhara-paddhati of Sarngadhara, subhasitanivi of Vedanta-desika, Subhasita-ratna-bhandagara of Kasinatha-sarman etc., are some of the popular collections of subhasita.

Apart from these collections of Subhasitas, there are works which are composed independently by the poets. Some of the works which come under this category are: Niti-dvisastika of Sundara-pandya (about 4th Century A.D), Sisya-Lekha-dharma-kavya of candra-gomin (about 470 A.D), Sataka-trayam of Bhartrhari (7th Century A.D), Bhallata-Sataka of Bhallata Kavi (883-903 A.D), Anyokti-mukta-lata-sataka of Sambhu (1098-1101 AD) etc. Among these independent compositions Satakatraya of Bhartrhari is very popular.

Bhartrhari - Life Date & Works

Bhartrhari is one of the famous poets in the field of Sanskrit literature. There is no information given by the poet related to his life, date and works. Many poets of ancient time have not revealed any information related to their life. On such occasions litterateurs have depended on the information given by the latter scholars about the writer.

Life, Date and Works :

Scholars refer to three persons by the name Bhartrhari. Amongst them, one is said to be the brother of Vikramaditya and another composer of Vakyapadiyam a great treatise on grammar and Satakatraya. The third one is referred by Chinese traveller Itsing in his travelogue. There is a controversy as to whether the author of Vakyapadiya is the same as the author of Satakatraya. According to a myth Bhartrhari is said to be the resident of Malavadesa (the present Madhya Pradesh) and brother of Vikramaditya. King Gandharvasena had two wives. Bhartrhari was his son by the elder wife. Vikramaditya was his son by the younger wife, who was the daughter of king of Dhara. As the king of Dhara had no sons, he looked after his grandson Vikramaditya along with Bhartrhari. When he

decided to make his grandson the king of Dhara, Vikramaditya requested him to make Bhartrhari the king proposing that he would serve him as his minister.

Bhartrhari, who got the kingship was gradually so engrossed in the worldly pleasures that he neglected the duties of the king, though cautioned by his brother. An instance that, took place in his life, changed him completely - A saint, who once came to his court, gave a fruit which had extraordinary powers and informed him that one who ate that fruit would have a long span of life. King gave the fruit to his beloved wife, as he wished her to live longer. The queen gave that to the groom of the royal stable, whom she had loved. He in turn gave that fruit to his beloved. Realising the merit of the fruit she decided to give that to the king thinking that he alone was fit to have it. The king who was surprised to get his own fruit back, investigated the case and came to know the reality. He was shocked and disgusted. Renouncing the kingship and the kingdom, he lead the life of an ascetic. This instance might have inspired him to compose Nitisataka and vairagyasataka.

Scholars have varied opinions regarding the date of the poet. According to one view the date of the poet is I century B.C., if Bhartrhari was really the brother of

Vikramaditya who started the Vikrama Era in 57 B.C. If it is believed that Bhartrhari is the brother of Vikramaditya, (i.e., Candragupta II of Gupta Dynasty), then the date of the poet will be 5th Century A.D. But according to the opinion of the majority of the scholars, the date of the poet is 7th century A.D. depending on the instances referred by Itsing in his travelogue. Itsing refers to the instance that Bhartrhari died in 651 A.D. A study of his works reflect that the poet was a Hindu and follower of vedic religion and advaita philosophy. According to the information given by the Chinese traveler, Itsing, the poet was a Hindu was turned to Buddhism as he was influenced by the teachings of the Buddha.

Subhasitatisati is the work composed by the poet. It comprises three satakas, Niti, Srngara and Vairagya. Though the word Sataka refers to the numeral hundred, there are more than hundred verses in each Sataka. The word Sataka is used symbolically.

Srngarasataka : In more than a hundred stanzas, the poet has described the impact of beauty and the nature of alluring women. It reflects that the poet has a good knowledge of the KamaSastra. The work ends with the message that physical beauty and sensuous love is not

permanent, but temporary, ultimately leading to agony. By this we can infer that the poet might have begun this work at a young age, but completed it when he was worldly, wise and ripe in his age.

Vairagyasataka : There is a description of aversion towards worldly pleasures. Poet has described the insipidity of life, perishable state of youth, etc. Poet is successful in warning the readers against the worldly pleasures.

Nitisataka : This has been composed in ten sections which are named as paddhati's, viz Ajna, Vidvat, Mana-Saurya, Artha, Durjana, Sujana, Paropakara, Dhairya, Daiva and Karma. In these Paddhatis poet has described beautifully knowledge, benevolence, generosity, valour, etc. The arrogance and harshness of the kings, as well as the hardships of the noble persons at the hands of fools and wicked have been portrayed. Thereby the poet has introduced the nature of the good. The principles of morality essential for human beings to lead good life have been depicted very effectively.

Nitisataka has gained more popularity when compared to Srngar and Vairagya- sataka. The poet here touches on various aspects of human life with appropriate references. The poems have been composed

very effectively. Even commonman can understand, enjoy and appreciate the beauty and the merit of the poems.

A note on the content of ten paddhatis are given below:

1. **Ajnapaddhati** : Here, the poet describes the nature of the fools. It is not possible to convince the fools. The ignorant and the learned, both can be pleased very easily. But, a fool who thinks that what he knows itself as right cannot be pleased, even by Brahma. It is not possible to bring them to the right path. The works which are highly difficult like plucking the precious gem by force from the mouth of the crocodile, crossing the ocean with high waves, adorning the highly enraged serpent on the crest can be done. The works which are impossible like getting oil from crushing the sand, drinking water from a mirage and getting a rabbit with horn can happen like a miracle. But it is impossible to convince fools. If one likes to do that act, it will be in vain, like binding an elephant with the lotus fibre and making the salty ocean sweet by a drop of nectar.

Then the poet describes the nature of the silence. It has been created by Brahman for the fools. It is indeed more beneficial to fools to conceal their ignorance, specially in the assembly of scholars. The fools believe that their act itself is right and engage in doing mean acts. They do not care for anybody. Poet gives an example of a dog eating the human bone. It does not care even Lord Indra standing besides it. The poet describes that there can be no remedy to the foolishness of fools.

2. **Vidvatpaddhati** : The poet after telling the nature of fools, describes the nature of learning, scholars and scholarship. The knowledge is the safe and hidden treasure, which does not get destroyed even at the end of a kalpa. It is the adornment to the scholars. It cannot be destroyed or stolen. The ornaments like the necklace, armlets, bracelets beautify a person physically. Those who are adorned with knowledge need to be respected. The poet cautions the kings not to compete with these scholars or not to insult them. Their scholarship cannot be taken away. Poet gives the example of a swan. Brahman, if he is wild about the swan, can destroy its delight of moving in the lotus pond. But he cannot take away the fame of

its well-known skill of separating water from milk. The learned indeed have the speech itself as the best ornament. The kings and rich people who realise this give respect. The dignity of the kings and increases only through learning. The stability of the world depend upon such wise people who are experts in various arts. But by their conduct and good deeds they will be alive even after their death. In this way the poet highlights the importance of knowledge.

3. **Manasauryapaddhati** : Self-respect and valour are the qualities of noble persons. Nature of these people has been described here. Courage is the prominent nature of the noble. Animals like lion and others, when hungry attack elephants but do not eat grass. So also, the self respected do not live, losing their dignity. They will never be inclined to get mean objects. The poet explains this with the example of a dog, which feels happy by getting the bone of a cow, even though it is not sufficient to quench its hunger. A lion leaving the jackal which is at its hand, kills an elephant only. Likewise the noble expect the noble things only. They get respect by leading the life in a way befitting their race, culture, etc. They live

successfully and get respect from the society or lead their life unnoticed by anyone like the bunch of flowers. The difficulties are not obstructions to them.

Then there is the description of unworthy persons. Mainaka the son of Himavan, took refuge in the ocean to safe guard himself by leaving even his father in trouble. This nature of Mainaka is blamed as it was not right for him to have done that. The self-respected persons do not tolerate the insults, like the suryakanta stone which glows when touched by the rays of the sun. Age can never be a criteria for the valiant people, like a lion. Even as a cub lion attacks only the elephants.

4. **Arthapaddhati** : Here the poet describes the nature of wealth and wealthy people. Most of the people in the society feel that money is more important and that recognition and respect are through money alone. Hence they try to earn money with an illusion that all the merits are dependent on wealth. The poet shows that money is not the cause for all the good (Sreyas). The poet describes this with examples - the cause of destructions, such as bad counselling in the case of

a king, (bad) association in the case of an ascetic fondling in the case of a son, lack of study in the case of Brahmin and carelessness and donation to the unworthy in the case of wealth.

The poet stresses that wealth should be used properly, for one's happiness and donation etc. If not it will fall into other's hand, without being of any use to the owner. If the people follow the virtuous path, they will get all the fortunes. The poet suggests to the kings that if the earth is looked after properly like a cow the earth bestows various fruits, like a wish-yielding creeper (Kalpalata). Poet suggests that the earning of wealth should be through the righteous means. Following the wrong path to earn money is not advisable. Then the poet describes how much money one can get? Either from the ocean or from the well a pot gets as much water it can contain. In the same way one will get the amount of wealth wherever he might be in accordance with his destiny. The poet indicates that there is the necessity of human effort to get destined things in the world.

5. **Durjanapaddhati** : Here the poet describes the nature of the wicked, who should be necessarily kept away. Lack of kindness, unnecessary quarrel, desire to take away other's wealth and wife and not tolerating the prosperity of others, are the nature of the wicked. As the nature of the wicked cannot be changed, the poet advises to stay away from them, even though they are learned. They are dangerous like serpents. Due to their wickedness, the qualities of the noble appear as errors to them. For example, they attribute inability to one who is modest, hypocrisy to one who is religious, deceitfulness to one who is valiant and foolishness to one who is an ascetic. Indeed all the virtues of the good are soiled by the wickedness of the wicked. These wicked qualities are the cause of destruction. It is not advisable to serve these wicked who are in power. There can be no happiness for a person who comes within the range of these wicked. Even though there is the friendship of the wicked it will not be firm. To justify this the poet describes the nature of the wicked and good will be like the shadow of the forenoon and that of the afternoon. The friendship of the good will be less in the beginning and

increases gradually. But the friendship of the wicked will be more in the beginning and decreases gradually. The poet cautions about the nature of the wicked and advises us not to have association with them.

6. **Sujanapaddhati** : Nature of noble is described here. By overcoming the bad qualities one should adopt the nature of the good. So the poet mentions the qualities of the noble. Desire to have the company of the good, respect to elders, urge to acquire knowledge, fear of ill-reputation, devotion to the lord, self-control and renunciation of the company of wicked, are some of the qualities which will be present in the good persons by nature. Just as the armlets, bracelets, etc., adorn the persons, so do truthfulness, generosity, etc., adorn the noble. These are indeed the best ornaments to a person than the ornaments which beautify the body.

The virtues are the means to attain the good path. Though this path is as hard as walking on the edge of the sword, it is implemented by the noble to become great. One who wants to have success and happiness in life, should follow this

path of the good. Poet gives the example of a drop of water to illustrate the importance of association. The association of the bad will destroy one completely like the drop of water when it falls on the hot iron rod. The association with the middle category of people will make persons atleast appear like noble, like the drop of water growing like a pearl on the lotus leaflet. The association of good transfers them to good, like the drop of water falling into oyster's shell. Thus there is a beautiful example of the influence of association. Indeed, through meritorious deeds, one can get a good son, virtuous wife and a good friend. So the poets message is that one should do good deeds and lead the life in a noble way, by which there will be honour bestowed by the society.

7. **Paropakarapaddhati** : Benevolence of good is described here. Modesty is the nature of the benevolent. Just as the trees bend down when they bear fruits and the clouds bend down when filled with fresh waters, so the noble too will be modest even though they are rich. The good people on their own accord engage themselves in doing good to others, like the sun and the moon. Even the minute qualities of others is recognised

and appreciated by magnifying it as if it were a mountain. There is the description of the good friend. He, who prevents one from sinning and inspires one to do good and who does not renounce one at times of adversity, is a good friend. There is the beautiful example of milk and water given by the poet. The act of boiling the milk is taken here. the milk gives away all its qualities to the water which is associated with it. When milk is heated, water tries to sacrifice itself into the fire through evaporation. Seeing this nature of water, the milk desires to jump into the fire by rising. But, when again mixed with water it calms down. The milk and the water respond to each other's difficulties, like wise good friends always stand by each other. The generosity of the noble is described by taking the example of an ocean. An ocean gives resort to all the living beings-gods, demons, mountains, submarine fire, clouds Samvartaka and others. In the same way the noble give resort to enemies also. The number of such noble people will be very less in the world. But their life is fruitful. Path of such noble should be followed to have meaningful life.

8. **Dhairypaddhati** : , The courage of the good is described here. Through courage one can adopt

the path of the good. The people with firm mind do not stop until they achieve their goal. The people of lower order do not start their work with the fear of obstructions. The people of middle order, though begin the work, stop at the moment when they come across hurdles. The best people with firm mind do not stop their work even though they face obstructions repeatedly. They do not care for either happiness or sorrow. Whatever be the situation, good or bad, their ultimate goal would be to get success in the work. They do not give prominence to blame or praise. They do not care for profit or loss. They are not overtaken by emotions like anger, etc. They are not tempted by worldly pleasures. They do not lose their courage and indulge in mean acts. The poet describes the example of burning fire. Even though this burning fire is held downwards flames will never go downwards. Instead they rise upwards. Thus the courageous will never be disheartened by insults.

The poet then describes the good conduct. It is not advisable to lose one's character. Instead it would be better to fall down from the top of the mountain, or kill one's self by placing the hand in the mouth of highly poisons serpent, or fall into the fire. Hence poet advises one to maintain one's

character even at the cost of one's life. To one who is virtuous unfavourable instances turn favourable. For instance, fire will be cool like water, ocean turns out to be a small stream, mountain Meru becomes a small rock and poisonous juice becomes a shower of nectar. Thus the poet specifies that good character is the best ornament.

9. **Daivapaddhati** : The poet explains here the power of destiny. Above the efforts of human beings there is the power of destiny. Lord Indra, even though well equipped in all the ways, was defeated in war at the hands of the demons. This shows fate or destiny is all powerful. The poet here gives another beautiful example of snake and mouse. A snake which was kept in a box by the snake charmer, stayed within the box with weakened limbs, tormented by hunger and losing all hopes of survival. At the same time, a mouse, in search of food at night, saw the basket, entered by making a hole in it and fell into the mouth of the serpent. The serpent immediately ate the mouse got satisfied and moved away through the same hole. This shows that destiny has the upper hand in the life of the people. If fate is favourable one comes out of the dangers like a fallen ball springing upwards. But if one is ill-fated, one falls

down like an earthen ball, never to rise up. An ill-fated person can never have happiness. To justify this the poet shows the example of a baldman. A baldman, tormented by the rays of the sun, desiring to go to a shady place, resorted to the shade underneath a palm tree. A huge fruit fell on his head making a great sound. Thus the calamities follow the ill-fated wherever they go. One cannot come out of the impact of destiny. The poet gives the example of the moon. Though the moon is the treasure of nectar and lord of medicinal herbs, he does not overcome "Raja-Yakṣma" (tuberculosis). If such is the fate of moon, no one can escape the ordinations of destiny.

The poet next narrates that although destiny is mighty, noble people are not disturbed by the impediments. As destined by destiny one would definitely get atleast a little of what one is destined to get. The poet takes the example of cataka bird to justify this. Even though the cloud pours in all directions, cataka would get only two or three drops of water.

10. **Karmapaddhati** : After the narration of the impact of destiny, karma (the fruit of action) is described.

Karma is above destiny as the decisions of destiny depend upon the karma. The poet thus salutes karma. Even the gods are under the control of karma. Lord Brahman was made a potter, Visnu was put into the hardships of taking ten avatars and Siva was made to beg with a skull in his hand. This shows the power of karma. Fruit of actions rule the destiny. So the poet advises to perform Satkriya. Results of deeds good or bad will be the cause for the state and fate of people. Hence, before taking an action one should think of the results of that action and then perform it. If not one will have to suffer the consequences of that through out one's life. And it would be painful to the heart like a dart. According to the results of the action, incidents in life take place. Hence what is not destined to happen can never happen. What is destined to happen cannot be avoided. If one does good deeds, the fruit of that will protect one at all conditions, and one can have all good things. Hence, the poet insists to be very careful before doing "Karma", action.

नीतिशतकम्

प्रस्तावना

१. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
२. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।

३. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
४. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।

५. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
६. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।

७. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
८. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
९. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।

१०. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
११. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
१२. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।

१३. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
१४. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
१५. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।

१६. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।
१७. अथोक्तं चतुर्विंशत्युत्तरांशुः ।

नीतिशतकम्

दिककालाद्यनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये ।
स्वानुभूत्येकमानाय नमः शान्ताय तेजसे ॥१॥

बोद्धारो मत्सग्रस्ताः प्रभवः स्मयदूषिताः ।
अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥२॥

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्माऽपि तं नरं न रञ्जयति ॥३॥

प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्रान्तरा-
त्समुद्रमपि सन्तरेत्प्रचलदूर्मिमालाकुलम् ।
भुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारये-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥४॥

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडय -
न्यिबेच्चमृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।
कदाचिदपि पर्यटन्शशविषाणमासादये -
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥५॥

व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भते
छेतुं वज्रमणिं शिरीषकुसुमप्रान्तेन सन्नह्यते ।
माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेरीहते ।
नेतुं वाञ्छति यः खलान् पथि सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥६॥

स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा निर्मितं छादनमङ्गतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥७॥

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं गज इव मदान्धः समभवं
तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ।
यदा किञ्चित्किञ्चिद्बुधजनसकाशादवगतं
तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥८॥

कृमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धिजुगुप्सितं
निरुपमरसं प्रीत्या खादन्नरास्थि निरामिषम् ।
सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते
न हि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्गुताम् ॥९॥

शिरः शार्वं स्वर्गात्पशुपतिशिरस्तः क्षितिधरं
महीध्रादुत्तुङ्गादवनिमवनेश्चापि जलधिम् ।
अधोऽधो गङ्गेयं पदमुपगता स्तोकमथवा
बिवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥१०॥

शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्यप्रदेयामा
विख्याताः कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः ।
तज्जाड्यं वसुधाधिपस्य कवयोऽप्यर्थं विनापीश्वराः
कुत्स्याः स्युः कुपरीक्षका हि मणयो यैरर्घतः पातिताः ॥११॥

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्पाति यत्सर्वदा
ह्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।
कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्यारख्यमन्तर्धनं
येषां तान्प्रति मानमुज्झत नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ॥१२॥

अधिगतपरमार्थान् पण्डितान् मावमंस्था -
स्तृणमिव लघुलक्ष्मीर्नैव तान् संरुणद्धि ।
अभिनवमदलेखाश्यामगण्डस्थलानां
भवति न बिसतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥१३॥

अम्भोजिनीवनविहारविलासमेव
हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।
न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां
वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥१४॥

केयूराणि न भूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालकृता मूर्धजाः ।
वाण्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाभूषणं भूषणम् ॥१५॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं
विद्या राजसु पूजिता न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥१६॥

क्षान्तिश्चेत्कवचेन किं किमरिभिः क्रोधोऽस्ति चेद्देहिनां
ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि सुहृदिव्यौषधैः किं फलम् ।
किं सर्वैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्याऽनवद्या यदि
ब्रीडा चेत् किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ॥१७॥

दाक्षिण्यं स्वजने दया परजने शाठ्यं सदा दुर्जने

प्रीतिः साधुजने नयो नृपजने विद्वज्जनेष्वार्जवम् ।

शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धृष्टता

ये चैव पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः ॥१८॥

जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं

मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ।

चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं

सत्सङ्गतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥१९॥

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।

नास्ति तेषां यशःकार्ये जरामरणजं भयम् ॥२०॥

क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि शिथिलप्राणेऽपि कष्टां दशा-

मापन्नोपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि ।

मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भपिशितग्रासैकबद्धस्पृहः

किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी ॥२१॥

स्वल्पस्नायुवसावशेषमलिनं निर्मांसमप्यस्थि गोः

श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।

सिंहो जम्बुकमङ्गमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं

सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥२२॥

लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपात

भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनम् ।

श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु

धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्कते ॥२३॥

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।

स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥२४॥

कुसुमस्तबकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।

मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥२५॥

सन्त्यन्येऽपि बृहस्पतिप्रभृतयः सभाविता पञ्चषा-

स्तान्प्रत्येषु विशेषविक्रमरुचीं राहुर्न वैरायते ।

द्वावेव ग्रसते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भास्वरौ

भ्रातः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषाकृतिः ॥२६॥

वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां

कमठपतिना मध्येपृष्ठं सदा सः विधार्यते ।

तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादरा-

दहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥२७॥

वरं पक्षच्छेदः समदमधवन्मुक्तकुलिश-

प्रहारैरुद्गच्छद्बहुलदहनोद्धारगुरुभिः ।

तुषाराद्रेः सूनोरहह पितरि क्लेश विवशे

न चासौ संपातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥२८॥

यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरिनकान्तः ।

तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतनिकृतिं कथं सहते ॥२९॥

सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषुगजेषु ।

प्रकृतिरियं सत्त्ववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥३०॥

जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छता-
च्छीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः सन्दह्यतां वह्निना ।
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलं
येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥३१॥

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स पण्डितः स श्रुतवान्गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥३२॥

दौर्मन्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
द्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
हीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रयात्
मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥३३॥

दानं भोगो नाशस्तिप्तो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीयागतिर्भवति ॥३४॥

मणिः शाणोल्लीढः निहतः समरविजयी हेतिनिहतः
मदक्षीणो नागः शरदि सरिदाश्यानपुलिनाः ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता -
स्तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु जनाः ॥३५॥

परिक्षीणः कश्चित्स्पृहयति यवानां प्रसृतये
स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम् ।
अतश्चानेकान्त्याद्गुरुलघुतयाऽर्थेषु धनिना-
मवस्था वस्तूनि प्रथयति च संकोचयति च ॥३६॥

राजन्दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेतां
तेनाद्य वत्समिव लोकममुं पुषाण ।
तस्मिंश्च सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे
नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥३७॥

सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च
हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ।
नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च
वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥३८॥

आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां
दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।
येषामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः
कोऽर्थस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥३९॥

यद्वात्रा निजफालपट्टलिखितं स्तोत्रं महद्वा धनं
तत्प्राप्नोति मरुस्थलेऽपि नितरां मेरौ च नातोऽधिकम् ।
तद्धीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः
कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥४०॥

अकरुणत्वमकारणविग्रहः परधने परयोषिति च स्पृहा ।
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ॥४१॥

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्यायालंकृतोऽपि सन्
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥४२॥

जाड्यं हीमति गण्यते व्रतशुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
शूरे निर्धृणता मुनौ ऋजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे
तत्को नाम गुणो भवेत्सगुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥४३॥

लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
सत्यं चेत्तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।
सौजन्यं यदि किं गुणैः सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥४४॥

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतो सज्जनो
नृपाङ्गणतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥४५॥

न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
होतारमपि जुह्वानं स्पृष्टो दहति पावकः ॥४६॥

मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा
धृष्टः पार्श्वे वसति च तदा दूरतश्चाप्रगल्भः ।
क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः
सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥४७॥

उद्भासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य
प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः ।
दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोऽस्य
नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः ॥४८॥

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण

लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।

दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना

छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥४९॥

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसतोषविहितवृत्तीनाम् ।

लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥५०॥

वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरो नम्रता

विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिलोकापवादाद्भयम् ।

भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने ससर्गमुक्तिः खले

येष्वेते निवसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥५१॥

विपदि धैर्यमभ्युदये क्षमा

सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।

यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुती

प्रकृतिसिद्धामिदं हि महात्मनाम् ॥५२॥

करे श्लाघ्यस्त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणयिता

मुखे सत्या वाणी विजयिभुजयोर्वीर्यमतुलम् ।

हृदि स्वच्छा वृत्तिः श्रुतमधिगतैकव्रतफल

विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ॥५३॥

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं

काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् ।

तृष्णास्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा

सामान्यं सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥५४॥

संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥५५॥

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेऽप्यसुकरं
त्वसन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः ।
विपद्युच्चैः स्थैर्यं पदमनुविधेयं च महता
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥५६॥

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते सम्भ्रमविधिः
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः ।
अनुत्सेको लक्ष्यां निरभिभवसाराः परकथाः
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥५७॥

संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामाऽपि न श्रूयते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।
स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं तन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥५८॥

यः प्रीण्येत्सुचरितैः पितरं स पुत्रो
यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् ।
तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं य-
द्वेतत्रयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥५९॥

नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
स्वार्थान्संपादयन्तो विततपृथुतरारम्भयन्ताः परार्थे ।
क्षान्त्यैवाक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दूषयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्यां जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः ॥६०॥

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमै -
नवाम्बुभिर्भूमिविलम्बिनो घनाः ।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः
स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥६१॥

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन
दानेन पाणिर्नतु कङ्कणेन ।
विभाति कायः करुणापराणां
परोपकारैर्नतु चन्दनेन ॥६२॥

पद्माकरं दिनकरो विकचीकरोति
चन्द्रो विकासयति कैरवचक्रवालम् ।
नाभ्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति
सन्तः स्वयं परहिते विहिताभियोगाः ॥६३॥

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निध्नन्ति ये
ये निध्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥६४॥

पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं निगूहति गुणान्प्रकटीकरोति ।
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥६५॥

क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा तेऽखिलाः
क्षीरोत्तापमवेक्ष्य तेन पयसा स्वात्मा कृशानौ हुतः ।
गन्तुं पावकमुन्मनस्तदभवद्वृष्ट्वा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस्त्वदीदृशी ॥६६॥

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषा-

मितश्च शरणार्थिनां शिखरिणां गणाः शेरते ।

इतोऽपि वडवानलः सह समस्तसंवर्तकै -

रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिद्धोर्वपुः ॥६७॥

जातः कूर्मः स एकः पृथुभुवनभरायार्पितं येन पृष्ठं

श्लाघ्यं जन्म धृवस्य भ्रमति नियमितं यत्र तेजस्विचक्रम् ।

संजातव्यर्थपक्षाः परहितकरणे नोपरिष्ठान्न चाधो

ब्रह्माण्डोदुम्बरान्तर्मशकवदपरे जन्तवो जातनष्टाः ॥६८॥

तृष्णां छिन्धि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं मा कृथाः

सत्यं ब्रूहनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनान् ।

मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रख्यापय प्रश्रयं

कीर्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतत्सतां लक्षणम् ॥६९॥

मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णा-

स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।

परगुणपरमाणून्पर्वतीकृत्य नित्यं

निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥७०॥

रत्नैर्महाहैस्तुतुषुर्न देवा

न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् ।

सुधां विना न प्रययुर्विरामं

न निश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥७१॥

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः

प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।

विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः

प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥७२॥

छिन्नोऽपि रोहति तरुः क्षीणोऽप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः ।

इति विमृशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न लोकेषु ॥७३॥

क्वचिद्भूमौ शय्या क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनं

क्वचिच्छाकाहारी क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः ।

क्वचित्कन्थाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरो

मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् ॥७४॥

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु

लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।

अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा

न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥७५॥

कान्ताकटाक्षविशिखा न लुनन्ति यस्य

चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः ।

कर्षन्ति भूरिविषयाश्च न लोभपाशाः

लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स धीरः ॥७६॥

कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्ते -

न शक्यते धैर्यगुणः प्रमाष्टुम् ।

अधोमुखस्यापि कृतस्य वहे -

नाधः शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥७७॥

वरं श्रुङ्गोत्सङ्गादुरुशिखरिणः क्वापि विषमे
 पतित्वायं कायः कठिनदृषदन्तर्विदलितः ।
 वरं न्यस्तो हस्तः फणिपतिमुखे तीक्ष्णदशने
 वरं वह्नौ पातस्तदपि न कृतः शीलविलयः ॥७८॥

वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणा-
 न्मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते ।
 व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते
 यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥७९॥

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो
 ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।
 अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
 सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥८०॥

नेता यस्य बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
 स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः किल हरेरैरावतो वारणः ।
 इत्यैश्वर्यबलान्वितोऽपि बलभिद्भ्रमनः परैः संगरे
 तद्व्यक्तं ननु दैवमेव शरणं धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥८१॥
 भग्नाशस्य करडपिण्डिततनोम्लानिन्द्रियस्य क्षुधा
 कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ।
 तृप्तस्तत्पिशितेन सत्त्वरमसौ तेनैव यातः पथा
 लोकाः पश्यत दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये कारणम् ॥८२॥

यथा कन्दुकपातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नपि ।
 तथा त्वनार्यः पतति मत्पिण्डपतनं यथा ॥८३॥

खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापिते मस्तके
 वाञ्छन्देशमनातपं विधिवशात्तालस्य मूलं गतः ।
 तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः
 प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥८४॥

गजभुजङ्गविहङ्गमबन्धनं शशीदिवाकरयोर्ग्रहपीडनम् ।
 मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥८५॥
 सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः ।
 तदपि तत्क्षणभङ्गि करोति चेदहह कष्टमपण्डितता विधेः ॥८६॥

अयममृतनिधानं नायकोऽप्यौषधीनां
 शतभिषगनुयातः शम्भुमूर्धावतंसः ।
 विरहयति न चैनं राजयक्ष्मा शशाङ्कं
 हतविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः ॥८७॥

प्रियसख विपद्दण्डाघातप्रपातपरंपरा-
 परिचयबले चिन्ताचक्रे निधाय विधिः खलः ।
 मृदमिव बलात्पिण्डीकृत्य प्रगल्भकुलालव -
 द्भ्रमयति मनो नो जानीमः किमत्र विधास्यति ॥८८॥

विरम विरमायासादस्माद्दुरध्यवसायतो
 विपदि महतां धैर्यध्वंसं यदीक्षितुमीहसे ।
 अयि जडविधे कल्पापाये व्यपेतनिजक्रमाः
 कुलशिखरिणः क्षुद्रा नैते न वा जलराशयः ॥८९॥

दैवेन प्रभुणा स्वयं जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं
तत्तस्योपनमेन्मनागपि महान्नैवाश्रयः कारणम् ।
सर्वाशापरिपूरके जलधरे वर्षत्यपि प्रत्यहं
सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्वित्राः पयोबिन्दवः ॥१०॥

नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेऽपि वशगा
विधिर्वन्द्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः ।
फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना
नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥११॥

ब्रह्मा चेन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासंकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥१२॥

या साधूंश्च खलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्वेषिणः
प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणात् ।
तामाराधय सत्क्रियां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं
हे साधो व्यसनैर्गुणेषु विपुलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥१३॥

शुभ्रं सद्यः सविभ्रमा युवतयः श्वेतातपत्रोज्ज्वला
लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमनुस्यूते शुभे कर्मणि ।
विच्छिन्ने नितरामनङ्गकलहक्रीडावृत्तन्तुकं
मुक्ताजालमिव प्रयाति झटिति भ्रश्यद्दिशो दृश्यताम् ॥१४॥

गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ
परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्ते -
भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥१५॥

स्थाल्यां वैदूर्यमय्यां पचति तिलकणांश्चन्दनैरिन्धनाद्यैः
सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।
छित्वा कर्पूरखण्डान्वृत्तिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्
प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥१६॥

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यत्नकृताऽपि सेवा ।
भाग्यानि पूर्वतसा खलु सञ्चितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥१७॥

मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखरं शत्रुं जयत्याहवे
वाणिज्यं कृषिसेवनादि सकला विद्याः कलाः शिक्षताम् ।
आकाशं विपुलं प्रयातु खगवत्कृत्वा प्रयत्नं परं
नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥१८॥

वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा ।
सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि ॥१९॥

भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं
सर्वो जनः सुजनतामुपयान्ति तस्य ।
कृत्स्ना च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥१००॥

ಅನುವಾದ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

ಶ್ಲೋಕ-1

ಅನ್ವಯ : ದಿಕ್-ಕಾಲಾದಿ-ಅನವच्छಿತ್ರಾ-ಅನಂತ-ಚಿನ್ಮಾತ್ರ-ಮूर्ತये स्व-
अनुभूति-एक-मानाय शान्ताय तेजसे नमः ।

ಅನುವಾದ : ದಿಕ್ಕು, ಕಾಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಳತೆಗೆ ಸಿಗದ,
ಅವಿನಾಶಿಯಾದ, ಸ್ವಾನುಭವ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ
ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ, ಶಾಂತವಾದ ಹಾಗೂ ತೇಜಸ್ವರೂಪಿಯಾದ
ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಮನಗಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿ : ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಭರ್ತೃಹರಿ ಗ್ರಂಥದ
ನಿರ್ವಿಘ್ನಸಮಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ರೂಪವಾದ
ಮಂಗಳವನ್ನು ಆಚರಿಸಿರುವನು. ಮಂಗಳಾಚರಣೆ ಮೂರು
ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕ, ಆಶೀರ್ವಾದಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು
ವಸ್ತು ನಿರ್ದೇಶಾತ್ಮಕ. ಇಷ್ಟದೇವತೆಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕ
ನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕ. ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ “वः
पातु ।” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮಂಗಳವನ್ನು
ಕೋರುವಂತಹದ್ದು ಆಶೀರ್ವಾದಾತ್ಮಕ,
ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತುವನ್ನು
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶಾತ್ಮಕ. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ
ನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕ ಮಂಗಳಾರಚಣೆ ಇದೆ. ತೇಜೋರೂಪಿಯಾದ
ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಆತನಿಗೆ
ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಕವಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

“नमः स्वस्तिस्वाहास्वधालं वषट्‌योगाच्च” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ
ಪ್ರಕಾರ ನಮಃ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ

ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ.

ದಿಕ್ಕಾಲಾಘನವಚ್ಚಿತ್ರಾನಂತಚಿನ್ಮಾತ್ರಮूर्ತये-दिक् च कालः च आदिः च-दिक्कालादयः, न अवच्छिन्ना अनवच्छिन्ना, दिक्कालादिभिः अनवच्छिन्ना-दिक्कालाघनवच्छिन्ना, न विद्यते अन्तः यस्याः सा-अनन्ता, चित् एव मात्रा चिन्मात्रा, - दिक्कालाघनवच्छिन्ना च सा चिन्मात्रा च - दिक्कालाघनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रा, दिक्कालाघनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्र मूर्तिः यस्य तत् - दिक्कालाघनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तिः, तस्मै । बहुव्रीहिसमासः । स्वानुभूत्येकमानाय - स्वानुभूतिः एकं मानं यस्य तत् स्वानुभूत्येकमानं, तस्मै । बहुव्रीहि समासः । अनुष्टुप् वृत्त द प्रಯೋಗವಿದೆ. ಇದರ ಲಕ್ಷಣ - ಶ್ಲೋಕೇ ಷಟ್ ಗುರು ಜ್ಞೆಯ ಸರ್ವತ್ರ ಲಘುಪಶ್ಯಮಮ್ । द्विःचतुष्पादयोर्द्धर्हस्वं सप्तमं दीर्घमन्ययोः ॥ स्वभावोक्ति अलंकार ದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇದರ ಲಕ್ಷಣ - स्वभावोक्तिस्तु डिम्भादेः स्वक्रियारूपदर्शनम् ।

ಶ್ಲೋಕ-2

बोद्धारः मत्सर-ग्रस्ताः प्रभवः स्मय-दूषिताः, अन्ये च अबोध उपहताः, सुभाषितम् अङ्गे जीर्णम् ।

ವಿದ್ವಾಂಸರು ಮತ್ಸರದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜರು ಅಪಂಕಾರಿ-ಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ದೂಷಿತರಾಗಿರುವರು. ಹೀಗಾಗಿ ಹಿತಕರವಾದ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿ ಹೋಗಿವೆ.

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜನರು ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಅನಾಸಕ್ತರಾಗಿರುವ ಕಾರಣ, ಹೇಳಬೇಕಾದಂತಹ ಉಪದೇಶಪರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಕಾಶವೇ ಸಿಗದೆ, ಆ ನುಡಿಗಳು ಹೃದಯದಲ್ಲೇ ಉಳಿದು ಹೋಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿಯು ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾದ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

बोद्धारः- बुध् पुल्लिङ्ग प्रथमाविभक्तिः, बहुवचनम् । मत्सरग्रस्ता :- मत्सरेण ग्रस्ताः - तृतीयातत्पुरुषसमासः । स्मयदूषिताः - स्मयेन दूषिताः - तृतीया तत्पुरुषसमासः । सुभाषितम् - सु + भाष् + क्त प्रत्यय - नपुंसकलिङ्ग, प्रथमाविभक्तिः, एकवचनम् । अबोधोपहताः - न बोधः अबोधः, अबोधेन उपहताः । तृतीयातत्पुरुष-समासः । अनुष्टुप् वृत्त लक्षण :- ಒಂದನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-3

अङ्गः सुखम् आराध्यः, विशेषज्ञः सुखतरम् आराध्यते, ज्ञान-लव-दुर्विदधं तं नरं ब्रह्मा अपि न रञ्जयति ।

ವಿನನ್ನೂ ತಿಳಿಯದ ಮೂರ್ಖನಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ, ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಾನೇ ಪಂಡಿತನೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಮೂರ್ಖನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೂ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಲಾರ.

ನೀತಿ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿ. ಹತ್ತು ಪದ್ಧತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಅದನ್ನು ಕವಿ ವಿವರಿಸಲು ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಜನರನ್ನು ಮೂರ್ಖರು, ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳಂತೆ ಭ್ರಮಿಸುವ ಮೂರ್ಖರು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ಅಜ್ಞರ, ವಿಶೇಷಜ್ಞರ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವ ಜನರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಹಂಕಾರದ ಭಾವನೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಮಾರಕ. ಅಂತಹ ಜನರನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿರಲಿ. ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಮೆಚ್ಚಿಸಲಾರನು ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ಅಭಿಮತ.

ಅಜ್ಞಃ - जानाति ज्ञति ज्ञः, न ज्ञः अज्ञः ।

आराध्यः - आराधयितुं योग्यः ।

विशेषज्ञः - विशेषं जानाति इति विशेषज्ञः ।

ज्ञानलवदुर्विदाधं - ज्ञानस्य लवः ज्ञानलवः, ज्ञानलवेन दुर्विदाधः, तम् ।
तृतीयातत्पुरुषसमासः ।

दुर्विदाधः - दुर् + वि + दह + क्तप्रत्यय । भूतकृदन्तः ।

रञ्जयति - रञ्ज्, लट्लकार, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

आर्या वृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -

यस्याः पादे प्रथमे द्वादशमात्रास्तथा तृतीयेऽपि । अष्टादश द्वितीये
चतुर्थके पञ्चदश साऽऽर्या ॥

अतिशयोक्ति अलकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -

सिद्धत्वेऽध्यवसायस्यातिशयोक्तिर्निगद्यते ।

ಶ್ಲೋಕ-4

मकर-वक्त्र-दंष्ट्रान्तरात् प्रसह्य मणिम् उद्धरेत् । प्रचलद्-ऊर्मिमाला-
आकुलं समुद्रम् अपि सन्तरेत् । कोपितं भुजङ्गम् अपि शिरसि पुष्पवद-
धारयेत् । तु प्रति-निविष्ट-मूर्ख-जन-चित्तं न आराधयेत् ।

ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಲ್ಲುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನವನ್ನು ಬಹು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು ತೆಗೆಯಬಹುದು. ಅಲೆಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡು ಚಂಚಲವಾಗಿರುವ ಸಮುದ್ರವನ್ನೂ ದಾಟಬಹುದು. ರೋಷಾವಿಷ್ಟವಾದ ಸರ್ಪವನ್ನೂ ಶಿರದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಟದ ಹಾಗೆ ಮುಡಿಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಹಠಮಾರಿಯಾದ ಮೂರ್ಖಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಮಾಧಾನ-ಪಡಿಸಲಾಗದು.

ಕವಿಯು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಮೂರ್ಖಜನರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲಾಗದು ಎಂಬ ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

प्रसह्य - प्र + सह + ल्यप् प्रत्यय - ल्यबन्ताव्ययम् ।

मकरवक्त्रदंष्ट्रान्तरात् - मकरस्य वक्त्रं मकरवक्त्रं,

मकरवक्त्रे दंष्ट्राः - मकरवक्त्रदंष्ट्राः, मकरवक्त्रदंष्ट्राणाम् अन्तरः,
मकरवक्त्रदंष्ट्रान्तरः, तस्मात् ।

प्रचलदूर्मिमालाकुलं - प्रचलन्तश्च ते ऊर्मयश्च - प्रचलदूर्मयः,
प्रचलदूर्मिणां मालाः, प्रचलदूर्मिमालाः, प्रचलदूर्मिमालाभिः आकुलः,
तम् ।

भुजङ्गम् - भुजाभ्यां गच्छति इति भुजङ्गः, तम् । पुल्लिङ्गः,
द्वितीयाविभक्तिः, एकवचनम् । उपपदतत्पुरुषसमासः ।

आराधयेत् - आ + राध्, विधिलिङ् लकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

उद्धरेत् - उत् + ह्, विधिलिङ् लकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तम् - मूर्खश्च असौ जनश्च - मूर्खजनः,
मूर्खजनस्य चित्तम्, मूर्खजनचित्तं-प्रतिनिविष्टं च तत् मूर्खजनचित्तं च ।
कर्मधारयसमासः ।

पृथ्वीवृत । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -

जसौ जसयला वसुग्रहयतिश्च पृथ्वी गुरुः । अतिशयोक्त्यलंकार -
ಇದರ ಲಕ್ಷಣ ಶ್ಲೋಕ 3 ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-5

यत्नतः पीडयन् सिकतासु अपि तैलं लभेत । पिपासा-आर्दितः मृग-
तृष्णिकासु सलिलं पिबेत् च, पर्यटन् कदाचित् शशविषाणम् अपि
आसादयेत् तु प्रति-निविष्ट-मूर्खजन-चित्तं न आराधयेत् ।

ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಹಿಂಡಿ, ಮರಳಿನಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದು.
ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿದವನು ಮರೀಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನೂ
ಕುಡಿಯಬಹುದು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತಾ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ
ಮೊಲದ ಕೊಂಬನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಹಠಮಾರಿಯಾದ
ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮೂರ್ಖನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಲಾಗದು.

ಹಿಂದಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿ, ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ
ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ, ಅಶಕ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದು.
ಆದರೆ ಮೂರ್ಖರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವುದು ಮಾತ್ರ
ಸಾಧ್ಯವಾಗದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕಾ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ
ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ದೂರದ ಬಯಲಲ್ಲಿ, ನೀರು
ಹರಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಮೃಗಗಳು ನೀರಿದೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ
ಅಲ್ಲಿಗೆ ಓಡುತ್ತವೆ, ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ ಈ ನೀರಿಗೆ ಮೃಗತ್ಯಕ್ಷಿಕೆ
ಎಂದು ಹೆಸರು.

पिपासादितः - पातुम् इच्छा पिपासा, पिपासया - अर्दितः ।
तृतीयातत्पुरुष समासः ।

शशविषाणम् - शशस्य विषाणम्, तत् ।

पर्यटन् - वर्तमानकृदन्त, पुल्लिङ्गः प्रथमविभक्तिः एकवचनम् ।

लभेत - लभ्, विधिलिङ्लकारः, प्रथमपुरुष, एकवचनम् ।

पृथ्वी वृत । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ ಶ್ಲೋಕ ನಾಲ್ಕರ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ

ಶ್ಲೋಕ-6.

यः खलान् सुधा-स्यन्दिभिः सूक्तैःसतां पथि नेतुं वाञ्छति, असौ बाल-
मृणाल-तन्तुभिः व्यालं रोद्धुं समुज्जृम्भते, शिरीष-कुसुम-प्रान्तेन वज्र-
मणिं छेतुं सन्नह्यते, मधुबिन्दुना क्षाराम्बुधेः माधुर्यं रचयितुम् ईहते ।

ಅಮೃತದಂತಹ ಹಿತನುಡಿಗಳಿಂದ ಯಾರು ದುಷ್ಟರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ
ತರಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಆತನು ಕೋಮಲವಾದ ಕಮಲದ
ದಂಟಿನ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಮದ್ದಾಸೆಯನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ.
ಶಿರೀಷಮುಷ್ಪದ ತುದಿಯಿಂದ ವಜ್ರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.
ಜೇನಹನಿಯಿಂದ ಲವಣಸಾಗರವನ್ನು ಸಿಹಿಯಾಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ದುಷ್ಟಪುರುಷರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ತರಬಯಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಸರಿ
ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವನು. ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಉಪದೇಶ
ಮಾಡುವವರು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನೇ ಸರಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕ್ಷಾರಾಮ್ಬುಧಿಃ ಲವಣ ಸಮುದ್ರ, ಉಷ್ಟು ಸಮುದ್ರ, ಇದು ಸಪ್ತ
ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदधिमण्डोद शुद्धोदाः सप्तजलधयः-

बालमृणालतन्तुभिः-बालश्चासौ मृणालश्च बालमृणालः, बालमृणालस्य
तन्तवः, तैः षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

रोद्ध - रुध् + तुमुन् प्रत्यय, तुमुन्नन्ताव्ययम् ।
 छेतु - छिद् + तुमुन् प्रत्यय, तुमुन्नन्ताव्ययम् ।
 रचयितुम् - रच् + तुमुन् प्रत्यय, तुमुन्नन्ताव्ययम् ।
 नेतुम् - नि+ तुमुन् प्रत्यय, तुमुन्नन्ताव्ययम् ।
 समुज्जृम्भते - सम् + उत् + जृम्भ्, लटलकारः, प्रथमपुरुषः,
 एकवचनम् ।
 ईहते - ईह, लटलकारः प्रथमपुरुषः, एकवचनम्
 शिरीषकुसुमप्रान्तेन - शिरीषकुसुमस्य प्रान्तः, शिरीषकुसुमप्रान्तः, तेन ।
 षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
 मधुबिन्धुना - मधुनः बिन्दुः मधुबिन्दुः, तेन । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
 क्षाराम्बुधेः - क्षारश्च असौ अम्बुधिश्च, क्षाराम्बुधिः, तस्य
 कर्मधारयसमासः
 सुधास्यन्दिभिः - सुधां स्यान्दितुं शीलम् एषाम् इति सुधास्यन्दीनि, तैः
 वाञ्छति - वाञ्छ् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।
 शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ ಸೂರ್ಯಾಶ್ವೇರ್ಮಸಜಾಸ್ತತಾಃ ಸ ಗುರವಃ
 ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತಮ್ ।
 ನಿರ್ದರ್ಶನಾಲಂಕಾರಃ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ
 अभवन् वस्तुसंबन्धः उपमा परिकल्पकः निदर्शना ।

ಶ್ಲೋಕ-7.

विधात्रा स्वायत्तम् अपण्डितानाम् एकान्त-हितं मौनम् अज्ञतायाः छादनं
 विनिर्मितम्, सर्व-विदां समाजे विशेषतः विभूषणम् ।

ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರದೇ ಆದ, ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಹಿತಕರವಾದ
 ಅಜ್ಞಾನದ ಹೊದಿಕೆ (ಮೌನ)ಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
 ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಲ್ಲಿದರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಮೌನವೇ ಭೂಷಣ.

ವಿದ್ವತ್ತಭಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಖಜನರು ತಮ್ಮ ಮೂರ್ಖತ್ವವನ್ನು ಮುಚ್ಚಲು
 ಹೇಗೆ ಮೌನವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಬಹುದೆಂದು ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು,
 ಬಲ್ಲವರೆದುರಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಮೂರ್ಖತ್ವವೇ ಗತಿಯು.

। PASHANAN-PA...
 स्वायत्तम् - स्वस्य आयत्तम् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
 अपण्डितानाम् - न पण्डिताः, अपण्डिताः, तेषाम् । नञ् तत्पुरुष
 समासः ।
 अज्ञतायाः - न ज्ञः, अज्ञः, तस्य भावः अज्ञता, तस्याः
 नञ् तत्पुरुषसमासः ।
 सर्वविदां : सर्वं विदन्ति इति सर्वविदः, तेषां । उपपदतत्पुरुष समासः ।
 उपजतिवृत्त ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -
 स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौः गः ।
 उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततौ गौ ।
 ಈ ವೃತ್ತ ಇಂದ್ರ ವಜ್ರ ಹಾಗೂ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರ ವೃತ್ತಗಳ ಮಿಶ್ರಣ.

ಶ್ಲೋಕ-8.

यदा अहं किञ्चिज्ज्ञः तदा द्विपः इव मदान्धः समभवम् । सर्वज्ञः अस्मि इति
 मम मनः अवलिप्तम् । यदा बुध-जन-सकाशात् किञ्चित् किञ्चित्
 अवगतं तदा मूर्खः अस्मि इति मे मदः ज्वरः इव व्यपगतः

ಅಲ್ಲಸ್ತಲ್ಲ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ನಾನು ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯಂತೆ
 ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಅಂಧನಾದಾಗ, "ನಾನು ಸರ್ವಜ್ಞ" ಎಂದು ಮನವು
 ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ತುಂಬಿತ್ತು. ಪೆಂಡಿತರ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ
 ಸ್ತಲ್ಲಸ್ತಲ್ಲವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾ ಹೋದಂತೆ, "ನಾನು ಮೂರ್ಖನೇ ಸರಿ"
 ಎಂಬ ತಿಳಿವು ಬಂದು, ಜ್ವರದಂತೆ ನನ್ನ ಗರ್ವ ಇಳಿದು ಹೋಯಿತು.

ಅಲ್ಲಜ್ಜಾನ ಹೊಂದಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವ ಜನರು ಅಹಂಕಾರಿಗಳಂತೆ ವರ್ತಿಸುವರು. ನಿಜವಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು ಕಂಡಾಗ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನರಿಯುವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ಕವಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವನು.

ಕಿಶ್ಚಿಃ - ಕಿಶ್ಚಿತ್ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ಕಿಶ್ಚಿಃ - उपपदतत्पुरुष समासः ।

पुल्लिङ्गः, प्रथमाविभक्तिः एकवचनम् ।

द्विपः - द्वाभ्यां पिबति इति द्विपः । उपपदतत्पुरुषसमासः पुल्लिङ्गः,

प्रथमाविभक्तिः, एकवचनम् ।

मदान्धः - मदेन अन्धः । तृतीयातत्पुरुष समासः

सर्वज्ञः - सर्वं जानाति ज्ञति सर्वज्ञः उपपदतत्पुरुष समासः ।

बुधजनसकाशात् - बुधाश्च ते जनाश्च बुधजनाः, बुधजनानां सकाशः

बुधजनसकाशः, तस्मात् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

अवलिप्तम् - अव + लिप् + क्तप्रत्यय, नपुंसकलिङ्गः, प्रथमाविभक्तिः,

एकवचनम् ।

समभवम् - सम् + भू, लङ्लकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

उपमालंकारः - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -

उपमा चत्र सादृश्यलक्ष्मीरुल्लसति द्वयोः ।

शिखरिणीवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

रसैरुद्रैश्छिन्ना यमनसभलागःशिखरिणी ।

ಶ್ಲೋಕ-9.

कृमि-कुल-चितं, लाला-क्लिन्नं, विगन्धि-जुगुप्सितं, निरामिषं
निरुपमरसं नर-अस्थि प्रीत्या खादन् यथा श्वा पार्श्वस्थं सुरपतिम् अपि
विलोक्य न शङ्कते । हि क्षुद्रः जन्तुः परिग्रह-फल्युतां न गणयति ।

ಕ್ರಮಿಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಆವೃತವಾದ, ಜೊಲ್ಲಿನಿಂದ ನೆನೆದು ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಸಹ್ಯವಾದ, ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ ಮನುಷ್ಯನ ಮೂಳೆಯನ್ನು "ಅತ್ಯಂತ ರುಚಿಯಾಗಿದೆ" ಎಂದು ಬಹು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಿನ್ನುವ ನಾಯಿಯು, ಹೇಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸುರೇಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿಯೂ ನಾಚುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ನೀಚಪ್ರಾಣಿಯು ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತುಚ್ಛಭಾವನೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ತನಗೆ ತಿಳಿದದ್ದೇ ಸರಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವ ಮೂರ್ಖನಿಗೆ ತನ್ನ ನೀಚತನ ತಿಳಿಯಲಾರದು. ಇಂತಹವನನ್ನು ಕವಿ ನಾಯಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಾರ್ಥಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವಿ ತಾನು ಪಡೆದಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ಹೀನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾರಿಗೂ ಕೂಡ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿಶದಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

कृमिकुलचितं - कृमीणां कुलानि कृमिकुलानि, कृमिकुलैः चितम्, तत् । तृतीयातत्पुरुषसमासः ।

लालक्लिन्नं - लालया क्लिन्नम् - तृतीयातत्पुरुषसमासः ।

विगान्धिजगुप्सितम् - विरुद्धः गन्धः यः सः तत् विगन्धि, अत एव जुगुप्सितम् ।

निरुपमरसप्रीत्या - निर्गता उपमा यस्मात् सः निरुपमः, निरुपमश्च असौ रसश्च निरुपमरसः, निरुपमरसे प्रीतिः, निरुपमरसप्रीतिः, तथा । सप्तमीतत्पुरुषसमासः ।

खादन् - खाद् वर्तमानकृदन्तः, पुल्लिङ्गः, प्रथमाविभक्तिः, एकवचनम् ।

पार्श्वस्थम् - पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः, तम् । उपपदतत्पुरुष समासः ।

सुरपतिम् - सुराणाम् पतिः, तम् । षष्ठीतत्पुरुष समासः ।

विलोक्य - वि + लोक् + ल्यप् प्रत्यय । ल्यबन्ताव्ययम् ।

परिग्रहफल्गुताम् - परिग्रहस्य फल्गुता, परिग्रहफल्गुता, ताम्,
षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

शङ्कते - शङ्क लटलकारः प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

गणयति - गण लटलकारः प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

हरिणीवृत्त । इदर लक्षणम् -

रसयुगहयैस्सौ मीं श्लौ गो यदा हरिणी तदा । अर्थान्तरन्यासालंकार

ಮತ್ತು ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾಲಂಕಾರ ಇವೆ.

ಅರ್ಥಾನ್ತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ ದ ಲಕ್ಷಣ.

उक्तिर्नान्तरन्यासः स्यात् सामान्यविषेषयोः ।

अप्रस्तुतप्रशंसालंकार द लक्षण.

अप्रस्तुतस्य कथनात् प्रस्तुतं यत्र गम्यते ।

अप्रस्तुतप्रशंसेयं सारूप्यादि निबन्धिता ॥

ಶ್ಲೋಕ-10.

इयं गङ्गा स्वर्गात् शार्व शिरः, पशुपति-शिरस्तःक्षितिधरम्, उत्तुङ्गात्
महीध्रात् अवनिम् अपि, च अवनेः जलधिम् अधः स्तोत्रं पदम् उपगता ।
अथवा विवेक-भ्रष्टानां विनिपातः शतमुखः भवति ।

ಈ ಗಂಗೆ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಶಿವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು, ಶಿವನ ಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ
ಪರ್ವತರಾಜ ಹಿಮವಂತನನ್ನು, ಉನ್ನತವಾದ ಪರ್ವತದಿಂದ
ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಭೂಮಿಯಿಂದ ಜಲಧಿಯನ್ನು, ಹೀಗೆ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ
ಕೆಳಕೆಳಗಿನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದಳು. ಅಂತೆಯೇ, ವಿವೇಕ-
ರಹಿತರಾದವರ ಅವನತಿಯೂ ನೂರಾರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ
ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ.

ಅವಿವೇಕಿಯಾದೆಡೆ ಮನುಷ್ಯನ ಅಧಃಪತನ ಹೇಗೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ
ಎಂಬುದನ್ನು ಗಂಗೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.
ಭಗೀರಥನ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನದ ಕಾರಣ, ಆತನ ಪೂರ್ವಜರ ಸದ್ಗತಿಗಾಗಿ
ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕಿಳಿದ ಗಂಗೆ ಅವರನ್ನು ಹರಸಿ
ಲೋಕಪಾವನಗೈದಳು. ಈ ರೀತಿ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಸಾಗರಕ್ಕಿಳಿದ ಗಂಗೆಯ
ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕವಿ ಅವಿವೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅವನತಿಗೆ
ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

शार्वम्-शर्वस्य इदम् तत् । तद्धितान्तः ।

पशुपतिशिरस्तः - पशूनां पतिः, पशुपतिः, पशुपतेःशिरः, पशुपतिशिरः,
तस्मात् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

विवेकभ्रष्टानाम् - विवेकात्भ्रष्टाः, विवेकभ्रष्टाः, तेषाम् ।
पञ्चमीतत्पुरुषसमासः ।

शतमुखः - शतं मुखानि यस्य सः । बहुव्रीहिः समासः ।

उपगता - उप + गम् + क्त प्रत्यय । स्त्रीलिङ्ग, प्रथमाविभक्तिः,
एकवचनम् ।

शिखरिणीवृत्त । इदर लक्षणम् ಶ್ಲೋಕ 8ನೇ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
ಅರ್ಥಾನ್ತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-11.

शास्त्र-उपस्कृत-शब्द-सुन्दर-गिरः, शिष्य-प्रदेय-आगमाः, विख्याताः
कवयः यस्य प्रभोः विषये निर्धनाः वसन्ति, तत् वसुधाधिपस्य जाड्यम् ।
कवयः तु अर्थं विना अपि ईश्वराः, हि कुपरीक्षकाः कुत्स्याः स्युः यैः
मणयः अर्घतः पातिताः ।

ವ್ಯಾಕರಣಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಮಾನ್ಯವಾದ ರಮಣೀಯವಾದ ಸುಂದರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವ, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಬೋಧನೆ ಮಾಡಲು ಕುಶಲರಾದ, ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳು ಯಾವ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧನರಾಗಿ ವಾಸಿಸುವರೋ, ಅದು ಆ ರಾಜನ ನೀಚತನವೇ ಸರಿ. ಕವಿಗಳು ಹಣವಿರದಿದ್ದರೂ ಗೌರವಾರ್ಹರೇ. ಅಮೂಲ್ಯವಾದಂತಹ ರತ್ನಗಳ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಇಳಿಸುವಂತಹ ಅಸಮರ್ಥರಾದ ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕರೇ ನಿಂದನೀಯರು.

ಬಿಡಬೇಕಾದಂತಹ ಮೂರ್ಖ ನಡತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದಂತಹ ವಿದ್ವಾಂಸರ ನಡತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ವಿದ್ವತ್ತದ್ವಿತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜರು ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಾಣಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಯಾವ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು ನಿರ್ಗತಿಕರಾಗಿ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಅದು ಆ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜನ ದೋಷವು. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ರತ್ನದ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸದ ಹೋದರೆ ಅದು ಬೆಲೆಬಾಳುವ ರತ್ನದ ದೋಷವಾಗದು ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಮೂಲಕ ರಾಜರು ಕವಿಗಳನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ, ಅವರ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಗಮನವಿಡಬೇಕೆಂದು ಕವಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ.

शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शास्त्रैःउपस्कृतशब्दाः शास्त्रोपस्कृतशब्दाः,
शास्त्रोपस्कृतशब्दैःसुन्दराः गीः येषाम् ते - बहुव्रीहिसमासः ।
शिष्यप्रदेशगमाः - शिष्येभ्यःप्रदेयाः शिष्यप्रदेयाः, शिष्यप्रदेयाः,
आगमाः,येषाम् ते । बहुव्रीहि समासः ।
निर्धनाः- निर्गतम् धनम् येभ्यः ते । बहुव्रीहि समासः ।
वसुधाधिपस्य - वसुधायाः अधिपः, तस्य । षष्ठीतत्पुरुषसमासः
पातिताः - पत् + क्तप्रत्यय, भूतकृदन्तः, स्त्रीलिङ्गः, प्रथमाविभक्तिः,
बहुवचनम् ।

कुपरीक्षकाः- कुत्सिताश्च ते परीक्षकाश्च कुपरीक्षकाः ।
कर्मधारयसमासः ।

जाड्यम्- जडस्य भावः जाड्यम् । तद्धितान्तः ।

स्युः - अस् -विधिलिङ् लकारः, प्रथमपुरुषः, बहुवचनम् ।

शार्दूलविक्रीडितवृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ ಶ್ಲೋಕ 6ರ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

काव्यलिङ्गालंकार ಮತ್ತು विरोधाभासालंकार ಇವೆ.

काव्यलिङ्गालंकार। ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

हेतोर्वाक्यपदार्थतत्वे काव्यलिङ्गमुदाहृतम् । विरोधाभासालंकार
लक्षणम् ।

अभासत्वे विरोधस्य विरोधाभास इष्यते ।

ಶ್ಲೋಕ-12.

यत् विद्या-आख्यम्-अन्तर्धनं हर्तुः गोचरं न याति, सर्वदा किमपि शं
पुष्णाति, अर्थिभ्यः अनिशं प्रतिपाद्य-मानमपि परां वृद्धिं प्राप्नोति,
कल्प-अन्तेषु-अपि निधनं न प्रयाति, तत् (धनम्) येषां समीपे तान् प्रति
हे नृपाः मानम् उञ्जत, तैः सह कः स्पर्धते ?

ವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಅಂತರ್ನಿಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಸಂಪತ್ತು ಕಳ್ಳರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದು.
ಸದಾ ಸುಖವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಬೇಡಿದವರಿಗೆ ಸದಾ ಕೊಟ್ಟರೂ,
ಪರಮೋನ್ನತಿಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.
ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲೈ ರಾಜರೆ, ಅಂತಹ
ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಕುರಿತು ನಿಮ್ಮ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ತೋರದಿರಿ. ಯಾರು
ತಾನೆ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿಯಾರು ?

ಇತರ ಧನಗಳಿಗಿಂತ ವಿದ್ಯಾಧನವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಎಂದಿಗೂ
ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಕಲ್ಪ-ಬ್ರಹ್ಮಣ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೆಸರು.
8,64,00,00,000 ಸೌರವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದರೆ ಒಂದು ಹಗಲೂ ಒಂದು
ರಾತ್ರಿಯೂ ಆಗುವುದು.

ಪ್ರತಿಪಾಠಮಾನಮ್ - ಪ್ರತಿ + ಪಠ್ + ಶಾನಿಚ್ - ವರ್ತಮಾನಕೃದಂತಃ, ನಪುಸಕಲಿನ್, ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಃ, ಏಕವಚನಮ್ |

ಉಜ್ಜತ - ಉಜ್ಞ ಲೋಢಲಕಾರಃ, ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಃ, ಬಹುವಚನಮ್ |

ಸ್ಪರ್ಧತೇ - ಸ್ಪರ್ಧ ಲಡಲಕಾರಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್ |

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ ವೃತ್ತ ದ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ ಮತ್ತು ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರ ಇವೆ.

ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ ದ ಲಕ್ಷಣ

ವ್ಯತಿರೇಕೋ ವಿಶೇಷಶ್ಚೇದುಪಮಾನೋಪಮೇಯಯೋಃ |

ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರ ಇದರ ಲಕ್ಷಣ ಶ್ಲೋಕ 11ರ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-13.

ಭೋಃ ರಾಜಾನ್, ಅಧಿಗತ-ಪರಮಾರ್ಥಾನ್ ಪಂಡಿತಾನ್ ಮಾ ಅವಮಂಸ್ಥಾಃ, ಲಘು ತೃಣಮ್ ಇವ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ತಾನ್ ನೈವ ಸಂಠುಗದ್ಧಿ, (ಯಥಾ) ಬಿಸತಂತುಃ ಅಭಿನವ-ಮದ-ಲೇಖಾ-ಶ್ಯಾಮಗಂಢಸ್ಥಲಾನಾಂ ವಾರಣಾನಾಂ ವಾರಣಂ ನ ಭವತಿ |

ಎಲೈ ರಾಜರೆ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಅವಮಾನಿಸದಿರಿ. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಹುಲ್ಲಿನ ಹಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಲಾರಳು. ಆಗ ತಾನೆ ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿರುವ ಮದಜಲದಿಂದ ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕಪೋಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆನೆಗಳನ್ನು ಕಮಲದ ದಂಟು ಎಂದೂ ಬಂಧಿಸಲಾರದು.

ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಬಾರದೆಂಬ ಕಿವಿಮಾತು ಇಲ್ಲಿದೆ. ಧನ, ಅಧಿಕಾರ ಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದೇ ಹೊರತು ಪಂಡಿತರನ್ನಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಹಂಕಾರಿಗಳಾದ ರಾಜರಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪಂಡಿತರನ್ನು ಅವಮಾನಗೊಳಿಸದಿರಿ ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಧನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಡ್ಡಿಯೇನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಗತಪರಮಾರ್ಥಾನ್ - ಅಧಿಗತಃ ಪರಮಾರ್ಥಃ ಯೈಃ ತೇ ಅಧಿಗತಪರಮಾರ್ಥಾಃ, ತಾನ್ ಬಹುಬ್ರಿಹಿಸಮಾಸಃ |

ಅವಮಂಸ್ಥಾಃ - ಅವ + ಮನ್ - ಲುಙ್ಲಕಾರಃ, ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್ |

ಸಂಠುಗದ್ಧಿ - ಸಂಠು + ಠು - ಲಡಲಕಾರಃ, ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್

ಬಿಸತಂತುಃ - ಬಿಸಾನಾಮ್ ತಂತುಃ | ಷಷ್ಠೀತಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಅಭಿನವಮದಲೇಖಾಶ್ಯಾಮಗಂಢಸ್ಥಲಾನಾಮ್ - ಅಭಿನವಶ್ಚ ಅಸೌ ಮದಶ್ಚ ಅಭಿನವಮದಃ, ಅಭಿನವಮದಸ್ಯ ಲೇಖಾಃ, ಅಭಿನವಮದಲೇಖಾಃ, ಅಭಿನವಮದಲೇಖಾಃ: ಶ್ಯಾಮಾನಿ ಗಂಢಸ್ಥಲಾನಿ ಯेषಾಂ ತೇ ಅಭಿನವಮದಲೇಖಾಃ-ಶ್ಯಾಮಗಂಢಸ್ಥಲಾಃ, ತೇಷಾಮ್ | ಬಹುಬ್ರಿಹಿಸಮಾಸಃ |

ಮಾಲಿನೀ ವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

ನನಮಯಯುತೇಯ ಮಾಲಿನೀ ಭೋಗಿಲೋಕೈಃ |

ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

ಚೇದ್ವಿಮ್ಬಪ್ರತಿಬಿಮ್ಬತ್ಸ ದೃಷ್ಟಾಂತಸ್ತದಲಂಕಾರಃ |

ಶ್ಲೋಕ-14.

ಕುಪಿತಃ ವಿಧಾತಾ ಹಸಸ್ಯ ಅಮ್ಭೋಜಿನಿ-ವನ-ವಿಹಾರ ವಿಲಾಸಮ್ ಏವ ನಿತರಾಂ ಹಂತಿ | ತು ಅಸೌ ಅಸ್ಯ ದುಗ್ಧ-ಜಲ-ಭೇದ-ವಿಧೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂ ವೈದಗ್ಧ್ಯ-ಕೀರ್ತಿಮ್ ಅಪಹರ್ತುಂ ನ ಸಮರ್ಥಃ |

ಬ್ರಹ್ಮ ಹಂಸದ ಮೇಲೆ ಕುಪಿತನಾದರೆ, ಹಂಸವು ಕಮಲವನದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವ ಅದರ ಆನಂದವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ, ಆತನು ಹಾಲನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಅದರ ಕುಶಲತೆಯ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಲಾರನು.

ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿರುವ ಸಹಜಸಿದ್ಧವಾದ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಯಾರು ಕೂಡ ನಾಶಮಾಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಂಸದ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಇದನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕವಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಂಸಕ್ಷೀರನ್ಯಾಯ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸೂಕ್ತಿಯೇ ಇರುವುದು. ಹಾಲು ನೀರು ಬೆರೆತಿರುವಾಗ ಹಂಸ ನೀರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ. ಹಂಸದ ಈ ಕೌಶಲ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದುದು.

ವಿಧಾತಾ - पुल्लिङ्गः, प्रथमाविभक्तिः, एकवचनम् ।

अपहर्तुम् - अप + ह + तुमुन् प्रत्यय तुमुन्नन्ताव्ययम् ।

अम्भोजिनीवनविहारविलासम् - अम्भसु जायन्ते इति अम्भोजिन्यः,

अम्भोजिनीनां वनानि अम्भोजिनीवनानि, अम्भोजिनीवनेषु विहाराः,

अम्भोजिनीवनविहाराः, अम्भोजिनीवनविहारेषु विलासः,

अम्भोजिनीवनविहारविलासः, तम् । सप्तमीतत्पुरुषसमासः ।

वैदग्ध्यकीर्तिम् - विदग्धस्य भावः वैदग्ध्यम्, वैदग्ध्येन कीर्तिः

वैदग्ध्यकीर्तिः, ताम् । तृतीयातत्पुरुषसमासः ।

वसनततिलका वृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

उक्ता वसन्ततिलका तभजाजगौ गः । अप्रस्तुतप्रशंसालंकार । ಇದರ

ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-15.

पुरुषं केयूराणि, चन्द्रोज्ज्वलाः हाराः, स्नानं, विलेपनं, कुसुमं, अलंकृता मूर्धजाः न विभूषयन्ति । या संस्कृता धार्यते सा एका वाणी

पुरुषं समलंकरोति समस्तानि भूषणानि क्षीयन्ते, वाभूषणं तु सततं भूषणम् ।

ಶೋಭಬಂಧಿಗಳು, ಚಂದ್ರನ ಹಾಗೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ ಹಾರಗಳು, ಸ್ನಾನ, ಗಂಧಾದಿ ಲೇಪನಗಳು, ಪುಷ್ಪಗಳು, ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕೇಶ ಇವ್ಯಾವುದೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಶೋಭೆಯನ್ನು ತರಲಾರವು. ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ವಾಣಿಯೊಂದೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಭೂಷಣವು. ಎಲ್ಲ ಅಭರಣಗಳೂ ನಾಶಹೊಂದುವವು. ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ನುಡಿಯೊಂದೇ ಸರ್ವದಾ ನಾಶಹೊಂದದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆಭರಣ.

ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ನುಡಿ. ಸದ್ವಿದ್ಯೆಯೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭೂಷಣ. ಇಂತಹ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ ಮಾತೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಆಭರಣ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

चन्द्रोज्ज्वला - चन्द्र इव उज्ज्वलाः ।

अलंकृता - क्त प्रत्यय भूतकृदन्तः, स्त्रीलिङ्गः, प्रथमाविभक्तिः, एकवचनम् ।

मूर्धजाः - मूर्धनि जायन्ते इति मूर्धजाः । उपपदसत्पुरुषसमासः ।

वाभूषणम् - वाक् एव भूषणम् । कर्मधारयसमासः ।

भूषयन्ति - भूष् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, बहुवचन ।

शार्दूलविक्रीडितवृत्त - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

व्यतिरेकालंकार - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 12ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವಿद्या ನಾಮ ನರಸ್ಯ ಅಧಿಕ ರೂಪ, ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಗುಪ್ತಂ ಧನಂ, ವಿद्या ಭೋಗಕರೀ, ಯಶಃ-
ಸುಖಕರೀ, ವಿद्या ಗುರುಣಾ ಗುರುಃ, ವಿद्या ವಿदेश-ಗಮನೇ ಬन्ಧು-ಜನಃ, ವಿद्या ಪರಾ
ದೇವತಾ, ವಿद्या ರಾಜಸು ಪೂಜ್ಯತೇ, ತು ಧನಂ ನ, ವಿद्या-ವಿಹೀನಃ ಪಶುಃ (ಭವತಿ) ।

ವಿದ್ಯೆ ಮನುಷ್ಯನ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ ಹಾಗೂ
ರಹಸ್ಯವಾಗಿರಿಸಿದ ಸುರಕ್ಷಿತ ಸಂಪತ್ತು. ವಿದ್ಯೆ ಭೋಗವನ್ನು
ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು, ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹದು. ವಿದ್ಯೆ ಗುರುಗಳಿಗೂ
ಗುರು. ವಿದೇಶದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಬಂಧು. ವಿದ್ಯೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ದೈವ. ರಾಜರ ಬಳಿ ವಿದ್ಯೆ ಪೂಜ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಯೆ ಹೊರತು ಧನವಲ್ಲ.
ವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಈ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲದವನು ಪಶು ಸಮಾನನು.

ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು. ಸಕಲವನ್ನೂ
ಪ್ರದಾನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆಯು ಲೌಕಿಕ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು
ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ
ಸಾಧಕವಾದುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಮನುಷ್ಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗೆ ಯತ್ನಿಸಬೇಕು.

ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಗುಪ್ತಂ - ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಂ ಚ ಗುಪ್ತಂ ಚ । ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸಃ । ಭೋಗಕರೀ - ಭೋಗ
ಕರೋತಿ ಇತಿ ಭೋಗಕರೀ । ಉಪದತತುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ವಿद्याವಿಹೀನಃ - ವಿद्याಯಾ ವಿಹೀನಃ, ತೃತೀಯಾತುರುಷ ಸಮಾಸಃ ।

ಪೂಜಿತಾ - ಪೂಜ್ + ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಭೂತಕೃದಂತಃ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಃ, ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಃ,
ಏಕವಚನಮ್ ।

ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

ತದ್‌ರೂಪಕಮಭೇದೋ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಯೋಃ ।

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ದೆಹಿನಾಂ ಕ್ಷಾಂತಿಃ ಚೇತ್ (ತದಾ) ಕವಚೇನ ಕಿಂ, (ಪ್ರಯೋಜನಂ) ಕ್ರೋಧಃ ಅಸ್ತಿ ಚೇತ್
ಅರಿಭಿಃ ಕಿಮ್, ಜ್ಞಾತಿಃ ಚೇತ್ ಅನಲೇನ ಕಿಮ್, ಯದಿ ಸುಹೃದ್ ದಿವ್ಯೈಃ ಔಷಧೈಃ
ಕಿಮ್, ಯದಿ ದುರ್ಜನಾಃ ಸಂತಿ ಸಪೈಃ ಕಿಮ್, ಯದಿ ಅನವದ್ಯಾ ವಿद्या ಧನೈಃ ಕಿಮ್,
ಯದಿ ಸುಕವಿತಾ ಅಸ್ತಿ, ರಾಜ್ಯೇನ ಕಿಮ್ ?

ಕ್ಷಮಾಗುಣವಿದ್ವವನಿಗೆ ಕವಚವೇಕೆ? ಕೋಪವಿದ್ವಲ್ಲಿ ಬೇರೆ
ಶತ್ರುಗಳೇಕೆ? ದಾಯಾದಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಏಕೆ? ಮಿತ್ರರಿದ್ದಲ್ಲಿ
ದಿವ್ಯಾಷ್ಟವಗಳೇಕೆ ? ದುಷ್ಟರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾವಿನಿಂದೇನು ಆಗಬೇಕು ? ವಿದ್ಯೆ
ಇರದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದೇನು ? ಲಜ್ಜೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಭರಣಗಳೇಕೆ?
ಸತ್ಕವಿತೆಯಿದ್ದರೆ ರಾಜ್ಯದಿಂದೇನು ಉಪಯೋಗ?

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲೂ ವಿದ್ಯೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ.
ಕ್ಷಮಾದಿ ಗುಣಗಳ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯ ತೋರಿತನಾಗಿ, ಇದಕ್ಕೆ
ಕಲಶಪ್ರಾಯವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ ಬೇರೇನು ಬೇಕು
ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ದೆಹಿನಾಮ್ - ಪುಲ್ಲಿಂಗಃ, ಷಷ್ಠಿವಿಭಕ್ತಿಃ, ಬಹುವಚನಮ್ ।

ಅನವದ್ಯಾ - ನ ವದ್ಯಾ ಅನವದ್ಯಾ । ನನ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ

ಸುಕವಿತಾ - ಸುಷ್ಠು ಕವಿತಾ ಸುಕವಿತಾ ।

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಅಪಹ್ನುತಿ ಅಲಂಕಾರ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -

ಶುಭ್ರಾಪಹ್ನುತಿರನ्यಸ್ಯಾರೋಪಾರ್ಥೋ ಧರ್ಮನಿಹವಃ ।

ಸ್ವಜನೇ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಂ, ಪರಿಜನೇ ದಯಾ, ದುರ್ಜನೇ ಸದಾ ಶಾಠ್ಯಮ್, ಸಾಧುಜನೇ ಪ್ರೀತಿಃ, ನೃಪಜನೇ ನಯಃ, ವಿದ್ವಜ್ಜನೇಷು ಆರ್ಜವಮ್, ಶತ್ರುಜನೇ ಶೌರ್ಯಮ್, ಗುರುಜನೇ ಕ್ಷಮಾ, ಕಾಂತಾಜನೇ ಧೃಷ್ಟತಾ, एवं ಕಲಾಸು ಯೇ ಪುರುಷಾಃ ಕುಶಲಾಃ ತेषು ಏವ ಲೋಕಸ್ಥಿತಿಃ |

ಬಂಧುಜನರಲ್ಲಿ ಔದಾರ್ಯ, ಸೇವಕರಲ್ಲಿ ದಯಾಗುಣ, ದುರ್ಜನರಲ್ಲಿ ಕುಟಿಲತೆ, ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ರಾಜರಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯತೆ, ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಸರಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯ, ಸದ್ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹನಶೀಲತೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟತನ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಯಾರು ಇರುವರೋ, ಅಂತಹವರ

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಯಾರ ಜೊತೆ ಹೇಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದರಬೇಕು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನಿಯಾಗಲು ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಲು ಹೇಗಿರಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೇಯಃಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗದಂತೆ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಂದಲೇ ಲೋಕದ ಸುಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಮ್ - ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯ ಭಾವಃ | ತದ್ವಿತಾಂತಃ |

ಸ್ವಜನೇ - ಸ್ವಸ್ವ ಜನಃ ಸ್ವಜನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ | ಷಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಶಾಠ್ಯಮ್ - ಶಾಠಸ್ಯ ಭಾವಃ | ತದ್ವಿತಾಂತಃ |

ಆರ್ಜವಮ್ - ಋಜೋಃ ಭಾವಃ | ತದ್ವಿತಾಂತಃ |

ಶೌರ್ಯಮ್ - ಶೂರಸ್ಯ ಭಾವಃ - ಶೌರ್ಯಮ್ | ತದ್ವಿತಾಂತಃ |

ನೃಪಜನೇ - ನೂನ್ ಪಾತಿ ಇತಿ ನೃಪಃ, ನೃಪಶತ್ರುಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ

ನೃಪಜನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸಃ |

ಸಾಧುಜನೇ - ಸಾಧುಶ್ಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ಸಾಧುಜನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸಃ |

ಲೋಕಸ್ಥಿತಿಃ - ಲೋಕಾನಾಂ ಸ್ಥಿತಿಃ | ಷಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಶಾರ್ದूलವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ || ರ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-19.

ಧಿಯಃ ಜಾಡ್ಯಂ ಹರತಿ, ವಾಚಿ ಸತ್ಯಂ ಸಿಂಚತಿ, ಮಾನ-ಉನ್ನತಿಂ ದಿಶತಿ, ಪಾಪಮ್ ಅಪಾಕರತಿ, ಚೇತಃ ಪ್ರಸಾದಯತಿ, ದಿಕ್ಷು ಕೀರ್ತಿಂ ತನುತಿ, ಕಥಯ ಸತ್ಸಂಗತಿಃ ಪುಂಸಾಂ ಕಿಂ ನ ಕರತಿ ?

ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸ ಮನಸ್ಸಿನ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಬೆರೆಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಉನ್ನತಸ್ಥಿತಿಗೆರಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾಪವನ್ನು ದೂರಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲೆಡೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹರಡುತ್ತದೆ. ಸಜ್ಜನಸಹವಾಸ ಏನನ್ನು ತಾನೆ ಮಾಡದು, ಹೇಳು.

ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸದ ಲಾಭವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸದ್ಗುಣ, ಸದಾಚಾರ, ಸದ್ವಿಚಾರಗಳು ಲಭಿಸಲು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಸತ್ಸಂಗತಿ. ಅಂತಹ ಸಜ್ಜನರ ಸಹಚರ್ಮಿಯಿಂದ ಜೀವನ ಸಫಲವಾಗುವುದು.

ಮಾನೋನ್ನತಿಮ್ - ಮಾನಸ್ಯ ಉನ್ನತಿಃ ಮಾನೋನ್ನತಿಃ, ತಮ್ | ಷಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ದಿಶತಿ - ದಿಶ್, ಲಠ್ಲಕಾರಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ ಏಕವಚನಮ್ |

ತನುತಿ - ತನ್ ಲಠ್ಲಕಾರಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ ಏಕವಚನಮ್ |

प्रसादयति - प्र + सद् लटलकारः प्रथमपुरुषः एकवचनम् ।

अपाकरोति - अप + कृ लटलकारः प्रथमपुरुषः एकवचनम् ।

सत्सङ्गतिः - सतां सङ्गतिः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

वसन्ततिलकावृत्त - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अर्थान्तरन्यास ಮತ್ತು कारकदीपकालंकार ಗಳು ಇವೆ.

अर्थान्तरन्यासालंकार ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

कारकदीपकालंकार ದ ಲಕ್ಷಣ

क्रमिकैकगतानां तु गुम्फः कारकदीपकम् ।

ಶ್ಲೋಕ-20.

सुकृतिनः रससिद्धाः ते कवीश्वराः जयन्ति, तेषां यशः काये जरामरणज भयं नास्ति ।

ಪುಣ್ಯವಂತರಾದ, ರಸಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಯಶೋರೂಪ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಮುಪ್ಪಿನ, ಮೃತ್ಯುವಿನ ಭಯವಿಲ್ಲ.

ವಿದ್ವಾಂಸರ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಮಹಾಕವಿಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತರಾದಂತಹ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಮರಣಿಸಿದರೂ ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಇಂದಿಗೂ ಜೀವಿತರಾಗಿರುವರು. ಯಶಃಶರೀರಕ್ಕೆ ಜರಾಮರಣಗಳ ಭಯವಿರದ ಕಾರಣ ಇಂತಹ ಕವಿವರ್ಯರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಜರಾಮರರೇ ಸರಿ.

जयन्ति - जि लटलकारः प्रथमपुरुषः बहुवचनम् ।

रससिद्धाः - रसेन सिद्धाः । तृतीयातत्पुरुषसमासः ।

कवीश्वराः - कवीनां ईश्वराः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

यशः काये - यशः एव कायः यश कायः, तस्मिन् । कर्मधारयसमासः ।

जरामरणजम् - जरा च मरणं च जरामरणे, ताभ्यां जायतेइति ।

कर्मधारयसमासः ।

अनुष्टुप्वृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

रूपकालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 16ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-21.

क्षुत्क्षामः अपि, जराकृशः अपि, शिथिलप्राणाः अपि, कष्टां दशाम् आपन्नः अपि, विपन्न-दीधितिः अपि, मत्त-इभ-इन्द्र-विभिन्न-कुम्भ-पिशित-ग्रास-एक-बद्ध-स्पृहः मानमहताम् अग्रेसरः केसरी प्राणेषु नश्यत्सु अपि जीर्णं तृणम् अति किम् ?

ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೃಶವಾಗಿದ್ದರೂ, ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಕಳಾಹೀನವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮತ್ತೆಗಜದ ಶಿರವನ್ನು ಸೀಳಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನವ ಆಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸ್ವಾಭಮಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಳಾದ ಸಿಂಹ, ಪ್ರಾಣಹೋಗುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಒಣಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತದೇನು ?

ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಹೇಗೆ ಇರಬೇಕೋ ಎಂಥಹ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದರೂ ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ತಪ್ಪದೇ ಹಾಗಿರುವುದೇ ಸೂಕ್ತವು. ತಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಮಾರ್ಯಾದೆಗೆಡು. ತಮ್ಮ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಶೌರ್ಯವು.

ಸ್ವಾಭಿಮಾನೀ ಜನರ ಗುಣವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಮಾನಶೌರ್ಯ-
ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಕಂಟಕವಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬಂದರೂ ಸ್ವಾಭಿಮಾನೀ ಜನರು ತಮ್ಮ
ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ಬಿಡರು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಿಂಹದ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಮೂಲಕ
ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕ್ಷುತ್ಕಾಮಃ - ಕ್ಷುಧಾ ಕಾಮಃ । ತೃತೀಯಾತಪ್ಪುರೂಪಸಮಾಸಃ ।

ಜರಾಕೃಶಃ - ಜರಯಾ ಕೃಶಃ । ತೃತೀಯಾತಪ್ಪುರೂಪಸಮಾಸಃ ।

ಆಪನ್ನಃ - ಆ + ಪದ್ + ಕ್ತಃ - ಭೂತಕೃದಂತಃ, ಪುಲ್ಲಿಂಗಃ, ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಃ,
ಏಕವಚನಮ್ ।

ವಿಪನ್ನಾದೀಧಿತಿಃ - ವಿಪನ್ನಾ ದೀಧಿತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।

ಅತ್ತಿ- ಅದ್ ಲಠಲಕಾರಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್ ।

ಮಾನಮಹತಾಮ್ - ಮಾನೇನ महान्तಃ, ತೇಷಾಮ್ । ತೃತೀಯಾತಪ್ಪುರೂಪಸಮಾಸಃ ।

ಅಗ್ರೇಸರಃ - ಅಗ್ರೇ ಸರತೀತಿ । ಉಪಪದತಪ್ಪುರೂಪಸಮಾಸಃ,

ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರವಿಭಿನ್ನಕುಂಭಪಿಶಿತಗ್ರಾಸೈಕಬದ್ಧಸ್ಪೃಹಃ, ಮತ್ತಾಶ್ಚ ತೇ ಇಭಾಶ್ಚ

ಮತ್ತೇಭಾಃ, ಮತ್ತೇಭಾನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರಃ, ವಿಭಿನ್ನೌ ಚ ತೌ ಕುಂಭೌ ಚ

ವಿಭಿನ್ನಕುಂಭೌ, ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಿಭಿನ್ನಕುಂಭೌ, ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರವಿಭಿನ್ನಕುಂಭೌ,

ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರವಿಭಿನ್ನಕುಂಭಯೋಃ ಪಿಶಿತಂ ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರವಿಭಿನ್ನಕುಂಭಪಿಶಿತಂ,

ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರವಿಭಿನ್ನಕುಂಭಪಿಶಿತಸ್ಯ, ಗ್ರಾಸಃ ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರವಿಭಿನ್ನಕುಂಭಪಿಶಿತಗ್ರಾಸಃ,

ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರವಿಭಿನ್ನಕುಂಭಪಿಶಿತಗ್ರಾಸೇ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಬದ್ಧಾ ಸ್ಪೃಹಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ

ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರವಿಭಿನ್ನಕುಂಭಪಿಶಿತಗ್ರಾಸೈಕಬದ್ಧಸ್ಪೃಹಃ । ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।

ಶಾರ್ದುಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ

ಹೇಳಿದೆ.

ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಂಶಾಲಂಕಾರ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ

ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-22.

ಶ್ವಾ ಸ್ವಲ್ಪ-ಸ್ನಾಯು-ವಸಾ-ಅವಶೋಷ-ಮಲಿನಂ ನಿರ್ಮಾಸಮ್ ಅಪಿ ಗೋಃ ಅಸ್ಥಿ
ಲಠ್ವಾ ಪರಿತೋಷಮ್ ಏತಿ, ತು ತಸ್ಯ ಕ್ಷುಧಾಶಾಂತಯೇ ನ, ಸಿಂಹಃ ಅಙ್ಕಮ್ ಆಗತಮ್
ಅಪಿ ಜಮ್ಬುಕಂ ತ್ಯಕ್ತವಾ ದ್ವಿಪಂ ನಿಹಂತಿ, ಕೃಚ್ಛ-ಗತೋ-ಅಪಿ ಸರ್ವಃ ಜನಃ
ಸತ್ವಾನುರೂಪಂ ಫಲಂ ವಾಙ್ಮತಿ ।

ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಮೇದಸ್ಸು ಹಾಗೂ ನರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ
ಮಲಿನವಾದ, ಮಾಂಸರಹಿತವಾದ ಹಸುವಿನ ಮೂಳೆಯನ್ನು ಪಡೆದು
ನಾಯಿಯು ಸಂತೋಷಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಹಸುವಿನ
ನೀಗುವಿಕೆಗೆ ಅದು ಸಾಕಾಗದು. ಸಿಂಹವು ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕ ನರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ಆನೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದರೂ ಸ್ವಶಕ್ತಿಗನು-
ಗುಣವಾದದ್ದನ್ನೇ ಎಲ್ಲರೂ ಬಯಸುತ್ತಾರೆ.

ನೀತಿಕಾರ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ ಪುರುಷನು ತನ್ನ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಫಲವನ್ನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಿಂಹ
ಹಾಗೂ ನಾಯಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಮೂಲಕ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ
ಸ್ವಾಭಿಮಾನೀ ಹಾಗೂ ಪರಿಶ್ರಮೀ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆ
ನಾಯಿ ಸ್ವಾಭಿಮಾನವಿರದ ಕ್ಷುದ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿರುವುದು.

ಸ್ವಲ್ಪಸ್ನಾಯುವಸಾವಶೋಷಮಲಿನಮ್ - ಸ್ನಾಯುಶ್ಚ ವಸಾಶ್ಚ ಸ್ನಾಯುವಸೇ, ಸ್ವಲ್ಪೇ ಚ
ತೇ ಸ್ನಾಯುವಸೇ ಚ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ನಾಯುವಸೇ, ಸ್ವಲ್ಪಸ್ನಾಯುವಸಯೋಃ ಅವಶೋಷಃ,
ಸ್ವಲ್ಪಸ್ನಾಯುವಸಾವಶೋಷಃ, ಸ್ವಲ್ಪಸ್ನಾಯುವಸಾವಶೋಷೇನ ಮಲಿನಂ । ತೃತೀಯಾ
ತಪ್ಪುರೂಪಸಮಾಸಃ । ನಿರ್ಮಾಸಮ್-ನಿರ್ಗತಃ ಮಾंसಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ । ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।
ಲಠ್ವಾ- ಲಭ್ + ಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಲ್ಯಬಂತಾವ್ಯಯಮ್ । ಕ್ಷುಧಾಶಾಂತಯೇ -
ಕ್ಷುಧಾಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ತಸ್ಯೇ । ಷಷ್ಠೀತಪ್ಪುರೂಪಸಮಾಸಃ ।

ವಾಙ್ಮತಿ - ವಾಙ್ಮ-ಲಠಲಕಾರಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ ಏಕವಚನಮ್

निहन्ति - लटलकारः, प्रथमपुरुषः बहुवचनम् ।

सत्वानुरूपं - सत्वस्य अनुरूपं तत् ।

त्यक्त्वा - त्यज् + क्त्वा ल्यबन्ताव्ययम् ।

शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अर्थान्तरख्यासालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-23.

श्वा पिण्डदस्य (पुरतः) लाङ्गलचालनम्, अधः चरण-अवपातम्, भूमौ निपत्य वदन-उदर-दर्शनं च कुरुते । गजपुङ्गवः तु धीरम् विलोकयति, चाटुशतैः च भुङ्क्ते ।

ಅನ್ನ ಹಾಕುವ ಒಡೆಯನೆದುರು ನಾಯಿಯು ಬಾಲ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು. ಕಾಲಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡುತ್ತ ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಗಜರಾಜನಾದರೋ ಅನ್ನದಾತನನ್ನು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ನಂತರವೇ ತಿನ್ನುತ್ತದೆ.

ನೀಚ ಜನರ ನೀಚತನ ಹಾಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಜನರ ಉದಾರಗುಣವನ್ನು ನಾಯಿ ಹಾಗೂ ಆನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಿ ನೀಚವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿದರೆ ಆನೆ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ.

लाङ्गलचालनम् - लाङ्गलस्य चालनम् - षष्ठीतत्पुरुषसमासः। चरणावपातम्, चरणयोः अवपातम् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

वदनोदरदर्शनम् - वदनं च उदरं च वदनोदरे, वदनोदरयोः दर्शनम् ।

षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

पिण्डदस्य - पिण्डं ददाति इति पिण्डदः, तस्य । उपपदतत्पुरुषसमासः ।

गजपुङ्गवः - गजानां पुङ्गवः, षष्ठी तत्पुरुषसमासः ।

चाटुशतैः - चाटूनां शतं तेन, षष्ठी तत्पुरुषसमासः ।

विलोकयति - वि + लोक् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

भुङ्क्ते - भुज् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

कुरुते - कृ लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

वसन्ततिलकावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अप्रस्तुप्रशंसालंकार - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-24.

परिवर्तिनि संसारे कः वा न मृतः कः वा न जायते, सः जातः येन जातेन वंशः समुन्नतिं याति ।

ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ (ನಿರಂತರವೂ ನಾನಾವಿಧ ಜನನ-ಮರಣಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವ) ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಯಾರು ತಾನೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ? ಯಾರಿಂದ ವಂಶವು ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದೋ ಆತನೇ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

ವಂಶದ ಕೀರ್ತಿ ಹೆಚ್ಚುವಂತಹ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ, ವಂಶದ ಘನತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವರ ಬದುಕು ಸಾರ್ಥಕ. ಕುಲಕ್ಕೆ ಕಳಂಕಪ್ರಾಯರು ಮೃತರೇ ಸರಿ.

जायते - जन् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम्

याति - या लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

अनुष्टुप् वृत्त - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

काव्यलिङ्गालंकार - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-25.

मनस्विनः कुसुमस्तबकस्य इव द्वयी वृत्तिः, लोकस्य मूर्ध्नि वा वने एव शीर्यते ।

ಹೂಗುಚ್ಚದಂತೆ ಧೀರರದು ಎರಡೇ ವರ್ತನೆಗಳು. ಒಂದು ಎಲ್ಲರ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. (ಎಲ್ಲ ಜನರ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುವುದು). ಎರಡು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ (ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ) ಒಣಗಿಹೋಗುವುದು (ಮರೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು).

ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷರ ಬಾಳನ್ನು ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೂಗುಚ್ಚಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿರುವನು. ಮಹಾತ್ಮರು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೂಗುಚ್ಚದಂತೆ ಗೌರವಾನ್ವಿತವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವರು. ಇಲ್ಲವೆ ಎಲೆಮರೆಯ ಕಾಯಿಯಂತೆ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ತಮ್ಮ ಜೀವನ ನಡೆಸುವರು.

कुसुमस्तबकस्य - कुसुमानां स्तबकः कुसुमस्तबकः, तस्य । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

मनस्विनः - मनः अस्य अस्तीति मनस्वी, तस्य सर्वलोकस्य-सर्वश्चासौ लोकश्च. सर्वलोकः, तस्य । कर्मधारयसमासः ।

शीर्यते श्च लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् अनुष्टुप् वृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

उपमालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-26.

अये भ्रातः, पश्य बृहस्पति-प्रभृतयः अन्ये अपि पञ्चषाः संभाविताः सन्ति, किन्तु विशेष-विक्रम-रुची, शीर्ष-अवशेष-आकृतिः दानव-पतिः एव राहुः तान् प्रति न वैरायते भास्वरौ द्वौ दिनेश्वर-निशा-प्राणेश्वरौ एव पर्वणि ग्रसते ।

ಎಲೈ ಸಹೋದರನೇ, ನೀನೇ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ನೋಡು- ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಗೌರವಾರ್ಹರಾದ ಐದಾರು ಗ್ರಹಗಳು ಇವೆ. ಆದರೆ ಪರಾಕ್ರಮ ಪ್ರದರ್ಶನದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಹೊಂದಿರುವ, ಅಸುರರಾಜನಾದ ರಾಹುವು ಆ ಗ್ರಹಗಳ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ದ್ವೇಷ ತೋರಿಸನು. ಶೋಭಾಯಮಾನರಾದ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರರನ್ನೇ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಪೌರ್ಣಿಮೆ ಎಂಬ ಪರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನುಂಗಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಪುರುಷ ತನ್ನಷ್ಟೇ ಅಥವಾ ತನಗಿಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದವರ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಹುವಿನ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ದೇವತೆಗಳು ಅಮೃತ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ದಾನವರ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಕ್ಷೀರಸಾಗರ ಮಥನ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕೌಸ್ತುಭ, ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಐರಾವತ, ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ದಿವ್ಯವಸ್ತುಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದವು. ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಮೃತ ದೊರೆಯಿತು. ಕೂಡಲೇ ದಾನವರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಿಗದಂತೆ ಅದನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ವಿಷ್ಣು, ಮೋಹಿನಿ ರೂಪದಿಂದ ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ಅಮೃತವನ್ನು ತಾನೇ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಿ, ಒಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎದುರು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ದಾನವರನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಪೊದಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತ ಕೊಡುತ್ತಾ ಬಂದನು. ಅಮೃತ ಕಡಿಮೆ ಆಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಸ್ವರ್ಭಾಸುವೆಂಬ ದಾನವ ದೇವತೆಯ ವೇಷ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅವರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡಿದನು. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಈ ಕಪಟವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ತೋರಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣು ಚಕ್ರದಿಂದ ಅವನ ಕತ್ತನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಆದರೂ ಅಮೃತ ಪಾನ ಮಾಡಿದ್ದ ಕಾರಣ ಸ್ವರ್ಭಾಸುವು ಮರಣವಿಲ್ಲದವನಾದನು. ಅವನ ಶಿರೋಭಾಗ ರಾಹು ಮುಂಡಭಾಗ ಕೇತು ಎಂದಾಗಿ ನವಗ್ರಹಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಪೂಜಿತನಾಗುವನು. ರಾಹು ಈ ಪೂರ್ವ ಧ್ವೇಷದಿಂದ ಇಂದಿಗೂ ಅವರನ್ನು ನುಂಗುವನು.

ವಿಶೇಷವಿಕ್ರಮರುಚಿ: - विशेषेण विक्रमः विशेषविक्रमः, विशेषविक्रमे रुचिः यस्य सः । बहुव्रीहिसमासः ।

दानवपतिः - दानवानां पतिः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ - दिनस्य ईश्वरः दिनेश्वरः, निशायाः प्राणानां ईश्वरः निशाप्राणेश्वरः, दिनेश्वरश्च निशाप्राणेश्वरश्च द्वन्द्वसमासः ।

शीर्षावशेषाकृतिः - शीर्षम् एव अवशेषा शीर्षावशेषा, शीर्षावशेषा आकृतिः यस्य सः बहुव्रीहिसमासः ।

शार्दूलविक्रीडितवृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अप्रस्तुतप्रशंसालंकारः ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

शेषः फणा-फलकस्थितां भुवनश्रेणीं वहति, स च कमठपतिना मध्ये पृष्ठं विधार्यते तम् अपि पयोधिः अनादरात् क्रोडाधीनं कुरुते । अहह महतां चरित्रविभूतयः निःसीमानः ।

ಆದಿಶೇಷನು, ಹಲಗೆಯಂತಿರುವ ತನ್ನ ಹೆಡೆಯ ಮೇಲೆ ಭೂಮಂಡಲಾದಿ ಲೋಕಸರಣಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವನು. ಆ ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಕೂರ್ಮಪತಿ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಕೂರ್ಮಪತಿಯನ್ನು ಮಹಾಸಾಗರವು ಆದಿ ವರಾಹನ ಕೋಡಿಸಿ ಮೇಲೇರಿಸಿ ಕೂರಿಸಿಬಿಡುವನು. ಆಹಾ! ಮಹಾತ್ಮರ ಚರಿತ್ರೆಯು ಮಹಾತ್ಮೆಯು ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿರುವದು.

ಮಹಾಪುರುಷರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಮಾನದಂಡವೇ ಇರದು. ಸದಾ ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲೇ ನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದಂತೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳ ಸಾಲನ್ನು ಹೆಡೆಗಳೆಂಬ ಹಲಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಭೂಮಿಯೇ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದೆಂಬ (ಜಲಪ್ರಳಯ) ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಸಕಲವನ್ನು ತನ್ನೊಡಲೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡ ಸಾಗರದಂತೆ ಮಹಾತ್ಮರ ಗುಣವೂ ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಆದಿಶೇಷನಿಗೆ ಸಹಸ್ರಫಣಗಳಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪುರಾಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಭುವನಶ್ರೇಣಿ-14 ಲೋಕಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುವುದು. ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಸತ್ಯಲೋಕದವರೆಗೆ ಮೇಲೆ 7 ಲೋಕಗಳು ಕೆಳಗೆ

ಪಾತಾಳದವರೆಗೆ 7 ಲೋಕಗಳು. ಮೇಲಿನ 7 ಲೋಕಗಳು ಭೂಲೋಕ, ಭುವಲೋಕ, ಸುವಲೋಕ, ಮಹಲೋಕ, ಜನೋಲೋಕ, ತಪೋಲೋಕ, ಸತ್ಯಲೋಕ, ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕಗಳು - ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ರಸಾತಲ, ತಲಾತಲ, ಮಹಾತಲ, ಪಾತಾಲ.

ಭುವನಶ್ರೇಣಿ - ಭುವನಾನಾಂ ಶ್ರೇಣಿ: ಭುವನಶ್ರೇಣಿ:, ತಾಮ್ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |
 ಫಣಾಫಲಕಸ್ಥಿತಾಂ - ಫಣಾನಿ ಫಲಕಾನಿ ಇವ ಫಣಾಫಲಕಾನಿ, ಫಣಾಫಲಕೇಷು
 ಸ್ಥಿತಾ ಫಣಾಫಲಕಸ್ಥಿತಾ, ತಾಮ್ | ಸಪ್ತಮೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ಕಮಠಪತಿನಾ - ಕಮಠಾನಾಂ ಪತಿ: ಕಮಠಪತಿ: ತೇನ | ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ಕ್ರೋಡಾಧೀನಂ - ಕ್ರೋಡಸ್ಯ ಅಧೀನ: ಕ್ರೋಡಾಧೀನ:, ತಮ್ | ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ನಿ:ಸೀಮಾನ: - ನಿರ್ಗತಾ ಸೀಮಾ ಯಾಭ್ಯ: |

ಧಾರ್ಯತೇ - ಧೃ ಲದ್ಲಕಾರ:, ಪ್ರಥಮಪುರುಷ:, ಏಕವಚನಮ್ |

ಹರಿಣಿವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ ಮತ್ತು ಮಾಲಾದೀಪಕಾಲಂಕಾರ ಇವೆ.

ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಮಾಲಾದೀಪಕಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ-
 ದೀಪಕೈಕಾವಲಿಯೋಗಾನ್ಮಾಲಾದೀಪಕಮಿಷ್ಯತೇ |

ಶ್ಲೋಕ-28.

ತುಷಾರಾದ್ರೇ: ಸೂನೋ: ಉದ್ಗಚ್ಛದ್ ಬಹುಲ-ದಹನ-ಉದ್ಗಾರ-ಗುರುಭಿ: ಸಮದ-ಮಘವನ್
 ಮುಕ್ತಕುಲಿಶಪ್ರಹಾರೈ: ಪಕ್ಷಚ್ಛೇದ: ವರಮ್, ಅಹಹ ಪಿತರಿ ಕ್ಲೇಶವಿವಶೋ ಪಯಸಾಂ
 ಪತ್ಯು: ಪಯಸಿ ಅಸೌ ಸಂಪಾತ: ನ ಚ ಉಚಿತ: |

ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರನಿಗೆ, ಅಹಂಕಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಎಸೆದ.
 ಅಧಿಕವಾಗಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ

ಅಸಹನೀಯವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಆಘಾತದಿಂದ ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ (ಪ್ರಾಣನಾಶ) ಸೂಕ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಅಯ್ಯೋ! ತಂದೆಯಾದವನು ಕಷ್ಟಕ್ಕೀಡಾಗಿರುವಾಗ ಮಗನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದು ಸಾಧುವಲ್ಲ.

ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತದ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ವರ್ಣನೆಯೊಂದಿಗೆ, ಮೈನಾಕ ಸ್ವರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಿಮವಂತನನ್ನೇ ತೊರೆದು ಹೋದದ್ದನ್ನು ಖಂಡಿಸಿರುವನು. ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ಜನ್ಮದಾತನನ್ನು ತೊರೆದು ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಾಗುವುದು ಅನುಚಿತ. ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ವಾರ್ಥಗುಣದ ನಿಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳಿಗೂ ಪಕ್ಷಿಗಳಿದ್ದಂತೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದವು. ಆ ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರ್ವತಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ದೇವತೆಗಳು ಇವು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಬಿದ್ದರೇನು ಗತಿ ಎಂದು ಭೀತರಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. "ಹಾರಾಡಕೂಡದು", ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪರ್ವತಗಳು ಕೇಳದಾದಾಗ ಇಂದ್ರ ಆ ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬಲವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಅದೇ ರೀತಿ ಹಿಮವಂತನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರ ಕತ್ತರಿಸಲು ಬಂದಾಗ ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರ ಮೈನಾಕ ಮಾತ್ರ ಓಡಿಹೋಗಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡನು. ಇದು ಗೌರವದ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಪಕ್ಷಚ್ಛೇದ: - ಪಕ್ಷಯೋ: ಛೇದ: | ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ತುಷಾರಾದ್ರೇ: - ತುಷಾರಸ್ಯ ಅದ್ರಿ: ತುಷಾರಾದ್ರಿ:, ತಸ್ಯ | ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ಕ್ಲೇಶವಿವಶೋ - ಕ್ಲೇಶೇನ ವಿವಶ:, ಕ್ಲೇಶವಿವಶ:, ತಸ್ಮಿನ್ | ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ಸಮದಮಧವನ್ಮುಕ್ತಕುಲಿಶಪ್ರಹಾರೈ: - ಮದೇನ ಸಹ, ಸಮದ:, ಸಮದಶ್ಚಾಸೌ ಮಧವಾನ್
 ಚ ಸಮದಮಧವಾನ್, ಸಮದಮಧವತಾ ಮುಕ್ತ: ಸಮದಮಧವಾನ್ಮುಕ್ತ:,
 ಸಮದಮಧವಾನ್ಮುಕ್ತಶ್ಚಾಸೌ ಕುಲಿಶಶ್ಚ ಸಮದಮಧವಾನ್ಮುಕ್ತಕುಲಿಶ:,
 ಸಮದಮಧವಾನ್ಮುಕ್ತಕುಲಿಶಸ್ಯ ಪ್ರಹಾರಾ: ಸಮದಮಧವಾನ್ಮುಕ್ತಕುಲಿಶಪ್ರಹಾರಾ: ತೈ:
 ಬಹುಬ್ರಿಹಿಸಮಾಸ: |

ಸಂಪಾತ: - ಸಮ್ + ಪತ್ + ಕ್ತ - ಭೂತಕೃದಂತ:, ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗ:, ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ:,
 ಏಕವಚನಮ್
 ಶಿಖರಿಣಿವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.

ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-29.

ಅಚೇತನ: ಅಪಿ ಇನಕಾಂತ: ಸವಿತು: ಪಾದೈ: ಸ್ಪೃಷ್ಟ: ಯತ್ ಪ್ರಜ್ವಲತಿ ತತ್ ತೇಜಸ್ವಿ
 ಪುರುಷ: ಪರಕೃತ ನಿಕೃತಿ ಕಥಂ ಸಹತೇ ?

ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ ಜಡವಾದರೂ, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ
 ಸ್ಪರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಕಿಡಿಕಾರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪುರುಷನು
 ಜೇರೆಯವರು ಮಾಡಿದಂತಹ ಅವಮಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೆ
 ಸಹಿಸಿಯಾನು ?

ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ ಜನರು ಎಂದೂ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ,
 ಅವಮಾನವನ್ನಾಗಲೀ ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಸೂರ್ಯಕಾಂತ
 ಮಣಿಯ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ಪೃಷ್ಟ: - ಸ್ಪೃಶ್ + ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ: ಭೂತಕೃದಂತ:, ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗ:, ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ:,
 ಏಕವಚನಮ್ |

ಪರಕೃತನಿಕೃತಿಮ್ - ಪರೈ: ಕೃತಾ ಪರಕೃತಾ, ಪರಕೃತಾ ಚ ಸಾ ನಿಕೃತಿಶ್ಚ
 ಪರಕೃತನಿಕೃತಿ:, ತಾಮ್ ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸ: |

ಸಹತೇ - ಸಹ ಲಡ್‌ಲಕಾರ:, ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ:, ಏಕವಚನಮ್ |

ಆರ್ಯಾವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರ: ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-30.

ಶಿಶು: ಅಪಿ ಸಿಂಹ: ಮದಮಲಿನಕಪೋಲ ಭಿತ್ತಿಷು ಗಜೇಷು ನಿಪತತಿ, ಸತ್ವವತಾಮ್
 ಇಯಂ ಪ್ರಕೃತಿ:, ಖಲು ವಯ: ತೇಜಸ: ಹೇತು: ನ ಭವತಿ |

ಮರಿಯೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಸಿಂಹವು ಮದಜಲದ ಸುರಿಯುವಿಕೆಯಿಂದ
 ತ್ಯಾಮಲವಾದ ಕಪೋಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಆಕ್ರಮಣ
 ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪೌರುಷವಂತರಿಗೆ ಇದು ಸಹಜವಾದುದು. ಪೌರುಷಕ್ಕೆ
 ವಯಸ್ಸು ಕಾರಣವಾಗದು.

ಮಾನವಂತರಲ್ಲಿ ವಯಸ್ಸು ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದು ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ವಯಸ್ಸು
 ಕಾರಣವಾಗದು ಅದು ಅವರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಈ
 ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಿಂಹದ ಮರಿಯ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಕವಿ
 ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುವನು.

ಮದಮಲಿನಕಪೋಲಭಿತ್ತಿಷು - ಮದೈ: ಮಲಿನಾ: ಮದಮಲಿನಾ:, ಮದಮಲಿನಾಶ್ಚ ತೇ
 ಕಪೋಲಾಶ್ಚ ಮದಮಲಿನಕಪೋಲಾ:, ಮದಮಲಿನಕಪೋಲಾ: ಭಿತ್ತಯ: ಯೇಷಾಂ ತೇ |
 ಮದಮಲಿನಕಪೋಲಭಿತ್ತಯ: ತೇಷು |

ಆರ್ಯಾವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾಲಂಕಾರ ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.

जातिः रसातलं यातु, गुणगणः तस्य अपि अधः गच्छतात्, शीलं शैलतटात् पततु, अभिजनः वह्निना सन्दह्यताम्, वैरिणि शौर्ये आशु वज्रं निपततु, नः केवलं अर्थः अस्तु, एकेन येन विना इमे समस्तः गुणाः तृणलवप्रायाः भवन्ति ।

ಜಾತಿಯು ರಸಾತಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿ, ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಳಗಿಳಿಯಲಿ. ಶೀಲವು ಪರ್ವತದ ತುದಿಯಿಂದ ಬಿದ್ದು ಹೋಗಲಿ. ಸದ್ವಂಶವನ್ನು ಬೆಂಕಿ ಸುಟ್ಟು ಹಾಕಲಿ. ಶತ್ರುರೂಪಿಯಾದ ಕೌರ್ಯದ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಪ್ರಹಾರವಾಗಲಿ. ನಮಗೆ ಹಣವೊಂದಿರಲಿ ಇದೊಂದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಈ ಗುಣಗಳು ತೃಣಸಮಾನ.

ಅರ್ಥದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ಅದು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಅನಿವಾರ್ಯವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಥಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂಬರುವ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥದ ಮಹಿಮೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸಮಸ್ತ ಗುಣಗಳೂ ಹಣವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ತೃಣಸಮನವಾಗುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

गुणगणः - गुणानां गणः, षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

शैलतटात् - शैलस्य तटः शैलतटः तस्मात् षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

तृणलवप्रायाः - तृणस्य लवः तृणलवः, तृणलवेन सदृशाः ।

यातु - इण् लोटलकारः मद्यमपुरुषः, एकवचनम्

सन्दह्यताम् - सम् + दह, लोटलकारः मद्यमपुरुषः, एकवचनम्

शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

काव्यलिङ्गालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

यस्य वित्तम् अस्ति, स नरः एव कुलीनः, सः पण्डितः, सः श्रुतवान्, सः गुणज्ञः, सः एव वक्ता, स च दर्शनीयः, सर्वगुणाः काश्चनम् आश्रयन्ति ।

ಯಾರ ಬಳಿ ಹಣವಿರುವುದೋ ಆ ಮನುಷ್ಯನೇ ಸತ್ಕೃಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. ಆತನೇ ವಿದ್ವಾಂಸನು, ಆತನೇ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ಅವನೇ ಗುಣವಂತನು. ಆತನೇ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಬಲ್ಲವನು, ಅವನೇ ಸುಂದರನು - ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳು ಹಣವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ.

ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಗುಣವಿದ್ದರೂ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬಾರದು. ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರದಿದ್ದರೂ ಹಣವಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಆತನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಣದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಕಷ್ಟವೇ ಬೇಡ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

कुलीनः - कुले जातः कुलीनः ।

श्रुतवान् - श्रुतम् अस्य अस्तीति ।

दर्शनीयः - द्रष्टुं योग्यः ।

उपजातिवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅತಿಶಯೋಕ್ತಾಲಂಕಾರ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ನೃಪತಿ: ದೌರ್ಮನ್ಯಾತ್, ಯತಿ: ಸಜ್ಞಾತ್, ಸುತ: ಲಲನಾತ್, ವಿಪ್ರ: ಅನಧ್ಯಯನಾತ್, ಕುಲಂ ಕುತನಯಾತ್, ಶೀಲಂ ಖಲೋಪಾಸನಾತ್, ಹಿ: ಮಧ್ಯಾತ್, ಕೃಷಿ: ಅನವೇಕ್ಷಣಾತ್, ಸ್ನೇಹ: ಪ್ರವಾಸಾಶ್ರಯಾತ್, ಮೈತ್ರಿ ಅಪ್ರಣಯಾತ್, ಸಮೃದ್ಧಿ: ಅನಯಾತ್, ಧನಂ ಪ್ರಮಾದಾತ್, ತ್ಯಾಗಾತ್ ಚ ವಿನಶಯತಿ ।

ದುಷ್ಟಸಲಹೆಗಳಿಂದ ರಾಜನು, ಸಹವಾಸದಿಂದ ಸನ್ಯಾಸಿ, ಮುದ್ದಿನಿಂದ ಮಗ. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ನಾಶವಾಗುವನು. ಕೆಟ್ಟ ಮಗನಿಂದ ವಂಶ, ದುಷ್ಟಜನರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಸನ್ನಡತೆ. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಲಜ್ಜೆ, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಕೃಷಿ ಬಹುಕಾಲ ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸ, ಮಿತ್ರತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗೆಳೆತನ, ಅನ್ಯಾಯದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಪತ್ತು, ಅಜಾಗರಕತೆಯಿಂದ ಹಾಗೂ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ದಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹಣವು ಹಾಳಾಗುವವು.

ನಶ್ವರವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಒಂದೊಂದು ಕಾಲದಿಂದ ನಾಶವಾಗುವುದು. ದುರ್ಗುಣಗಳು ಈ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಹಣಕ್ಕೂ ನಾಶವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದೌರ್ಮನ್ಯಾತ್ - ದುಷ್ಟಾಚಾರಿ ಮಂತ್ರಿ ಚ ದುರ್ಮಂತ್ರಿ, ದುರ್ಮಂತ್ರಿಣ: ಭಾವ: ದೌರ್ಮನ್ಯಮ್, ತಸ್ಮಾತ್ ।

ನೃಪತಿ: - ನುನ್ ಪತಿ ಇತಿ ನೃಪತಿ: ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: ।

ಅನಧ್ಯಯನಾತ್-ನ ಅಧ್ಯಯನಮ್ ಅನಧ್ಯಯನಮ್, ತಸ್ಮಾತ್ । ನನ್ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: ।

ಅನವೇಕ್ಷಣಂ - ನ ಅವೇಕ್ಷಣಮ್ । ನನ್ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: ।

ಅಪ್ರಣಯಾತ್ - ನ ಪ್ರಣಯ: ಅಪ್ರಣಯ:, ತಸ್ಮಾತ್ । ನನ್ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: ।

ಅನಯಾತ್ - ನ ನಯ: ಅನಯ:, ತಸ್ಮಾತ್ । ನನ್ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: ।

ಕುತನಯಾತ್ - ಕುತ್ಸಿತ: ತನಯ: ಕುತನಯ:, ತಸ್ಮಾತ್ ।

ಖಲೋಪಾಸನಾತ್ - ಖಲಾನಾಮ್ ಉಪಾಸನಂ ಖಲೋಪಾಸನಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ।

ಪ್ರವಾಸಾಶ್ರಯಾತ್ - ಪ್ರವಾಸಸ್ಯ ಆಶ್ರಯ:, ತಸ್ಮಾತ್ ।

ಮೈತ್ರಿ - ಮಿತ್ರಸ್ಯ ಭಾವ: ಮೈತ್ರಿ । ತದ್ವಿತಾನಂತ: ।

ವಿನಶಯತಿ - ವಿ + ನಶ್ ಲಡ್‌ಲಾಕರ:, ಪ್ರಥಮಪುರುಷ:, ಏಕವಚನಮ್ ।

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -

वर्णविपर्यानां धर्मैक्यं दीपकं वदन्ति बुधा: ।

वित्तस्य दानं भोगः नाशः (इति) तिस्रः गतयः भवन्ति । यः न ददाति न भुङ्कते तस्य तृतीया गतिः भवति ।

ದಾನ ಮಾಡುವುದು, ತನ್ನ ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಬಳಸುವುದು ಮತ್ತು ನಾಶವಾಗುವುದು ಎಂದು ಹಣಕ್ಕೆ ಮೂರು ಸ್ಥಿತಿಗಳು ಇವೆ. ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹಣವನ್ನು ದಾನಮಾಡದೆ, ಸ್ವತಃ ಅನುಭವಿಸದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ ಆ ಹಣಕ್ಕೆ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಿತಿ ಬಂದೊದಗುವುದು.

ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಹಣದ ಮೂರು ಸ್ಥಿತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕವಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವನು. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಳಿ ಹಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸ್ವತಃ ಬಳಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದಲ್ಲಿ ದಾನವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗೇ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅದು ನಾಶವಾಗುವುದಂತೂ ನಿಶ್ಚಿತ ಎಂದು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭುಜ್ಜತೇ - ಭುಜ್ಜ ಲದಲಕಾರ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್ ।

ದದಾತಿ - ದಾ ಲದಲಕಾರ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್ ।

ಆರ್ಯಾವೃತ್ತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-35.

ಮಣಿಃ ಶಾಣೋಲ್ಲೀಢಃ ಸಮರ-ವಿಜಯಿ ಹೇತಿ ನಿಹತಃ, ಮದಕ್ಷಿಣಃ ನಾಗಃ, ಶರದಿ
ಸರಿತಃ ಆಶಯಾನಪುಲಿನಾಃ ಕಲಾ-ಶೇಷಃ ಚಂದ್ರಃ ಸುರತ-ಮೃದಿತಾ ಬಾಲ-ವಾನಿತಾ,
ಚ ಗಲಿತವಿಭವಾಃ ಜನಾಃ ತನಿಮ್ನಾ ಶೋಭಂತೆ ।

ಸಾಣೆಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಉಜ್ಜಿ ಸಾಣೆಹಿಡಿದ ರತ್ನ. ಆಯುಧಗಳಿಂದ
ಜರ್ಘರಿತನಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾದ ಯೋಧ. ಮದಜಲ
ಸುರಿದು ಹೋದಕಾರಣ ಸೂರಗಿರುವ ಆನೆ ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಣಗಿದ
ಮರಳದಂಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನದಿ. ಒಂದು ಕಲೆ ಮಾತ್ರವೇ
ಉಳಿದಿರುವ ಚಂದ್ರ, ರಶ್ಮಿಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ಆಯಾಸಗೊಂಡ ನವಯುವತಿ,
ಬೇಡಿದವರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಜನ-ಇವರೆಲ್ಲ
ಕೃಶತ್ವದಿಂದಲೇ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಜ್ಜದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಹಣವ್ಯಯವಾದಲ್ಲಿ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ
ಧನವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ ಮುಂದೆ ಅನಂತವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಣ ಕ್ಷಯಿಸಿ
ಹೋದರೂ ವಿಶೇಷವಾದ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂಬುದನ್ನು
ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಲಾಶೇಷಃ ಚಂದ್ರ ಪೂರ್ಣಮಯ ದಿನ ಅಮೃತಮಯವಾದ 16
ಕಲೆಗಳಿಂದ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿರುವನು. ಒಂದೊಂದು
ದಿವಸಗಳು ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳು

ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಿನದಿನಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ
ಬಂದು ಕಡೆಗೆ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಮುನ್ನಾ ದಿನ ಒಂದೇ ಕಲೆಯು
ಉಳಿದಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ ಚಂದ್ರ
ಕಲೆಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರೂ ಕ್ಷೀಣವಾದರೂ ರಮ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ.

ಶಾಣೋಲ್ಲೀಢಃ - ಶಾಣೇನ ತ್ವಲೀಢಃ । ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ
ಹೇತಿನಿಹತಃ - ಹೇತಿಭಿಃ ನಿಹತಃ । ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷಃ ।

ಮದಕ್ಷಿಣಃ - ಮದೇನ ಕ್ಷಿಣಃ । ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷಃ ।

ಕಲಾಶೇಷಃ ಏಕಯಾ ಕಲಯಾ ಶೇಷಃ । ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷಃ ।

ಸಮರವಿಜಯಿ - ಸಮರೇ ವಿಜಯಿ । ಸಪ್ತಮಿ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ಆಶಯಾನಪುಲಿನಾಃ - ಆಶಯಾನಾನಿ ಪುಲಿನಾನಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ । ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।

ಸುರತಮೃದಿತಾ - ಸುರತೇನ ಮೃದಿತಾ । ತೃತೀಯಾ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸಃ ।

ಬಾಲವನಿತಾ - ಬಾಲಾ ಚ ಅಸೌ ವನಿತಾ ಚ । ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸಃ ।

ತನಿಮ್ನಾ - ತನೌ ಭಾವಃ ತನಿಮ್ನಾ, ತೇನ ।

ಗಲಿತವಿಭವಾಃ - ಗಲಿತಃ ವಿಭವಃ ಯेषಾಂ ತೇ । ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।

ಶಿಖರಿಣಿವೃತ್ತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 33ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-36.

ಕश्चित् परिक्षीणः यवानां प्रसृतये स्पृहयति, पश्चात् सः सम्पूर्णः सन्
धरित्रीं तृणसमां कलयति, अतः च अर्थेषु अनैकान्त्यात् गुरुलघुतया
धनिनाम् अवस्था वस्तूनि प्रथयति, सङ्कोचयति च ।

ನಿರ್ಗತಿಕನಾದ ಪುರುಷನು ಒಂದು ಹಿಡಿ ಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಡುತ್ತಾನೆ.
ಅದು ಸಿಕ್ಕಮೇಲೆ ಆತನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ತೃಣಸಮಾನವಾಗಿ

ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಹಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನಿಶ್ಚಿತತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಧಿಕತ್ವ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪತ್ವದ ಭಾವ ಬಂದು, ಅದುವೇ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆತನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದನ್ನಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣದನ್ನಾಗಿಯೋ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಹಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಮನುಷ್ಯರ ದೃಷ್ಟಿಯು ಒಂದೇ ತೆರನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಅಲ್ಪ, ಯಾವುದು ಮಹತ್ತು ಎಂಬುದು ನಿಖರವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ದೊಡ್ಡದೂ ಅಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪವೂ ಬೃಹತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ವಸ್ತುಗಳ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪರಿಕ್ಷೀಣಃ - ಪರಿ + ಕ್ಷಿ + ಕ್ತ ಭೂತಕೃದಂತಃ, ಪುಲ್ಲಿಂಗಃ, ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಃ, ಏಕವಚನಮ್ | ಸ್ಪೃಹಯತಿ - ಸ್ಪೃಹ ಲಡ್ಲಕಾರಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್ | ತೃಣಸಮಾಮ್ - ತೃಣೇನ ಸಮಾ ತೃಣಸಮಾ, ತಾಮ್ | ಅನೈಕಾಂತ್ಯಾತ್ - ಏಕಾಂತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಏಕಾಂತ್ಯಮ್, ನ ಏಕಾಂತ್ಯಮ್ ಅನೈಕಾಂತ್ಯಮ್, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಗುರುಲಘುತಯಾ - ಗುರು ಚ ಲಘು ಚ ಗುರುಲಘು, ಗುರುಲಘ್ವಯೋಃ ಭಾವಃ ಗುರುಲಘುತಯಾ, ತಯಾ |

ಪ್ರಥಯತಿ - ಪೃತ್ಥ ಲಡ್ಲಕಾರಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್ |

ಶಿಖರಿಣಿವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ ಇವೆ

ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 33ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-37.

हे राजन् यदि त्वम्, एतां क्षितिधेनुं दुधुक्षसि, तेन अद्य वत्सम् इव अमुं लोकं पुषाण । तस्मिन् च अनिशं सम्यक् परिपोष्यमाणे भूमिः कल्पलता इव नानाफलैः फलति ।

ರಾಜನೆ, ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀನು ಈ ಭೂಮಿ ಎಂಬ ಧೇನುವಿನ ಹಾಲು ಕರೆಯಲು ಬಯಸುವಿಯಾದರೆ, ಈಗ ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಕರುವಿನ ಹಾಗೆ ಪೋಷಿಸು, ಹಾಗೆ, ಸದಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸಿದರೆ ಭೂಮಿಯು ಕಲ್ಪಲತೆಯಂತೆ, ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಧರ್ಮಪರಾಯಣರಾದಂತಹವರಿಗೆ ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧೇನುವಿನಂತೆ ಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಸುವೆಂದು ರೂಪಕ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಕರುವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಂಡರೆ ಹಸು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಹಾಲುಕೊಡುವುದು. ಅಂತೆಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳು ಧರ್ಮಪರರಾಗಿರುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಂಡರೆ ಅಂತಹ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ದೊರವ ಫಲವೂ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕವಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

दुधुक्षसि - दुह लट् लकारः, मद्यमपुरुषः, एकवचनम् |
क्षितिधेनुम् - क्षितिः एव धेनुः क्षितिधेनुः, ताम् | कर्मधारयसमासः |
पुषाण - पुष् लोटलकारः, मद्यमपुरुषः एकवचनम् |

परिपोष्यमाणे - परि + पुष् + शानच्, वर्तमानकृदन्तः, पुल्लिङ्ग, सप्तमीविभक्तिः, एकवचनम् ।

वसन्ततिलकावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

उपमालंकार, रूपकालंकार ಇವೆ

उपमालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

रूपकालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 16ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-38.

सत्या-अनृता च परुषा प्रियवादिनी च हिंसा दयालुः अपि च, अर्थपरा वदान्या, नित्यव्यया, प्रचुरनित्यधनागमा च वेश्याङ्गना इव नृपनीतिः अनेकरूपा ।

ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸತ್ಯವನ್ನೂ, ಸುಳ್ಳನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಕಠೋರವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಮಾತನಾಡುವ, ಕ್ರೂರಿಯೂ, ದಯಾಳುವೂ ಆಗಿರುವ, ಧನಲೋಭಿಯೂ, ಉದಾರಿಯೂ ಎಂಬಂತೆ ನಡೆಯುವ, ನಿತ್ಯಹಣವನ್ನು ವ್ಯಯಮಾಡುವ ಹಾಗೂ ಹಣ ಸಂಗ್ರಹಮಾಡುವ ಗಣಿಕಾ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ರಾಜನೀತಿಯೂ ಕೂಡ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು.

धर्मदृಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಧಾನವಾದ ರಾಜನೀತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಓರ್ವ ವೇಶ್ಯೆಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವನು. ಯಾವ ರೀತಿ ವೇಶ್ಯೆಯರು ತಮ್ಮ ಪಾವ-ಭಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬದಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರೋ, ತನ್ನೂಲಕ

ವೈಯಕ್ತಿಕ ಲಾಭ ಪಡೆವರೋ ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜನೀತಿ ಪರಿವರ್ತನಶೀಲವಾಗಿರುವಂತಹದ್ದು.

दयालुः - दया अस्य अस्तीति ।

अर्थपराः - अर्थः पराः यस्याः सा । बहुव्रीहिसमासः ।

नित्यव्यया - नित्यं व्ययः यस्याः सा । बहुव्रीहिसमासः ।

प्रचुरनित्यधनागमा - प्रचुरं यथा तथा नित्यं धनागमः यस्याः सा ।

बहुव्रीहिसमासः ।

अनेकरूपा - अनेकानि रूपाणि यस्याः सा । बहुव्रीहिसमासः ।

नृपनीतिः - नृपस्य नीतिः । षष्ठीतत्पुरुषसमास ।

वसन्ततिलकावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

उपमालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ

ಶ್ಲೋಕ-39.

येषां आज्ञा, कीर्तिः, ब्राह्मणानां पालनं, दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च एते षड्गुणाः न प्रवृत्ताः तेषां पार्थिवोपाश्रयेण कः अर्थः ?

ಯಾವ ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವಿಕೆ, ಯಶಸ್ಸು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪಾಲನೆ, ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆ, ದಾನನೀಡುವಿಕೆ, ಮಿತ್ರರ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಆರು ಗುಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ?

ಪ್ರಸ್ತುತ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ರಾಜರು ಯಾವ ರೀತಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸುಂದರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮಿತ್ರಸಂರಕ್ಷಣಮ್ - ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಸಂರಕ್ಷಣಮ್ | ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |
 ಪಾರ್ಥಿವೋಪಾಶ್ರಯೇಣ - ಪಾರ್ಥಿವಾಣಾಂ ಉಪಾಶ್ರಯಃ ಪಾರ್ಥಿವೋಪಾಶ್ರಯಃ ತೇನ |
 ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |
 ಷಡ್‌ಗುಣಃ - ಷಡ್ ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ | ದ್ವಿಗುಸಮಾಸಃ |
 ಶಾಲಿನಿವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ
 ಶಾಲಿನ್ಯುಕ್ತಾ ಮತೌ ತಗೌ ಗೋಬ್ಧಿಲೋಕೈಃ |
 ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -
 ಕೈಮುತ್ಯನಾರ್ಥಸಸಿದ್ಧಿಃ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಾಪತ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ |

ಶ್ಲೋಕ-40.

ಧಾತ್ರಾ ನಿಜಫಾಲಪट्टಲಿಖಿತಂ ಸ್ತೋಕಂ ಮಹತ್ ವಾ ಯತ್ ಧನಂ (ವರ್ತತೇ) ತತ್
 ಮರುಸ್ಥಲೇ ಅಪಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ, ತತಃ ಅಧಿಕಂ ಮೇರೈ ಚಾಪಿ ನ (ಲಭತೇ), ಧೀರಃ ಭವ
 ವಿದ್ವತ್ಸು ಕೃಪಣಾಂ ವೃತ್ತಿಂ ವೃಥಾ ಮಾ ಕೃಥಾಃ, ಪಶ್ಯ ಗಟಃ ಕೂಪೇ, ಪಯೋನಿಧೌ ಅಪಿ
 ವಾ ತುಲ್ಯಂ ಜಲಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ |

ಬ್ರಹ್ಮನು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವಷ್ಟು ಹಣ ಹೆಚ್ಚಿರಲಿ,
 ಕಡಿಮೆಯಿರಲಿ, ಅಷ್ಟನ್ನು ಮನುಷ್ಯ ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪಡೆದೇ
 ತೀರುವನು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ಮೇರುಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಹೋದರೂ
 ಪಡೆಯನು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಮನುಜನೇ ಧೈರ್ಯವಿಡಬೇಡ. ಸಿರಿವಂತರಲ್ಲಿ
 ದೀನಭಾವ ತೋರದಿರು. ನೋಡು, ಕೊಡವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ,
 ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅದು ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟೇ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟನ್ನು
 ಹೊಂದೇಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿ
 ಆತ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿದು ಮನುಷ್ಯ
 ಅಧಿಕ ಲೋಭವನ್ನಾಗಲಿ, ದೈನ್ಯಭಾವವನ್ನಾಗಲಿ ಹೊಂದದ

ಸಂತೋಷವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಸುಂದರವಾದ ಘಟದ
 ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಿಜಫಾಲಪट्टಲಿಖಿತಮ್ - ಫಾಲಂ ಪट्ट ಇವ, ಫಾಲಪट्टಮ್, ನಿಜಸ್ಯ ಫಾಲಪट्टಮ್ |
 ನಿಜಫಾಲಪट्टಂ ನಿಜಫಾಲಪट्टೇ ಲಿಖಿತಮ್ | ಸಪ್ತಮೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |
 ಮರುಸ್ಥಲೇ - ಮರೋಃ ಸ್ಥಲಮ್ ಮರುಸ್ಥಲಂ, ತಸ್ಮಿನ್ | ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |
 ಭವ - ಭೂ ಲೋಡಲಕಾರಃ, ಮದ್ಯಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್ |
 ಪಯೋನಿಧೌ - ಪಯಸಾಂ ನಿಧಿಃ ಪಯೋನಿಧಿಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |
 ಶಾದ್‌ಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.
 ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರಃ ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-41.

ಅಕರುಣತ್ವಮ್ ಅಕಾರಣವಿಗ್ರಹಃ ಪರಧನೇ ಋಯೋಷಿತಿ ಚ ಸ್ಪೃಹಾ ಸ್ವಜನ-
 ಬಂಧುಜನೇಷು ಅಸಹಿಷ್ಣುತಾ ಹಿ ಇದಮ್ ದುರಾತ್ಮನಾಂ ಪ್ರಕೃತಿ-ಸಿದ್ಧಮ್ (ವರ್ತತೇ) |

ನಿಷ್ಕರುಣೆ, ವಿನಾಕಾರಣ ಕಲಹ, ಪರರ ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲೂ, ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲೂ
 ಬಯಕೆ, ಸಜ್ಜನರು ಹಾಗೂ ಬಂಧು ಜನರ ಬಗ್ಗೆ ಅಸಹನೆ -
 ಇವೆಲ್ಲವೂ ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಿಸಿರುತ್ತವೆ.

ಹಣದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ನಂತರ ನೀಚರಾದ ದುರ್ಜನರ
 ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವನು.
 ಹಣವಂತರಾದರೂ, ವಿದ್ಯಾವಂತರಾದರೂ ದೂರ ಮಾಡಬೇಕಾದಂತಹ
 ದುಷ್ಟರನ್ನು, ಅವರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ ಕವಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ.

अकरुणत्वम्-करुणायाः भावः करुणत्वम् । न करुणत्वम् अकरुणत्वम् ।
नञ्प्रत्ययसमासः ।

अकारणविग्रहः - न विद्यते कारणं यस्य सः अकारणः, अकारणश्च
असौ विग्रहश्च । कर्मधारयसमासः ।

परधने - परस्य धनम् परधनम्, तस्मिन् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

परयोषिति - परस्य योषित् परयोषित्, तस्याम् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

सुजनबन्धुजनेषु - सुष्टु जनाः सुजनाः, बन्धवश्च ते जनाश्च बन्धुजनाः,
सुजनाश्च बन्धुजनाश्च सुजनबन्धुजनाः, तेषु । कर्मधारयसमासः ।

प्रकृतिसिद्धम् - प्रकृत्या सिद्धम् तृतीयातत्पुरुषसमासः ।

द्वृत्तविलाम्बितवृत्त । इदं लक्षण

द्वृत्तविलाम्बितमाह नभौ भरौ ।

अर्थान्तरन्यासालंकार । इदं लक्षण 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-42.

विद्यया अलंकृतः अपि सन् दुर्जनः परिहर्तव्यः । मणिना भूषितः (अपि)
असौ सर्पः न भयंकरः किम् ?

ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾದರೂ, ದುಷ್ಟನ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಮಾಡ-
ಬಾರದು. ಮಣಿಯಿಂದ ಭೂಷಿತವಾದರೂ ಸರ್ಪ ಭಯಂಕರವಲ್ಲವೇ?

ದುಷ್ಟನು, ವಿದ್ಯಾವಂತನಾದರೂ ಅಂತಹ ದುಷ್ಟನ ಸಂಪರ್ಕ
ಅಪಾಯಕರ ಎಂಬ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕವಿ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಮಣಿಯಿಂದ
ಭೂಷಿತವಾದರೂ ಸರ್ಪ ಭಯಂಕರವೂ, ಅಪಾಯಕರವೂ
ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ದುಷ್ಟನು ಅಪಾಯವುಂಟು ಮಾಡುವವನಾದ
ಕಾರಣ ದೂರವಿರಬೇಕೆಂದು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

दुर्जनः - दुष्टश्चासौ जनश्च । कर्मधारयसमासः ।

परिहर्तव्यः - परि + ह + तव्यत् प्रत्यय तद्धितान्तः ।

भयङ्करः- भयं करोति इति भयङ्करः उपपदतत्पुरुषसमासः ।

अनुष्टुप् वृत्त । इदं लक्षण 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-43.

हीमति जाड्यम्, व्रत-शुचौ दम्भः, शुचौ कैतवम्, शूरे निर्धृणता, मुनौ
विमतिता, प्रियालापिनि दैन्यम्, तेजस्विनि अवलिप्तता, वक्त्रि मुखरता
स्थिरे अशक्तिः गण्यते । तत् गुणिनां कः सः गुणः नाम भवेत् यः दुर्जनैः
न अङ्कितः ?

ದುರ್ಜನರು ಲಜ್ಜಾಶೀಲರಲ್ಲಿ ಜಡತ್ವವನ್ನು, ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿನಿಯಮಗಳ
ಅನುಸರಣೆಯಿಂದ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವವನಲ್ಲಿ ಆಡಂಬರವನ್ನು, ಶುದ್ಧ
ಸ್ವಭಾವದವರಲ್ಲಿ ಕಪಟತೆಯನ್ನು, ಶೂರರಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಯತೆಯನ್ನು,
ಮೌನಿಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಹೀನತೆಯನ್ನು, ಮಧುರವಾಗಿ ನುಡಿಯುವವರಲ್ಲಿ
ದೈನ್ಯತೆಯನ್ನು, ತೇಜಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ವವನ್ನು, ವಾಗ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಂಬದ್ಧ
ಪ್ರಲಾಪವನ್ನು, ನಿಶ್ಚಲಮನದವರಲ್ಲಿ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.
ಗುಣವಂತರಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಗುಣವು ತಾನೇ ದುರ್ಜನರಿಂದ
ದೋಷವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿಲ್ಲ ?

ಗುಣಾವಗುಣಗಳ ಪರಿಚ್ಛಾನವೇ ಇರದ ದುಷ್ಟರು ಗುಣವಂತನ
ಗುಣಗಳನ್ನು ದೋಷವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು
ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ದುಷ್ಟರ ಮನಸ್ಥಿತಿ ಹೇಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು
ಸುಂದರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

हीमति - हीः अस्य अस्तीति हीमान्, तस्मिन् ।

ಕೈತವಮ್ - ಕಿತವಸ್ಯ ಭಾವ: ಕೈತವಮ್ | ತದ್ವಿತಾಂತ: |
 ಬ್ರತಶುಚೌ:- ಬ್ರತೇನ ಶುಚಿ: ಬ್ರತಶುಚಿ:, ತಸ್ಮಿನ್ | ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |
 ನಿರ್ಧೃಣತಾ-ನಿರ್ಗತಾ ಧೃಣಾ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ: ನಿರ್ಧೃಣ: ನಿರ್ಧೃಣಸ್ಯ ಭಾವ: |
 ತದ್ವಿತಾಂತ: |
 ವಿಮತಿತಾ - ವಿರೂದ್ಧಾ ಮತಿ: ಯಸ್ಯ ಸ: ವಿಮತಿ:, ತಸ್ಯ ಭಾವ: | ತದ್ವಿತಾಂತ: |
 ಪ್ರಿಯಾಲಾಪಿನಿ - ಪ್ರಿಯಂ ಯಥಾ ತಥಾ ಆಲಾಪತಿ ಇತಿ ಪ್ರಿಯಾಲಾಪಿ, ತಸ್ಮಿನ್ |
 ದೈನ್ಯಮ್ - ದೀನಸ್ಯ ಭಾವ: | ತದ್ವಿತಾಂತ: |
 ತೇಜಸ್ವಿನಿ - ತೇಜ: ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ತೇಜಸ್ವಿ, ತಸ್ಮಿನ್ |
 ಅವಲಿಪ್ತತಾ - ಅವಲೇಪ: ಅಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾತ: ಇತಿ ಅವಲಿಪ್ತ:, ತಸ್ಯ ಭಾವ: |
 ಮುಖರತಾ - ಮುಖಮ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮುಖ:, ಮುಖಸ್ಯ ಭಾವ: ಮುಖರತಾ |
 ಗಣ್ಯತೇ - ಗಣ್ ಲಡಲಕಾರ:, ಪ್ರಥಮಪುರುಷ:, ಏಕವಚನಮ್
 ಅಙ್ಕಿತ: - ಅಙ್ಕ + ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಭೂತಕೃದಂತ:, ಪುಲ್ಲಿಙ್ಗ, ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ:,
 ಏಕವಚನಮ್ |
 ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.
 ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಯಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-44.

ಲೋಭ: ಚೇತ್ ಅಗುಣೇನ ಕಿಮ್ ? ಯದಿ ಪಿಶುನತಾ ಅಸ್ತಿ ಪಾತಕೈ: ಕಿಮ್ ? ಸತ್ಯಂ
 ಚೇತ್ ತಪಸಾ ಕಿಮ್ ? ಯದಿ ಶುಚಿ: ಮನ: ಅಸ್ತಿ ತೀರ್ಥೇನ ಕಿಮ್ ? ಯದಿ ಸೌಜನ್ಯಂ
 ಗುಣೈ: ಕಿಮ್ ? ಯದಿ ಸುಮಹಿಮಾ ಅಸ್ತಿ ಮೃಗದನೈ: ಕಿಮ್ ? ಯದಿ ಸದ್ವಿಧ್ಯಾ ಧನೈ:
 ಕಿಮ್ ? ಯದಿ ಅಪಯಶ: ಅಸ್ತಿ ಮೃತ್ಯುನಾ ಕಿಮ್ ?

ಲೋಭವು ಇರುವುದಾದರೆ ದುರ್ಗುಣದಿಂದೇನು? ಚಾಡಿಕೋರ-
 ತನವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದೇನು? ಸತ್ಯವಂತಿಕೆಯಿಂದಿದ್ದರೆ
 ಬೇರೆ ತಪಸ್ಸೇಕೆ? ಶುದ್ಧಮನವಿದ್ದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯಿಂದೇನು?

ಸೌಜನ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳಿಂದೇನು? ಲೋಭಾಯಮಾನವಾದ ಕೀರ್ತಿ
 ಇರುವಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೇಕೆ? ಉತ್ತಮ ವಿದ್ಯೆ ಇದ್ದರೆ ಬೇರೆ
 ಹಣದಿಂದೇನು ? ಅಪಕೀರ್ತಿ ಇದ್ದರೆ ಮರಣವಿನ್ನೇಕೆಬೇಕು ?

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಣದೋಷಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ
 ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹವಾದ ಗುಣಗಳು ಹಾಗೂ ವರ್ಜ್ಯವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು
 ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಲೋಭಾದಿ ಅವಗುಣಗಳ ತ್ಯಾಗ, ಸತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳ
 ಸ್ವೀಕಾರ ಆಗಬೇಕೆಂಬುದು ಕವಿಯ ಆಶಯ.

ನ ಗುಣ: ಅಗುಣ:, ತೇನ |

ಪಿಶುನತಾ - ಪಿಶುನಸ್ಯ ಭಾವ: | ತದ್ವಿತಾಂತ: |

ಸೌಜನ್ಯಮ್ - ಸುಜನಸ್ಯ ಭಾವ: | ತದ್ವಿತಾಂತ: |

ಸುಮಹಿಮಾ - ಶೋಭನಾ ಮಹಿಮಾ |

ಸದ್ವಿಧ್ಯಾ - ಸಾದ್ವಿ ಚ ಸಾ ವಿಧ್ಯಾ ಚ ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸ: |

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರತೀಪಾಲಂಕಾರ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

ಪ್ರತೀಪಮುಪಮಾನಸ್ಯೋಪಮೇಯತ್ವಪ್ರಕಲ್ಪನಮ್ |

ಶ್ಲೋಕ-45.

ದಿವಸ-ಧೂಸರ: ಶಶಿ, ಗಲಿತಯೌವನಾ ಕಾಮಿನಿ, ವಿಗತವಾರಿಜಂ ಸರ:, ಸ್ವ-
 ಆಕೃತೇ: ಅನಕ್ಷರಂ ಮುಖಮ್, ಧನ-ಪರಾಯಣ: ಪ್ರಭು:, ಸತತದುರ್ಗತ: ಸಂಜನ:, ನೃಪ-
 ಅಙ್ಗನತ: ಖಲ: ಇತಿ ಏತಾನಿ ಮೇ ಮನಸಿ ಸಮಶಲ್ಯಾನಿ |

ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಹೀನನಾದ ಚಂದ್ರ, ಯೌವನ ಕಳೆದುಹೋದ ಸ್ತ್ರೀ,
 ಕಮಲಗಳಿಲ್ಲದ ಸರೋವರ, ಸುಂದರವಾದ ಪುರುಷನ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ
 ಕಳೆಗುಂದಿದ ಮುಖ, ಧನಲೋಭಿಯಾದ ಮೊರೆ, ಸದಾ

ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ಸಜ್ಜನ, ರಾಜಗೃಹ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ ದುಷ್ಕ - ಈ ಏಳು ವಿಷಯಗಳು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವೇದನೆ ತರುವ ಬಾಣಗಳು.

ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವೇದನೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಏಳು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ದುಷ್ಕರು ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರೆಂಬುದನ್ನು ಇತರ ಚಂದ್ರಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದಿವಸಧೂಸರಃ - ದಿವಸೇ ಧೂಸರಃ । ಸಮೀತಪುರುಷಸಮಾಸಃ ।
 ಗಲಿತಯೌವನಾ - ಗಾಲಿತಂ ಯೌವನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ । ಬಹುಬ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।
 ವಿಗತವಾರಿಜಂ - ವಾರಿಣಿ ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ವಾರಿಜಾನಿ,
 ವಿಗತಾನಿ ವಾರಿಜಾನಿ ಯಸ್ಮಾತ್, ತತ್ । ಬಹುಬ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।
 ಅನಕ್ಷರಮ್ - ನ ವಿಶ್ಯತೇ ಅಕ್ಷರಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ । ಬಹುಬ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।
 ಧನಪರಾಯಣಃ - ಧನಂ ಪರಮ್ ಅಯನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ । ಬಹುಬ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।
 ದುರ್ಗತಃ - ದುಷ್ಟಾ ಗತಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ । ಬಹುಬ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।
 ಪೃಥ್ವಿವೃತ್ತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 5ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
 ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 33ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-46.

ಚಂಡಕೋಪಾನಾಂ ಭೂಭುಜಾಂ ಕಶ್ಚಿತ್ ಅಪಿ ನ ಆತ್ಮೀಯಃ ನಾಮ, ಪಾವಕಃ ಸ್ಫುಟಃ
 ಜುಹ್ವಾನಂ ಹೋತಾರಮ್ ಅಪಿ ದಹತಿ ॥

ಅತಿಕೋಪಿಷ್ಠರಾದ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಯಾರೂ ಕೂಡ
 ಆತ್ಮೀಯರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಅದು
 ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವನ್ನೇ ದಹಿಸುತ್ತದೆ.

ಕ್ರೋಧಿಗಳಾದ ರಾಜರ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾ ಕವಿ ಅಂತಹ ಕೋಪಿಷ್ಠ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಯಾರೂ ಆತ್ಮೀಯರು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಕೃದ್ಧನಾದ ರಾಜ ಅಗ್ನಿ ಸಮಾನನು.

ಚಂಡಕೋಪಾನಾಮ್ - ಚಂಡಃ ಕೋಪಃ ಯेषಾಂ ತೇ, ಚಂಡಕೋಪಾಃ, ತेषಾಮ್ ।
 ಬಹುಬ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।

ಭೂಭುಜಾಮ್ - ಭುವಂ ಭುಜಂತಿ ಇತಿ ಭೂಭುಜಃ ತेषಾಮ್ ಉಪಪದತಪುರುಷಸಮಾಸಃ ।
 ಹೋತಾರಮ್ - ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಃ, ಏಕವಚನಮ್ ।
 ಜುಹ್ವಾನಮ್ - ಹ್ವೆ + ಶಾನಚ್ - ವರ್ತಮಾನಕೃದಂತಃ, ಪುಲ್ಲಿಂಗಃ, ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಃ,
 ಏಕವಚನಮ್ ।

ಅನುಷ್ಠುಪ್ವೃತ್ತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
 ದೃಷ್ಟಾಂತಾಲಂಕಾರಃ ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-47.

ಮೌನಾತ್ ಮೂಕಃ ಪ್ರವಚನ-ಪಠಃ ವಾತುಲಃ, ಜಲ್ಪಕಃ ವಾ, ಪಾರ್ಶ್ವೇ ವಸತಿ ಚ ತದಾ
 ಧೃಷ್ಟಃ ದೂರತಃ ಚ ಅಪ್ರಗಲ್ಭಃ, ಕ್ಷಾಂತ್ಯಾ ಭೀರಃ, ಯದಿ ನ ಸಹತೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ನ
 ಅಭಿಜಾತಃ, ಪರಮ-ಗಹನಃ ಸೇವಾಧರ್ಮಃ ಯೋಗಿನಾಮ್ ಅಪಿ ಅಗಮ್ಯಃ ।

ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮೌನಿಯಾದಲ್ಲಿ ಮೂಕನೆಂದು, ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದೆಡೆ
 ವಾಚಾಳಿಯೆಂದು, ಸದಾ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವವನಾದರೆ ಅವಿನೀತನೆಂದು,
 ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಸಮರ್ಥನೆಂದು, ಕ್ಷಮಾಶೀಲನಾದೆಡೆ ಅಂಜುಗುಳಿ-
 ಯೆಂದೂ, ಅಸಹನೆ ಹೊಂದಿದರೆ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನಲ್ಲವೆಂದು
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ- ಹೀಗೆ ಕಠಿಣವಾದ ಈ ಸೇವಾವೃತ್ತಿ ಯೋಗಿಗಳಿಗೂ ಸಹ
 ದುಷ್ಕರವು.

ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನೂ ಕೆಟ್ಟದಾಗಿ ಕಾಣುವ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಸೇವೆ ಮಾಡಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸೇವಾಕಾರ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟಕರವಾದದ್ದು ಎಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವಚನಪಠು:- ಪ್ರಕೃಷ್ಠಂ ವಚನಂ ಪ್ರವಚನಂ, ಪ್ರವಚನೇ ಪಠು: । ಸಮಮಿತತುರುಷಸಮಾಸ:

ಅಪ್ರಗಲ್ಭ: - ನ ಪ್ರಗಲ್ಭ: ಅಪ್ರಗಲ್ಭ: । ನನ್ತತುರುಷಸಮಾಸ: ।

ಸೇವಾಧರ್ಮ: - ಸೇವಾ ಏವ ಧರ್ಮ: । ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ: ।

ಪರಮಗಹನ: - ಪರಮಶ್ವಾಸೌ ಗಹನಶ್ಚ । ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ: ।

ಅಗಮ್ಯ: - ಗಂತುಂ ಯೋಗ್ಯ: ಗಮ್ಯ:, ನ ಗಮ್ಯ: । ನನ್ತತುರುಷಸಮಾಸ: ।

ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾವೃತ್ತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ ಜಲಧಿಷಡಗೌಘೈ ನತೌತಾದ್ಗುರು ಚೇತ್ ।

ಅತಿಶಯೋಕ್ತಯಲಂಕಾರ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-48.

उद्भासित-अखिल-खलस्य विशृङ्खलस्य प्राक्-जात-विस्मृत-निज-अधम-कर्म-वृत्तेः, दैवात् अवाप्त-विभवस्य गुणद्विषः अस्य नीचस्य गोचरगतैः कैःसुखम् आस्यते ।

ತನ್ನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಕಲ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಿ ಅವರನ್ನು ಉನ್ನತ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವಂತಹ, ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿಯಾದ, ಹಿಂದೆ ತಾನೆಸಗಿದಂತಹ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮರೆತಿರುವಂತಹ ಅದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಗುಣಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವಂತಹ ನೀಚರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಜನರು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸುಖವಾಗಿದ್ದಾರು ?

ವ್ಯಕ್ತಿ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂತಸದಿಂದ ಇರಬೇಕಾದರೆ, ದುಷ್ಟರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೂರವಿರಲು ಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ಅದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಇಂತಹ ದುಷ್ಟನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂದೂ ಸುಖಿಯಾಗಿರಲಾರ ಎಂದು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

उद्भासिताखिलखलस्य - अखिलाश्च ते खलाश्च अखिलखलाः, उद्भासिताः अखिलखलाः येन सः उद्भासिताखिलखलः, तस्य । बहुव्रीहिसमासः ।

विशृङ्खलः, तस्य । बहुव्रीहिसमासः ।

प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः- प्राक् जातानि विस्मृतानि अधमकर्माणि प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्माणि,

प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्माणि एव वृत्तिः यस्य सः प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तिः, तस्य । बहुव्रीहिसमासः ।

अवाप्तविभवस्य - अवाप्तः विभवः येन सः अवाप्तविभवः, तस्य । बहुव्रीहि समासः ।

गुणद्विषः- गुणान् द्वेषि इति गुणद्विद, तस्य ।

आस्यते - आस् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

वसन्ततिलकावृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

काव्यलिङ्गालंकारः । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-49.

खलसज्जनानां मैत्री आरम्भगुर्वी क्रमेण क्षयिणी पुरा लघ्वी पश्चात् च वृद्धिमती पूर्वार्ध-परार्ध-भिन्ना दिनस्य छाया इव (भवति) ।

ಮೊದಲು ಉದ್ಭವಾಗಿದ್ದು ನಂತರ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವ. ಮೊದಲು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿದ್ದು ನಂತರ ದೊಡ್ಡದಾಗುವ. ದಿನದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ನೆರಳಿನ ರೀತಿ. ದುರ್ಜನ, ಸಜ್ಜನ ಮೈತ್ರಿ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. ಮೊದಲು ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದು ನಂತರ ವರ್ಧಿಸುವುದು.

ದುರ್ಜನರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಮಾಡಿದರೂ ಅದು ಬಹುಕಾಲವಿರದು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ದುರ್ಜನ ಹಾಗೂ ಸಜ್ಜನರ ಸ್ನೇಹ ಹೇಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೆಳಗಿನ ಹಾಗೂ ಸಂಜೆಯ ನೆರಳಿನ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಬಹು ಸುಂದರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

आरम्भगुर्वी - आरम्भे गुर्वी । सप्तमीतत्पुरुषसमासः ।
 पूर्वार्धपरार्धभिन्ना - पूर्वश्चासौ अर्धश्च पूर्वार्धः, परश्चासौ अर्धश्च परार्धः, पूर्वार्धश्च परार्धश्च पूर्वार्धपरार्धौ, ताभ्यां भिन्ना ।
 खलसज्जनानाम् - खलाश्च सज्जनाश्च, तेषाम् ।
 उपजातिवृत्त ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
 यथासङ्ख्यालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ
 यथासङ्ख्यं क्रमेणैव क्रमिकाणां समन्वयः ।

ಶ್ಲೋಕ-50.

जगति लुब्धक-धीवर-पिशुनाः तृण-जल-सन्तोष-विहित-वृत्तीनां
 मृग-मीन-सज्जनानां निष्कारण-वैरिणः (भवन्ति) ।

ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು, ನೀರು ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಗಳಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವ ಜಿಂಕೆ, ಮೀನು ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ವ್ಯಾಧಿ, ಬೆಸ್ತ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ವೈರಿಗಳಾಗಿರುವರು.

ವಿನಾಕಾರಣ ತೊಂದರೆ ಮಾಡುವುದೇ ದುಷ್ಟರ ಸ್ವಭಾವ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೃಗ, ಮೀನು, ಸಜ್ಜನರು ತಮ್ಮಿಂದ ಯಾವ ತಪ್ಪು ಆಗದಿದ್ದರೂ, ಬೇಡ, ಬೇಸ್ತ ದುಷ್ಟರು ಅವರುಗಳಿಗೆ ವೈರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ತೊಂದರೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕವಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

मृगमीनसज्जनानाम्-मृगाश्च मीनाश्च सज्जनाश्च मृगमीनसज्जनाः
 तेषाम् । द्वन्द्वसमासः ।
 लुब्धकधीवरपिशुनाः - लुब्धकाश्च धीवराश्च पिशुनाश्च
 लुब्धकधीवरपिशुनाः, तेषाम् । द्वन्द्वसमासः ।
 तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् - तृणानि च जलानि च सन्तोषश्च
 तृणजलसंतोषाः, तृणजलसन्तोषैः विहिता वृत्तिः येषां ते, तेषाम् ।
 आर्यावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
 यथासङ्ख्यालंकार ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 49ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-51.

सज्जनसङ्गमे वाञ्छा, परगुणे प्रीतिः, गुरौ नम्रता, विद्यायां व्यसनं,
 स्वयोषिति रतिः, लोकापवादात् भयं, शूलिनि भक्तिः, आत्मदमने शक्तिः,
 खले संसर्गमुक्तिः, येषु एते निर्मलगुणाः निवसन्ति तेभ्यः नरेभ्यः नमः ।

ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸದಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬೇರೆಯವರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಗುರುಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ವಿನಯ, ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ತನ್ನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ

ಬಲವು, ಲೋಕದ ನಿಂದೆಯ ಭೀತಿ, ತ್ರಿಶೂಲಧರನಾದ ಶಿವನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ, ದುರ್ಜನ ಸಹವಾಸದ ಪರಿತ್ಯಾಗ-ಈ ಸದ್ಗುಣಗಳು ಯಾರಲ್ಲಿರುವವೋ ಅಂತಹ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ.

ಇಲ್ಲಿಂದ ಸುಜನ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಕವಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಜ್ಜನರಂತೆ ಬಾಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸಜ್ಜನಸಂಗಮೇ - ಸಜ್ಜನಾನಾಂ ಸಂಗಮಃ ಸಜ್ಜನಸಂಗಮಃ, ತस्ಮಿನ್ |
ಷಷ್ಠಿತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಪರಗುಣೇ - ಪರೇಷಾಂ ಗುಣಃ ಪರಗುಣಃ, ತಸ್ಮಿನ್ | ಷಷ್ಠಿ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಸ್ವಯೋಷಿತಿ - ಸ್ವಸ್ಯ ಯೋಷಿತ್, ತಸ್ಯಾಮ್ | ಷಷ್ಠಿ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಲೋಕಾಪವಾದಾತ್-ಲೋಕಾತ್ ಅಪವಾದಃ ಲೋಕಾಪವಾದಃ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಪञ್ಚಮೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಶೂಲಿನಿ - ಶೂಲಮ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಶೂಲಿ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಆತ್ಮದಮನೇ - ಆತ್ಮನಃ ದಮನಃ, ಆತ್ಮದಮನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಷಷ್ಠಿತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಸಂಸರ್ಗಮುಕ್ತಿಃ - ಸಂಸರ್ಗಾತ್ ಮುಕ್ತಿಃ | ಪञ್ಚಮೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ನಿರ್ಮಲಗುಣಾಃ- ನಿರ್ಮಲಂ ಮಲಂ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ನಿರ್ಮಲಾಃ, ನಿರ್ಮಲಾಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ

ನಿರ್ಮಲಗುಣಾಃ | ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸಃ |

ವಸಂತಿ - ವಸ್ ಲದ್ಲಕಾರಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ, ಬಹುವಚನಮ್ |

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಉದಾತ್ತಾಲಂಕಾರಃ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

ಉದಾತ್ತಮೃದ್ಧೇಚರಿತಂ ಶ್ಲಾಘ್ಯಂ ಚಾನ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣಮ್ |

ಶ್ಲೋಕ-52.

ವಿಪದಿ ಧೈರ್ಯಮ್, ಅಭ್ಯುದಯೇ ಕ್ಷಮಾ, ಸದಸಿ ವಾಕ್ಪಟುತಾ, ಯುಧಿ ವಿಕ್ರಮಃ, ಯಶಸಿ ರುಚಿಃ ಚ, ಶ್ರುತೌ ವ್ಯಸನಂ, ಹಿ ಇದಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಪ್ರಕೃತಿ-ಸಿದ್ಧಮ್ |

ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯ, ವಿಳಿಗೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹನೆ, ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಾತುರ್ಯ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮ, ಕೀರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆಸೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ-ಇವು ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಗುಣಗಳು.

ಮಹಾತ್ಮರ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಜ್ಜನರ ಸಹಜ ಗುಣಗಳು ಹೇಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಕವಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಧೈರ್ಯಮ್ - ಧೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ | ವಾಕ್ಪಟುತಾ-ಪಟೋ ಭಾವಃ ಪಟುತಾ, ವಾಚಿ ಪಟುತಾ | ಸಪ್ತಮೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ದೃತವಿಲಮ್ಬಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 4ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅರ್ಥಾನಿರನಯಾಸಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-53.

ಕರೇ ಶ್ಲಾಘ್ಯಃ ತ್ಯಾಗಃ, ಶಿರಸಿ ಗುರು-ಪಾದ-ಪ್ರಣಯಿತಾ, ಮುಖೇ ಸತ್ಯಾ ವಾಣಿ, ವಿಜಯಿ-ಭುಜಯೋಃ - ಅತುಲಂ ವೀರ್ಯಂ, ಹೃದಿ ಸ್ವಚ್ಛಾ-ವೃತ್ತಿಃ ಶ್ರುತಮ್ ಅಧಿಗತ-
ಏಕ-ವ್ರತಫಲಮ್, ಇದಂ ಏಶ್ವರೈಃ ವಿನಾ ಅಪಿ ಪ್ರಕೃತಿ-ಮಹತಾಂ ಮಘನಮ್ ||

ಹಸ್ತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ದಾನ, ತಲೆಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಜನರ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಣಾಮ, ಬಾಯಿಗೆ ಸತ್ಯನುಡಿ, ಭುಜಗಳಿಗೆ ಜಯಶೀಲವಾದ ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮ,

ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶುದ್ಧ ನಡತೆ, ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣ-ಈ ಎಲ್ಲವು ಸಿರಿವಂತಿಕೆ ಇರದಿದ್ದರೂ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಅಭೂಷಣಗಳು.

ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬಾಹ್ಯ ಅಲಂಕರಣಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಶೋಭೆಯನ್ನು ತಂದರೆ ಸತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಅಭರಣಗಳು.

ಗುರುಪಾದಪ್ರಣಯಿತಾ - ಗುರೋಃ ಪಾದೌ ಗುರುಪಾದೌ, ಪ್ರಕೃಷ್ಠಃ ನಯಃ ಪ್ರಣಯಃ, ಪ್ರಣಯಿನಃ ಭಾವಃ ಪ್ರಣಯಿತಾ, ಗುರುಪಾದಯೋಃ ಪ್ರಣಯಿತಾ | ಷಷ್ಠೀಪುರುಷಸಮಾಸಃ |
ಪ್ರಕೃತಿಮಹತಾ - ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ महान्तः, प्रकृतिमहान्तः, तेषाम् |
शिखरिणी वृत्त | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

विभावनालंकारः ಇದರ ಲಕ್ಷಣ -
विभावना विनापि स्यात् कारणं कार्यजन्म चेत् |

ಶ್ಲೋಕ-54.

प्राणाघातात् निवृत्तिः, परधन-हरणे संयमः, सत्य-वाक्यं, काले शक्त्या प्रदानं, परेषां युवति-जन-कथा-मूक-भावः, तृष्णा-स्रोतः विभङ्गः, गुरुषु विनयः, सर्व-भूत-अनुकम्पा, च एषः सर्व-शास्त्रेषु अनुपहत-विधिः सामान्यः श्रेयसां पन्थाः |

ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆಯಿಂದ ವಿಮುಖಿತೆ, ಪರರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನೋನಿಯಂತ್ರಣ, ಸತ್ಯವಂತಿಕೆ, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಚರ್ಚೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೌನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅತ್ಯಾಸೆ ಎಂಬ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ವಿನಯ, ಸಕಲ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ದಯೆ. ಇವು ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಮೃತವಾಗಿರುವ

ಅನ್ಯಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದಿರುವಂತಹ ಅಹಿಂಸಾವ್ರತಾದಿ ಸದ್ಗುಣಗಳೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಮಾರ್ಗ ಎಂದು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

प्राणाघातात् - प्राणानां आघातः प्राणाघातः, तस्मात् |
षष्ठीतत्पुरुषसमासः |

परधनहरणे - परस्य धनम् परधनम्, परधनस्य हरणम् परधनहरणं, तस्मिन् | षष्ठीतत्पुरुषसमासः |

सत्यवाक्यं - सत्यं च तत् वाक्यं च कर्मधारयसमासः |

युवतिजनकथामूकभावः - युवतयः एव जनाः युवतिजनाः, युवतिजनानां कथाः युवतिजनकथाः, युवतिजनकथासु मूकभावः |

सप्तमीतत्पुरुषसमासः |

तृष्णास्रोतोविभङ्गः - तृष्णायाः स्रोतांसि,

तृष्णास्रोतांसि, तृष्णास्रोतसां विशेषेण भङ्गः |

सर्वभूतानुकम्पा - सर्वाणि च तानि भूतानि च सर्वभूतानि, सर्वभूतेषु अनुकम्पा - सप्तमीतत्पुरुषसमासः |

सर्वशास्त्रेषु - सर्वाणि च तानि शास्त्राणि सर्वशास्त्राणि, तेषु कर्मधारयसमासः |

अनुपहतविधिः - न उपहतः अनुपहतः, अनुपहतः विधिः येन सः |
बहुव्रीहिसमासः |

स्रग्धरावृत्त | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ.

प्रभैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता स्रग्धरा कीर्तितेयं |

ಶ್ಲೋಕ-55.

महतां चित्तं संपत्सु उत्पल-कोमलं भवति, च आपत्सु महा-शैल-शिला-संघात-कर्कशं भवति |

ಮಹಾತ್ಮರ ಮನಸ್ಸು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಾಗ ಕಮಲದಂತೆ ಕೋಮಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪರ್ವತದ ಬಂಡಗಳ ರಾಶಿಯಂತೆ ಕಠಿಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಜ್ಜನರ ಸ್ಥಿತಿಯು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

उत्पलकोमलम् - उत्पलम् इव कोमलम् ।

महाशैलशिलासंघातकर्कशम् - महान् च असौ शैलः च महाशैलः,
महाशैलस्य शिलाः महाशैलशिला, महाशैलशिलानां संघातः,
महाशैलशिलासंघातः, महाशैलशिलासंघात इव कर्कशम् ।

अनुष्टुप्वृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

उपमालंकार ಮತ್ತು विषमालंकार ಇವೆ.

उपमालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

विषमालंकार - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ.

विषमं वर्णयते यत्र घटनाऽननुरूपयोः ।

ಶ್ಲೋಕ-56.

प्रिया न्याय्या वृत्तिः, असुभङ्गे अपि मलिनम् असुकरम् असन्तः न अभ्यर्थ्याः, सुहृदपि कृशधनः न याच्यः, विपदि उच्चैः स्थैर्यं, च महतां पदम् अनुविधेयम्, इदं विषमम् असि-धारा-व्रतं सतां केन उद्दिष्टम् ?

ತನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯಯುಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನ ನಡೆಸುವಿಕೆ, ಪ್ರಾಣಹೋಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬಂದರೂ ದುಷ್ಟ ಕಾರ್ಯಮಾಡದಿರುವುದು, ದುಷ್ಟರನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು, ಸ್ನೇಹಿತನಾದರೂ ಅಲ್ಪಹಣಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೇಡದಿರುವುದು. ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೃಢತೆ, ಮಹಾಪುರುಷರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು

ಅನುಸರಿಸುವುದು-ಹೀಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತಹ ಪರಿತವಾದ ಕತ್ತಿಯಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ ವ್ರತ ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಯಾರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ?

ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ. ಆದರೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಯಾರು ಉಪದೇಶಿಸಿರಬಹುದು ಎಂದು ಕವಿ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮಾರ್ಗವಾದರೋ ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು. ಆದರೂ ಸಜ್ಜನರು ಅದೇ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

असुभङ्गे - असूनां भङ्गः, असुभङ्ग, तस्मिन् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

असुकरम् - सुखेन कर्तुं योग्यं सुकरं, न सुकरं असुकरम् ।
नञ्‌तत्पुरुषसमासः ।

असन्तः - न सन्तः । नञ्‌तत्पुरुषसमासः ।

अभ्यर्थ्याः - अर्थयितुं योग्याः अर्थ्याः, अभिलक्ष्य अर्थ्याः अभ्यर्थ्याः ।

याच्यः - याचयितुम् योग्यः ।

कृशधनः - कृशं धनं यस्य सः । बहुव्रीहिसमासः ।

अनुविधेयम् - विधातुं योग्यं विधेयं, अनुगुणं विधेयं अनुविधेयं ।

असिधारा व्रतम् - असेः धाराः असिधारा, असिधारायाम् व्रतम् ।

षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

शिखरिणीवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-57.

प्रदानं प्रच्छन्नं, गृहम् उपगते संभ्रम विधिः, प्रियं कृत्वा मौनम्, अपि सदसि उपकृतेः कथनं, लक्ष्म्यां अनुत्सेकः, निरभिभवसाराः परकथाः, इदं विषमम् असिधारा-व्रतम् सतां केन उद्दिष्टम् ?

ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವುದು, ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಉಪಚರಿಸುವುದು, ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೌನದಿಂದಿರುವುದು, ಬೇರೆಯವರಿಂದಾದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಂಪತ್ತು ಬಂದಾಗ ಅಹಂಕಾರ ಪಡೆದಿರುವುದು, ಬೇರೆಯವರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಅವಹೇಳನ ಮಾಡಿರುವುದು- ಹೀಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತಹ ಹರಿತವಾದ ಕತ್ತಿಯಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ ವ್ರತ ಸತ್ತುರುಷರಿಗೆ ಯಾರಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ?

ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿ ಸಜ್ಜನರ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರದಾನಂ - ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ದಾನಮ್ ।

ಅನುತ್ಸೇಕಃ - ನ ತ್ಸೇಕಃ । ನತ್ಸುತುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ನಿರಭಿಭವಸಾರಾಃ - ನಿರ್ಗತಃ ಅಭಿಭವಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ನಿರಭಿಭವಃ, ನಿರಭಿಭವಃ ಸಾರಃ

ಯಾಸಾಂ ತಾಃ । ಬಹುಬ್ರಿಹಿಸಮಾಸಃ ।

ಪರಕಥಾಃ - ಪರೇಷಾಂ ಕಥಾಃ । ಷಷ್ಠೀತುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ಶಿಖರಣಿವೃತ್ತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸಮುಚ್ಚಯಾಲಂಕಾರಃ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ-

ಬಹುನಾಂ ಯುಗಪದ್ ಭಾವಭಾಜಾಂ ಗುಂಫಃ ಸಮುಚ್ಚಯಃ ।

ಶ್ಲೋಕ-58.

ಸಂತಪ್ತ-ಅಯಸಿ ಸಂಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಪಯಸಃ ನಾಮ ಅಪಿ ನ ಶ್ರೂಯತೇ । ತದೇವ ನಲಿನಿ-
ಪತ್ರ-ಸ್ಥಿತಂ ಮುಕ್ತಾಕಾರತಯಾ ರಾಜತೇ, ತತ್ ಸ್ವಾತ್ಯಾಂ ಸಾಗರ-ಶುಕ್ತಿ-ಮಧ್ಯ-ಪತಿತಂ
ಮೌಕ್ತಿಕಂ ಜಾಯತೇ । ಪ್ರಾಯೇಣ ಅಧಮ-ಮಧ್ಯಮ-ಉತ್ತಮ-ಗುಣಃ ಸಂಸರ್ಗತಃ ಜಾಯತೇ ।

ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ನೀರ ಹನಿಯ ಹೆಸರೂ ಇರದು. ಅದೇ ನೀರಹನಿ ಕಮಲದಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಹಾಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾತೀನಕ್ಷತ್ರದ ಯೋಗವಿರುವಾಗ ಸಾಗರದ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ನೀರಿನ ಹನಿ ಮುತ್ತಾಗುವುದು. ಬಹುಶಃ ಅಧಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಉತ್ತಮಗುಣವುಳ್ಳವರ ಸಂಪರ್ಕಗಳಿಂದ ಈ ಗುಣಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ನೀರಹನಿಯ ಸುಂದರವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ಅಧಮ ಜನರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಕವಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸಹವಾಸದಿಂದಲೇ ಗುಣಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಉತ್ತಮ ಜನರ ಸಂಪರ್ಕ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯ ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ಆಶಯ.

ಸಂತಪ್ತಾಯಸಿ - ಸಂತಪ್ತಂ ಅಯಃ ಸಂತಪ್ತಾಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ।

ನಲಿನಿಪತ್ರಸ್ಥಿತಂ - ನಲಿನ್ಯಾಃ ಪತ್ರಮ್ ನಲಿನಿಪತ್ರಂ, ನಲಿನಿಪತ್ರೇ ಸ್ಥಿತಂ, ನಲಿನಿಪತ್ರಸ್ಥಿತಮ್ ।

ಮುಕ್ತಾಕಾರತಯಾ - ಮುಕ್ತಾಯಾಃ ಆಕಾರಃ, ಮುಕ್ತಾಕಾರಃ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಮುಕ್ತಾಕಾರತಾ, ತಯಾ ।

ಸಾಗರಶುಕ್ತಿಮಧ್ಯಪತಿತಂ - ಸಾಗರೇ ಶುಕ್ತೇಃ ಮಧ್ಯೇ ಪತಿತಮ್ ।

ಅಧಮಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಗುಣಾಃ - ಅಧಮಾಶ್ಚ ಮಧ್ಯಮಾಶ್ಚ ಉತ್ತಮಾಶ್ಚ, ಅಧಮಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಾಃ, ಅಧಮಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಗುಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ।

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅರ್ಥಾಂತರನಯಾಸಲಂಕಾರ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಯ: ಸುಚರিতೈ: ಪಿತರಂ ಪ್ರೀಣಯೇತ್ ಸ: ಪುತ್ರ: , ಯತ್ ಭರ್ತು: ಏವ ಹಿತಮ್ ಇಚ್ಛತಿ, ತತ್ ಕಲತ್ರಮ್, ಯತ್ ಆಪದಿ ಸುಖೇ ಚ ಸಮಕ್ರಿಯಂ ತತ್ ಮಿತ್ರಮ್ ಏತತ್ ತ್ರಯಂ ಜಗತಿ ಪುಣ್ಯಕೃತ: ಲಭಂತೆ |

ಯಾರು, ತನ್ನ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ತಂದೆಯನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವನೋ ಆತನೇ ನಿಜವಾದ ಪುತ್ರ, ಯಾರು ಪತಿಯ ಹಿತವನ್ನೇ ಬಯಸುವಳೋ ಅಕೆಯೇ ನಿಜವಾದ ಪತ್ನಿಯು. ಯಾರು ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖದಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನೋ ಆತನೇ ನಿಜವಾದ ಮಿತ್ರ - ಈ ಮೂವರು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವಂತರಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸತ್ಸಹವಾಸವು ದುರ್ಲಭವೇ ಇದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಮೂಲಕ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರೀಣಯೇತ್ - ಪ್ರೀತ್ ವಿಧಿಲಿಙ್ಲಕಾರ: , ಪ್ರಥಮಪುರುಷ: , ಏಕವಚನಮ್ |

ಸುಚರಿತೈ: - ಸುಷ್ಠು ಚರಿತಾನಿ ಸುಚರಿತಾನಿ, ತೈ: |

ಸಮಕ್ರಿಯಂ - ಸಮಾ ಕ್ರಿಯಾ ಯಸ್ಯ, ತತ್ |

ಪುಣ್ಯಕೃತ: - ಪುಣ್ಯಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಪುಣ್ಯಕೃತ: |

ವಸಂತತಲಿಕಾವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಕಾವ್ಯಲಿಙ್ಗಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ನಮ್ರತ್ವೇನ ಉನ್ನಮಂತ ಪರಗುಣಕಥನೈ: ಸ್ವಾನ್ ಗುಣಾನ್ ಖ್ಯಾಯಂತ: , ಸ್ವಾರ್ಥಾನ್ ಸಂಪಾದಯಂತ: , ಪರಾರ್ಥೇ ವಿತತ-ಪೃಥುತರ-ಆರಮ್ಭ-ಯತ್ನಾ: , ಕ್ಷಾಂತ್ಯಾ ಏವ

ಆಕ್ಷೇಪ-ರೂಕ್ಷ-ಅಕ್ಷರ-ಮುಖರ-ಮುಖಾನ್-ದುರ್ಮುಖಾನ್-ದೂಷಯಂತ: , ಸಾಶ್ಚರ್ಯಚರ್ಯಾ: , ಜಗತಿ ಬಹುಮತಾ: , ಕಸ್ಯ ನ ಅಭ್ಯರ್ಚನೀಯಾ: ?

ಸಂತ:

ತಮ್ಮ ವಿನಯಗುಣದಿಂದಲೇ ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ, ಬೇರೆಯವರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ತಮ್ಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವ, ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕಾರ್ಯಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾ ಆ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ, ನಿಂದನೆಯ ನುಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ನುಡಿಯುವ ದುಷ್ಟಜನರನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಹನಾಗುಣದಿಂದಲೇ ಕ್ಷಮಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಅವರನ್ನು ದುಃಖಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಇಂತಹ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸನ್ಮಾನ ಹೊಂದುವ ಸಜ್ಜನರು ಯಾರಿಗೆ ತಾನೆ ಪೂಜ್ಯರಾಗುವುದಿಲ್ಲ?

ವಿನಯಾದಿ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಹೇಗೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗೌರವವನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂದು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಕವಿ ಸತ್ಪುರುಷರ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಮ್ರತ್ವೇನ - ನಮ್ರಸ್ಯ ಭಾವ: ನಮ್ರತ್ವಮ್, ತೇನ | ತದ್ವಿತಾಂತ: |

ಪರಗುಣಕಥನೈ: - ಪರೇಷಾಂ ಗುಣಾ: ಪರಗುಣಾ: , ಪರಗುಣಾನಾಂ ಕಥನಾನಿ, ತೈ: |

ಷಢ್ಠೀತಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ವಿತತಪೃಥುತರಾರಮ್ಭಯತ್ನಾ: - ಅತ್ಯಂತಂ ಪೃಥವ: ಪೃಥುತರಾ: , ವಿತತಾಶ್ಚ ತೇ ಪೃಥುತರಾಶ್ಚ ವಿತತಪೃಥುತರಾ: , ಆರಮ್ಭಂತೆ ಇತಿ ಆರಮ್ಭಾ: , ವಿತತಪೃಥುತರಾಶ್ಚ ತೇ ಆರಮ್ಭಾಶ್ಚ, ವಿತತಪೃಥುತರಾರಮ್ಭಾ: , ವಿತತಪೃಥುತರಾರಮ್ಭೇಷು ಯತ್ನಾ: |

ಸಸ್ರಮೀತಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ಆಕ್ಷೇಪರೂಕ್ಷಾಕ್ಷರಮುಖರಮುಖಾನ್ - ಆಕ್ಷೇಪೇಣ ರೂಕ್ಷಾಣಿ ಆಕ್ಷೇಪರೂಕ್ಷಾಣಿ, ಆಕ್ಷೇಪರೂಕ್ಷಾಣಿ ತಾನಿ ಅಕ್ಷರಾಣಿ ಚ ಆಕ್ಷೇಪರೂಕ್ಷಾಕ್ಷರಾಣಿ, ಆಕ್ಷೇಪರೂಕ್ಷಾಕ್ಷರೈ:

मुखराणि आक्षेपरूक्षारमुखराणि, आक्षेपरूक्षाक्षरमुखराणि, मुखानि येषां
ते आक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखाः, तान् ।

साधरावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 54ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
विरोधाभासालंकारः । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-61.

तरवः फलोद्गमैः नम्राः भवन्ति, घनाः नव-अम्बुभिः भूमि-विलम्बिनः,
सत्पुरुषाः समृद्धिभिः अनुद्धताः । एषः परोपकारिणां स्वभाव-एव
भवन्ति ।

ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಬಾಗುತ್ತವೆ. ಮೋಡಗಳು
ಹೊಸನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ಭುವಿಯೆಡೆಗೆ ಬಾಗುತ್ತವೆ. ಸಜ್ಜನರು
ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ವಿನಯವಂತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು
ಪರೋಪಕಾರಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ.

ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಸತ್ಪುರುಷರು ತಮಗಾಗಿ ಎಂದೂ ವಿನನ್ನೂ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ
ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಕವಿ ಈ ಹತ್ತು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಪರೋಪಕಾರದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ
ಪರೋಪಕಾರಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಉದಾರಹಣೆಯ ಮೂಲಕ
ಕವಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

फलोद्गमैः - फलानां उद्गमः फलोद्गमः, तैः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
नवाम्बुभिः - नवानि च तानि अम्बूनि च, तैः । कर्मधारयसमासः ।
अनुद्धताः - न उद्धताः । नञ्‌तत्पुरुषसमासः ।

परोपकारिणाम् - परेषाम् उपकारिणः, तेषाम् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
वंशस्थवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ-
जतौ तु वंशस्थमुदीरितं जरौ ।
अर्थान्तरन्यासालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-62.

श्रोत्रं श्रुतेन एव विभाति कुण्डलेन न, पाणिः दानेन एव विभाति कङ्कणेन
न करुणापराणां कायः परोपकारैः विभाति चन्दनेन न ।

ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಮೂಲಕ ಕಿವಿಗಳು ಶೋಭಿಸುತ್ತವೆ,
ಕುಂಡಲಗಳಿಂದಲ್ಲ. ಕೈಗಳು ದಾನದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವು,
ಕಂಕಣಗಳಿಂದಲ್ಲ. ದಯಾಪೂರ್ಣರಾದವರ ಶರೀರ
ಪರೋಪಕಾರದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವುದೇ ಹೊರತು ಚಂದನದ
ಲೇಪನದಿಂದಲ್ಲ.

ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಸದ್ಗುಣಗಳೇ ಅಭರಣಗಳು. ಪರೋಪಕಾರಾದಿ
ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆಂದು ಕವಿ
ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ.

परोपकारेण - परेषाम् उपकारः परोपकारः, तेन । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।
करुणापराणाम् - करुणा परा येषां ते, तेषाम् । बहुव्रीहिसमासः ।
विभाति - वि + भा लटलकारः प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।
उपजातिवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
परिसङ्ख्यालंकारः । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ परिसङ्ख्या निषिध्यैकमेकस्मिन्
वस्तुयन्त्रणम् ।

ಶ್ಲೋಕ-63.

न अभ्यर्थितः अपि दिनकरः पद्याकरं विकचीकरोति, चन्द्रः
कैरवचक्रवालं विकासयति, जलधरः अपि जलं ददाति, सन्तः स्वयं
परहिते विहिताभियोगाः ।

ಸೂರ್ಯ ಕಮಲವನ್ನು ಅರಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಚಂದ್ರ ನೈದಿಲೆಯ
ಸಮೂಹವನ್ನು ಅರಳಿಸುವನು. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸದಿದ್ದರೂ ಮೋಡಗಳು
ನೀರನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಸಜ್ಜನರು ತಾವಾಗಿಯೇ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ
ಒಳಿತನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಜ್ಜನರು ಪ್ರತಿಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆಯೇ ಪರೋಪಕಾರ ನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ
ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ
ಕವಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

पद्याकरं - पद्यानां आकरः पद्याकरः तम् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

दिनकरः - दिनं करोति इति दिनकरः । उपदत्तपुरुषसमासः ।

कैरवचक्रवालम् - कैरवाणां चक्रवालः, तम् ।

विहिताभियोगः - विहितः अभियोगः यैः ते ।

परहिते - परेषां हितः परहितः तस्मिन् । सप्तमीतत्पुरुषसमासः ।

वसन्ततिलकावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

अर्थान्तरन्यासालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-64.

ये स्वार्थं परित्यज्य परार्थघटकाः एते सत्पुरुषाः, ये स्वार्थ-अविरोधेन
परार्थम् उद्यमभृतः ते तु सामान्याः, ये स्वार्थाय परहितं निघ्नन्ति ते अमी
मानुषराक्षसाः, ये तु निरर्थकं परहितं निघ्नन्ति ते के न जानीमहे ।

ಯಾರು ತಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಬೇರೆಯವರ ಒಳಿತನ್ನು
ಬಯಸುವರೋ ಅವರು ಸಜ್ಜನರು. ಯಾರು ತಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕೆ
ತೊಂದರೆಯಾಗದಂತೆ ಪರರಿಗೆ ಒಳಿತನ್ನು ಮಾಡುವರೋ ಅವರು
ಸಾಮಾನ್ಯರು. ಏನು ಮಾಡುವರೋ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಪರರ ಹಿತವನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುವರೋ ಅವರು ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರು.
ಆದರೆ ಯಾರು ತಮಗೆ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಲಾಭವಿರದಿದ್ದರೂ, ವೃಥಾವಾಗಿ
ಬೇರೆಯವರ ಒಳಿತನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವರೋ ಅವರು
ಎಂತಹವರೆಂದು ನಾವಂತೂ ತಿಳಿಯುವೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಗದ ಜನರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.
ಸಜ್ಜನ, ಸಾಮಾನ್ಯ, ಮನುಷ್ಯರೂಪದ ರಾಕ್ಷಸ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ
ನಿಕ್ಕಷ್ಟರಾದವರು. ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸತ್ಪುರುಷರ ಸಹವಾಸವನ್ನು
ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

परार्थघटकाः - परेषाम् अर्थाः परार्थाः, परार्थेषु घटकाः
सप्तमीतत्पुरुषसमासः ।

स्वार्थविरोधेन - स्वस्य अर्थाः स्वार्थाः, न विरोधः अविरोधः,
स्वार्थानाम् अविरोधः, तेन । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

मानुषराक्षसाः - मानुषाश्च ते राक्षसाः । कर्मधारयसमासः ।
निघ्नन्ति - नि + हन् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, बहुवचनम् ।

उद्यमभृतः - उद्यमम् बिभ्रति इति ।
परहितं - परेषां हितम् ।

जानीमहे - ज्ञा लट् लकारः, उत्तमपुरुषः, बहुवचनम्
शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 16ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-65.

ಸಂತಃ ಸನ್ಮಿತ್ರಲಕ್ಷಣಮ್ ಇದಂ ಪ್ರವದಂತಿ, ಯತ್ ಸನ್ಮಿತ್ರಂ ಪ್ರಾಪಾತ್ ನಿವಾರಯತಿ, ಹಿತಾಯ ಯೋಜಯತೆ, ಗುಹ್ಯಂ ನಿಗೂಹತಿ, ಗುಣಾನ್ ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ, ಆಪದ್ಗತಂ ನ ಜಹಾತಿ, ಚ ಕಾಲೇ ದದಾತಿ |

ಸಜ್ಜನರು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು. ಸನ್ನಿತ್ತನಾದವನು ಪಾಪ ಮಾಡುವುದನ್ನು ತಡೆಯುವನು. ದುಷ್ಟ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡದಂತೆ ತಡೆಯುವನು. ಸತ್ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವನು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದಂತಹ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಡುವನು. ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವನು. ಎಂತಹ ಕಷ್ಟದ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದರೂ ಕೈ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವನು.

ಸನ್ನಿತ್ತರು ಹೇಗಿರುತ್ತಾರೆ, ಹೇಗಿರಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಆಪದ್ಗತಂ - ಆಪದಂ ಗತಃ ತಮ್ |

ಸನ್ಮಿತ್ರಲಕ್ಷಣಮ್ - ಸತ್ ಚ ತತ್ ಮಿತ್ರಂ ಚ ಸನ್ಮಿತ್ರಂ, ಸನ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ |

ಷಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಪ್ರವದಂತಿ - ಪ್ರ + ವದ್ ಲಡ್ಲಕಾರ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ ಬಹುವಚನಂ |

ವಸಂತತಲಕಾವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸಮುಚ್ಚಯಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 57ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-66.

ಪುರಾ ಕ್ಷೀರೇಣ ಆತ್ಮಗತೋದಕಾಯ ಅಖಿಲಾಃ ತೇ ಗುಣಾಃ ದತ್ತಾಃ, ಹಿ ತೇನ ಪಯಸಾ ಕ್ಷೀರೋತ್ತಾಪಮ್ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ ಸ್ವಾತ್ಮಾ ಕೃಶಾನೋ ಹುತಃ, ತತ್ ತು ಮಿತ್ರಾಪದಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪಾವಕಂ ಗನ್ತುಮ್ ಉನ್ಮನಃ ಅಭವತ್, ತೇನ ಜಲೇನ ಯುಕ್ತಂ (ಸತ್ ತತ್) ಶಾಮ್ಯತಿ | ಸತಾಂ ಮೈತ್ರೀ ತು ಪುನಃ ಇದೃಶೀ ಭವತಿ |

ತನ್ನನ್ನು ಸೇರಿದಂತಹ ನೀರಿಗೆ, ಹಾಲು ತನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆ ನೀರು, ಹಾಲು ಕಾದು ಕುದಿಯುವುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಹಾಲಿನ ಉಪಕಾರದ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಆವಿಯಾಗುವ ಮೂಲಕ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಬೆಂಕಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಮಿತ್ರನಾದ ನೀರಿನ ಸಂಕಷ್ಟವನ್ನು ಕಂಡು ಹಾಲು ತಾನೂ ಕೂಡ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಸೇರಲು ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ನೀರಿನ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೊಂದಿದಾಗ, ಹಾಲು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಜ್ಜನರ ಸ್ನೇಹ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಕವಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿತ್ತರು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಹೇಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸುವ ಸಂದರ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರಿನ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ನೇಹಭಾವ ಅನುಕರಣೀಯವಾದುದು ಎಂಬ ಸಂದೇಶವಿದೆ.

ಆತ್ಮಗತೋದಕಾಯ - ಆತ್ಮಾನಂ ಗತಂ ಆತ್ಮಗತಂ, ಆತ್ಮಗತಂ ಚ ತತ್ ತದಕಂ ಚ, ತಸ್ಮೈ | ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸಃ |

ಸ್ವಾತ್ಮಾ - ಸ್ವಸ್ಯ ಆತ್ಮಾ | ಷಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಉನ್ಮನಃ - ಉದ್ಗತಂ ಮನಃ ಯಸ್ಯ, ತತ್ |

ಮಿತ್ರಾಪದಂ - ಮಿತ್ರಸ್ಯ ಆಪತ್ ತಾಮ್ |

ಅಭವತ್ - ಭೂ ಲಡ್ಲಕಾರಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ ಏಕವಚನಮ್ |

शादूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अर्थान्तरन्यासालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-67.

इतः केशवः स्वपिति, इतः तदीयद्विषाम् कुलं (स्थितम्), इतः शरणार्थिनां शिखरिणां गणाः शेरते । इतः अपि समस्तसंवर्तकैः सह बडवानलः वर्तते, अहो । सिन्धोः वपुः च विततम् ऊर्जितम् भरसहं च विद्यते

ಇತ್ತಕಡೆ ಕೇಶವ ನಿರ್ದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಆತನ ಶತ್ರು ಕುಲವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಬೇಡಿ ಬಂದ ಪರ್ವತಗಳ ಸಮೂಹವಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಸಮಸ್ತ ಸಂವರ್ತಕಾದೆ ಮೋಡಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವಡವಾಗ್ನಿಯೂ ಇದೆ. ಆಶ್ಚರ್ಯವೇ ಸರಿ. ಈ ಸಮುದ್ರದ ಶರೀರ ಎಷ್ಟೊಂದು ವಿಶಾಲ! ಎಷ್ಟೊಂದು ಬಲಶಾಲಿ! ಎಷ್ಟೊಂದು ಸಹನಶೀಲ.

ಪರಸ್ಪರ ವೈರಿಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಂತೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುವ ಮಹಾತ್ಮರ ಮಹಿಮೆ ವರ್ಣಿಸಲೂ ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಕವಿ ಆಶ್ಚರ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

1) बडवानलः ಬಡವಾ ಎಂಬ ಕುದುರೆಮುಖದ ಅಗ್ನಿಯು. ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂತಹದ್ದು. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಹೆಚ್ಚುವರಿ ನೀರನ್ನು ತಾನು ಕುಡಿದು

ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಪ್ರಮಾಣ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

2) संवर्तकैः-ವಡವಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಮೇಘಗಳು. ಈ ಸಂವರ್ತಕ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲ ನೀರಿನಿಂದ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಳೆಗರೆಯುತ್ತವೆ.

3) शिखरिणांगणाः-ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಂದಾಗ ಬಹಳಷ್ಟು ಪರ್ವತಗಳು ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಬೇಡಿ ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡವು.

स्वपिति - स्वप् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनं तदीयद्विषाम् - तदीयाः द्विषः इति तदीयद्विषः, तेषाम् । शरणार्थिनाम् - शरणं अर्थयन्ते इति शरणार्थिनः, तेषाम् । भरसहं - भरं सहते इति भरसहम् ।

पृथ्वीवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 5ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. अप्रस्तुतप्रशंसालंकार ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-68.

येन पृथु-भुवन-भराय-अर्पितं पृष्टं सः एकः कूर्मः जातः, यत्र नियमितं तेजस्विचक्रं भ्रमति (तस्य) ध्रुवस्य जन्म श्लाघ्यम्, अपरे जन्तवः परहितकरणे सञ्जात-व्यर्थ-पक्षाः, उपरिष्ठात् न, च अधः न, ब्रह्माण्ड-उदुम्बर-अन्तः-मशकवत् ज्ञात नष्टाः ।

ಯಾವ ಆದಿಕೂರ್ಮನಿಂದ ವಿಶಾಲವಾದ ಭೂಭಾರಹೊರಲು ತನ್ನ ಬೆನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಆ ಆದಿಕೂರ್ಮನೆ ನಿಜವಾಗಿ ಸಾರ್ಥಕ

ಜನ್ಮವುಳ್ಳವನು. ಯಾರ ಸುತ್ತ ಸದಾ ತೇಜೋಮಯವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ ಸಮೂಹ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವುದೋ ಅಂತಹ ಧ್ರುವನ ಜನ್ಮವೇ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹವಾದುದು. ಇತರ ಜೀವಿಗಳಾದರೋ, ಇತರರಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪಕ್ಷವುಳ್ಳವರಾಗಿ (ನಿರರ್ಥಕ ಅಭಿಮತವುಳ್ಳವರಾಗಿ) ಮೇಲೆಯೂ ಇರದೆ ಕೆಳಗೂ ಇರದೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಸ್ವರೂಪವಾದ ಅತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣಿನ ಹುಳುಗಳಂತೆ ಹುಟ್ಟಿ ಸಾಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ.

ಬಾಳುವ ರೀತಿ ಯಾವ ತೆರನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೂರ್ಮ ಹಾಗೂ ಧೃವಕುಮಾರನ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಪರೋಪಕಾರ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಜೀವನ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕವಿ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಕೂರ್ಮವತಾರದಲ್ಲಿ 14 ಭುವನಗಳ ಭಾರವನ್ನು ತನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿರುವನು. ಹಾಗೆ ಕೂರ್ಮನು ಭುವನಗಳ ಭಾರ ಹೊತ್ತಿರದಿದ್ದರೆ ಲೋಕಗಳು ಆಧಾರವಿರದೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಹಾಗೆ ನಾಶವಾಗದಂತೆ ಮಾಡಿದ, ಲೋಕೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಕೂರ್ಮನ ಜನ್ಮವು ಸಾರ್ಥಕ.

ಪೃಥುಭುವನಭಾಯ - ಪೃಥುನಿ ಚ ತಾನಿ ಭುವನಾನಿ ಚ ಪೃಥುಭುವನಾನಿ, ಪೃಥುಭುವನಾನಾಂ ಭರಃ, ತಸ್ಮೈ ।

ಶ್ಲಾಘ್ಯಂ - ಶ್ಲಾಘಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಮ್ ।

ತೇಜಸ್ವಿಚಕ್ರಮ್ - ತೇಜಸ್ವಿನಾಂ ಚಕ್ರಮ್ ।

ಸಂಜ್ಞಾತವ್ಯರ್ಥವಕ್ಷಾಃ - ವ್ಯರ್ಥಶ್ಚಾಸೌ ಪಕ್ಷಶ್ಚ ವ್ಯರ್ಥಪಕ್ಷಃ, ಸಂಜ್ಞಾತಃ ವ್ಯರ್ಥಪಕ್ಷಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ । ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।

ಪರಹಿತಕರಣೇ - ಪರೇಷಾಂ ಹಿತಃ ಪರಹಿತಃ, ಪರಹಿತಸ್ಯ ಕರಣಮ್ ಪರಹಿತಕರಣಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ।

ಬ್ರಹ್ಮಾಣ্ডೋದುಂಬರಾಂತಃ - ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡಮ್ ಏವ ತುದುಂಬರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡೋದುಂಬರಂ, ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡೋದುಂಬರಸ್ಯ ಅಂತಃ । ಷಷ್ಠೀತಪುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ಜಾತನಷ್ಟಾಃ - ಜಾತಾಶ್ಚ ತೇ ನಷ್ಟಾಶ್ಚ ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸಃ ।

ಸ್ಮಾರಾವೃತ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 54ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ರೂಪಕಾಲಂಕಾರಃ । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 16ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-69.

(ಹೇ ಮಾನವ) ತೃಷ್ಣಾಂ ಚಿನ್ಧಿ, ಕ್ಷಮಾಂ ಭಜ, ಮದಂ ಜಹಿ, ಪಾಪೇ ರತಿಂ ಮಾ ಕೃಥಾಃ, ಸತ್ಯಂ ಬ್ರೂಹಿ, ಸಾಧುಪದವಿಂ ಅನುಯಾಹಿ, ವಿಧ್ವಜ್ಜನಾನ್ ಸೇವಸ್ವ, ಮಾನ್ಯಾನ್ ಮಾನಯ, ವಿಧ್ವಿಷಃ ಅಪಿ ಅನುನಯ, ಪ್ರಶ್ರಯಂ ಪ್ರಖ್ಯಾಪಯ, ಕೀರ್ತಿಂ ಪಾಲಯ, ದುಃಖಿತೇ ದಯಾಂ ಕುರು, ಏತತ್ ಸತಾಂ ಲಕ್ಷಣಮ್ ।

ಹೇ ಮನುಜ, ಅತ್ಯಾಶೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು. ಕ್ಷಮಾಶೀಲನಾಗು. ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ತೊರೆ. ಪಾಪಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದದಿರು. ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿ. ಸಜ್ಜನರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು. ಪಂಡಿತರ ಸೇವೆ ಮಾಡು. ಮಹನೀಯರನ್ನು ಗೌರವಿಸು. ಶತ್ರುಗಳಿಗೂ ತಿಳಿ ಹೇಳಿ ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು. ವಿನಯಶೀಲನಾಗಿರು. ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊ. ದುಃಖಿತರಾದವರಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ತೋರು. ಇವೇ ಸಜ್ಜನರ ವರ್ತನೆ.

ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಗಳ ಸುಂದರ ಚಿತ್ರಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ತ್ಯಾಗಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಧುತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಕವಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಚಿನ್ಧಿ - ಚಿಡ್ ಲೋಡಲಕಾರಃ, ಮಥಮಪುರುಷಃ, ಏಕವಚನಮ್

साधुपदवी - साधोः पदवीम् ।

विद्वज्जनम् - विद्वान् च असौ जनश्च, तम् । कर्मधारयसमासः ।

शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-70.

मनसि वचसि काये पुण्य-पीयूष-पूर्णाः, उपकार-श्रेणिभिः त्रिभुवनं प्रीणयन्तः, परगुण-परमाणून्-पर्वतीकृत्य निजहृदि नित्यं विकसन्तः सन्तः कियन्तः सन्ति ?

ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವೆಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವರೂ, ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಉಪಕಾರಗಳಿಂದ ತ್ರಿಲೋಕವನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವವರು, ಬೇರೆಯವರ ಅತ್ಯಲ್ಪಗುಣಗಳನ್ನೂ ಪರ್ವತದಂತೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಸಿ ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುವ ಸಜ್ಜನರು ಎಷ್ಟು ಜನರಿರುವರು ?

ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಮನೋಹರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಜ್ಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಷ್ಟಿರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರು ಕಾಣುವುದು ವಿರಳವೇ ಎಂದು ಕವಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ.

पुण्यपीयूषपूर्णाः - पुण्यम् एव पीयूषं पुण्यपीयूषं, पुण्यपीयूषेन पूर्णाः । तृतीयातत्पुरुषसमासः ।

त्रिभुवनम् - त्रयाणां भुवनानां समाहारः तत् । द्विगुसमासः ।

उपकारश्रेणिभिः - उपकाराणां श्रेणयः, उपकारश्रेणयः, ताभिः ।

षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

परगुणपरमाणून् - परेषां गुणाः परगुणाः, परगुणानां परमाणवः, तान् ।

षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

पर्वतीकृत्य - अपर्वताः पर्वताः संपद्यमानाः कृत्वा ।

निजहृदि - निजं च तत् हृत् च, निजहृत्, तस्मिन् । कर्मधारयसमासः ।

मालिनीवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अर्थापत्ति अलंकार ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 39ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-71.

देवाः महाहैः रत्नैः न तुतुषुः, भीमविषेण भीतिं न भेजिरे, सुधां विना विरामं न प्रययुः, हि धीराः निश्चितार्थाद् न विरमन्ति ।

ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ರತ್ನಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಭಯಂಕರವಾದ ವಿಷದಿಂದ ಬೆದರಲಿಲ್ಲ. ಅಮೃತವನ್ನು ಪಡೆಯುವವರೆಗೆ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯ ನಿಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಧೀರರು ನಿರ್ಧರಿಸಿದಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸುವವರೆಗೆ ಬಿಡರು.

ಧೈರ್ಯ ಗುಣದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ದೃಢವಾದ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಎಂದೂ ಸರಿಯಾದ ಮಹನೀಯರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

देवाः- ಅಮೃತ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ದಾನವರ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಕ್ಷೀರ ಸಾಗರ ಮಂಥನ ಮಾಡಿದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಕೌಸ್ತುಭ, ಉಚ್ಚೈಶ್ವಸು, ಚಂದ್ರ, ಐರಾವತದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತುಗಳ ದೊರೆತವು. ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅವರು ತೃಪ್ತರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಭಯಂಕರ ವಿಷದಿಂದ ಬೆದರಲಿಲ್ಲ. ಅಮೃತ

ಪಡೆವವರೆಗೂ ದೃಢ ಮನಸ್ಕರಾದರು. ಅಂತೆಯೇ ಧೀರರೂ ಸಹ, ಎಂತಹ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ ಧೈರ್ಯಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕವಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ.

महाहैः - महन्ति अर्हाणि, तैः ।

भीमविषेण - भीमं च तद्विषं च, तेन । कर्मधारयसमासः ।

निश्चिंतार्थात् - निश्चितश्चासौ अर्थश्च तस्मात् । कर्मधारयसमासः ।

भेजिरे - भज् लिटलकारः, प्रथमपुरुषः, बहुवचनम् ।

प्रययुः - प्र + या लिटलकारः, प्रथमपुरुषः, बहुवचनम् ।

उपजातिवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अर्थान्तरन्यासालंकार ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-72.

नीचैः विघ्नभयेन न प्रारभ्यते खलु, मध्याः प्रारभ्य विघ्नविहताः विरमन्ति, उत्तमजनाः विघ्नैः पुनः पुनः प्रतिहन्यमानाः अपि प्रारब्धं न परित्यजन्ति ।

ವಿಘ್ನಭಯದಿಂದ ನೀಚರು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ವಿಘ್ನವೇನಾದರು ಬಂದರೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಡುವರು ಮಧ್ಯಮರು, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ತೊಂದರೆಗಳಿಂದ ಜರ್ಘರಿತರಾದರೂ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಉತ್ತಮರು ಮುಗಿಸುವವರೆಗೆ ಬಿಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಎಂತಹ ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲೂ ಧೀರರು ತಾವು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದೆ ವಿರಮಿಸರು. , ಯಾವುದೇ ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಕೈಗೊಂಡಂತಹ

ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಬಹುಸುಂದರವಾಗಿ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

विघ्नभयं - विघ्नस्य भयं, तेन षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

विघ्नविहता - विघ्नैः विहताः । तृतीयातत्पुरुषसमासः ।

प्रतिहन्यमानाः - प्रति + हन् + शानच्, वर्तमानकृदन्तः, पुल्लिङ्गः, प्रथमाविभक्तिः, बहुवचनम् ।

उत्तमजनाः - उत्तमाश्च ते जनाश्च, कर्मधारयसमासः ।

वसन्ततिलका वृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अनुप्रासालंकार । अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत् ।

ಶ್ಲೋಕ-73.

छिन्नः अपि तरुः पुनः रोहति, क्षीणः अपि चन्द्रः (पुनः) उपयीयते, इति विमृशन्तः सन्तः लोकेषु न सन्तप्यन्ते ।

ಕತ್ತರಿಸಿದರೂ ಮರ ಚಿಗುರುತ್ತದೆ, ಕ್ಷಯಿಸಿದರೂ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವನು. ಹೀಗೆ ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಸಜ್ಜನರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೀರ ಪುರುಷರು ಎಂತಹ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೂ ಎದೆಗುಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೋದಾಹರಣವಾಗಿ, ಕವಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

छिन्नः - छिद् + क्त भूतकृदन्तः, पुल्लिङ्ग, प्रथमाविभक्तिः, एकवचनम् ।

सन्तप्यन्ते-सम् + तप् लटलकारः, प्रथमपुरुषः, बहुवचनम् ।

आर्यावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 3ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

कार्यार्थी मनस्वी (मानवः) क्वचित् भूमौ शय्या, अपि च क्वचित् पर्यङ्कशयनं, क्वचित् शाखाहारी, अपि च क्वचित् शाल्योदन-रुचिः, क्वचित् कन्थाधारी, अपि च क्वचित् दिव्याम्बरधरः (स) दुःखं न गणयति च सुखं न गणयति ।

ದೃಢಮನಸ್ಕನಾದ ಕಾರ್ಯಸಾಧಕನು ಕೆಲವೆಡೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಬಹುದು, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಬಹುದು. ಹಲವು ಬಾರಿ ಹಸಿ ತರಕಾರಿಯನ್ನೇ ತಿನ್ನಬಹುದು ಮತ್ತೆ ಹಲವೆಡೆ ಸ್ವಾದಿಷ್ಟವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು (ಅಕ್ಕಿ ಪಾಯಸ) ಸೇವಿಸಬಹುದು ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಚಿಂದಿವಸ್ತ್ರವನ್ನುಟ್ಟರೆ ಮತ್ತೆ ಹಲವು ಬಾರಿ ಉತ್ತಮವಾದ ರೇಶಿಮೆಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಡಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಸಾಧಕನು ಸುಖದ ಬಗ್ಗೆಯಾಗಲೀ ದುಃಖದ ಬಗ್ಗೆಯಾಗಲೀ ಲೆಕ್ಕಿಸನು.

ಎಂತಹ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನಾದರೂ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳು ಎದುರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೆ ಧೃತಿಗೆಡದೆ ಕಾರ್ಯಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಕವಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

पर्यङ्कशयनम् - पर्यङ्के शयनं यस्य सः, तम् । बहुव्रीहिसमासः ।

शाकाहारी - शाकः एव आहारः यस्य सः । बहुव्रीहिसमासः ।

शाल्योदनरुचिः, शाल्योदने रुचिः यस्य सः । बहुव्रीहिसामासः ।

कन्थाधारी - कन्थां धारयतीति उपपदतत्पुरुषसमासः ।

दिव्याम्बरधरः - दिव्यानि च तानि अम्बराणि च दिव्याबराणि,

दिव्याम्बराणि धरतीति । उपपदतत्पुरुषसमासः ।

कार्यार्थी - कार्यं अर्थयते इति । उपपदतत्पुरुषसमासः ।

शिखरिणीवृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

समुच्चालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 57ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-75.

नीतिनिपुणाः निन्दन्तु, यदि वा स्तुवन्तु, लक्ष्मीः समाविशतु वा यथेष्टं गच्छतु, मरणम् अद्यैव अस्तु युगान्तरे वा (अस्तु) धीराः न्याय्यात् पथः पदम् न प्रविचलन्ति ।

ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರಾದವರು ತೆಗಳಲಿ, ಇಲ್ಲವೆ ಹೊಗಳಲಿ, ಐಶ್ವರ್ಯ ತಾನಾಗಿಯೇ ಬರಲಿ, ಇಲ್ಲವೇ ಹೋಗಲಿ, ಮರಣವು ಇಂದೇ ಉಂಟಾಗಲಿ, ಇಲ್ಲ ಇನ್ನೊಂದು ಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಬರಲಿ ಧೀರರಾದವರು ಸತ್ಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯೂ ಚಲಿಸರು.

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜನ ಹೊಗಳಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ತೆಗಳಲಿ, ಧೀರರು ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಇದು ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳ ಗುಣ.

नीतिनिपुणाः - नीतिषु निपुणाः । सप्तमीतत्पुरुषसमासः ।

यथेष्टम् - इष्टम् अनतिक्रम्य । अव्ययीभावसमासः ।

युगान्तरे - अन्य युगः युगान्, तस्मिन् । कर्मधारयसमासः ।

निन्दन्तु - निन्द् लोटलकारः, प्रथमपुरुषः, बहुवचनं ।

वसन्ततिलकावृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

उदात्तालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 51ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

यस्य चित्तं कान्ता-कटाक्ष-विशिखाः, न लुनन्ति, कोपकृशानुतापः न निर्दहति, च भूरिविषयाः लोभपाशैः न कर्षन्ति । सः धीरः इदं कृत्स्नं लोकत्रयं जयति ।

ಯಾರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಾಮಿನಿಯರ ಓರೆಸೋಟಗಳೆಂಬ ಬಾಣಗಳು ಕತ್ತರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಕೋಪ ಎಂಬ ಬೆಂಕಿ ಯಾರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ದಹಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ನಾನಾವಿಧವಾದ ವಿಷಯ-ಸುಖಗಳು, ಲೋಭಪಾಶಗಳು ಯಾರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಧೀರನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ.

ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ವಿಷಯಾಸ್ತಿಕಿಗಳಾಗಲೀ, ಲೋಭಪಾಶವಾಗಲೀ ಅವರನ್ನು ಕಾರ್ಯವಿಮುಖರಾಗಿಸದು.

कान्ताकटाक्षविशिखाः - कान्तानां कटाक्षाः, कान्ताकटाक्षाः, कान्ताकटाक्षा एव विशिखाः । कर्मधारयसमासः ।

कोपकृशानुतापः - कोप एव कृशानुः कोपकृशानुः, कोपकृशानोः तापः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

भूरिविषयाः - भूरयश्च ते विषयाश्च । कर्मधारयसमासः ।

लोभपाशैः - लोभाः एव पाशाः तैः । कर्मधारयसमासः ।

वसन्ततिलकावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

रूपकालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 16ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

कदर्थितस्यापि धैर्यवृत्तेः (पुरुषस्य) धैर्यगुणः हि प्रमार्ष्टुं न शक्यते । अधोमुखस्य कृतस्य अपि वह्नेः शिखा कदाचित् एव अधः न यान्ति ।

ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳನ್ನು ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿದರೂ ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಧೈರ್ಯಗುಣವನ್ನು ಅಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹಿಡಿದರೂ, ಅದರ ಜ್ವಾಲೆಗಳೆಂದೂ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗದು.

ಧೀರರನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಅಥವಾ ಅವಮಾನಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಅವರು ನೀಚಕೃತ್ಯಪರರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳಂತೆ ಅವರು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಹೊರಬರುವರೇ ಹೊರತು ಸೋಲನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

कदर्थितस्य - कुत्सितः अर्थः यस्य सः, तस्य । बहुव्रीहिसमासः ।

धैर्यवृत्तेः - धैर्यं वृत्तिः यस्य सः, तस्य । बहुव्रीहिसमासः ।

धैर्यगुणः - धैर्यम् एव गुणः । कर्मधारयसमासः ।

प्रमार्ष्टुम् - प्र + मृज् + तुमुन् प्रत्यय-तुमुन्ताव्ययम् ।

अधोमुखस्य - अधः मुखं यस्य सः, तस्य । बहुव्रीहिसमासः ।

उपजातिवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

दृष्टान्तालंकारः । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

गुरुशिखरिणः शृङ्गोत्सङ्गात् क्वापि विषमे कठिन-दृषदन्तः-पतित्वा अयं कायः विदलितः वरम्, तीक्ष्णदशने फणिपतिमुखे न्यस्तः हस्तः वरम्, वह्नौ पातः वरम्, तदपि शीलविलयः कृतः, न वरम् ।

ಎತ್ತರವಾದ ಪರ್ವತದ ತುದಿಯಿಂದ ಕಠಿಣವಾದ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ದೇಹವು ನಾಶವಾದರೂ ಒಳಿತೇ. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸರ್ಪದ ಬಾಯೊಳಗೆ ಕೈ ಇಟ್ಟರೂ ಸರಿಯೇ. ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೂ ಸರಿ. ಆದರೆ ಶೀಲ (ಸನ್ನಡತೆ) ನಾಶವಾಗುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ.

ಶೀಲದ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು. ಶೀಲಭ್ರಷ್ಟನಾದೆಡೆ ಸಕಲವೂ ನಷ್ಟವಾದಂತೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮರಣವೇ ಲೇಸೆಂದು ಕವಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

श्रुज्ञोत्सङ्गात् - श्रुङ्गस्य उत्संगः, श्रुज्ञोत्सङ्गः तस्मात्, षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

गुरुशिखरिणः - शिखरम् अस्य अस्तीति शिखरी, गुरुश्चासौ शिखरीच, तस्य । कर्मधारयसमासः ।

कठिनदृषदन्तः - कठिनाश्च ते दृषदश्च कठिनदृषदः, कठिनदृषदाम् अन्तः षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

फणिपतिमुखे - फणीनां पतिः, फणिपतिः, फणिपतेः मुखम्, तस्मिन् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

विदलितः - विशेषेण दलितः ।

तीक्ष्णदशने-तीक्ष्णानि दशनानि यस्मिन् तत्, तस्मिन् । बहुव्रीहिसमासः ।

शीलविलयः - शीलस्य विलयः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

शिखिणीवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

दृष्टान्तालंकारः । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

यस्य अङ्गे अखिललोक-वल्लभतमं शीलं समुन्मीलति तस्य (अग्रे) वह्निः जलायते, जलनिधिः तत्क्षणात् कुल्यायते, मेरुः स्वल्प-शिलायते, मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते, व्यालः माल्यगुणायते, (अपि च) विषरसः पीयूषवर्षायते ।

ಯಾವ ಪುರುಷನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜನರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ಶೀಲವು ಶೋಭಿಸುವುದೋ, ಆತನಿಗೆ ಬೆಂಕಿಯು ನೀರಿನಂತೆ ಶೀಲತವಾಗುವುದು. ಸಾಗರವು ಪುಟ್ಟ ಹಳ್ಳದಂತಾಗುವುದು. ಮೇರು ಪರ್ವತವು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬಂಡೆಯಾಗುವುದು, ಸಿಂಹವು ಜಿಂಕೆಯ ಹಾಗೆ ಆಗುವುದು, ವಿಷಸರ್ಪವು ಹೂಮಾಲೆಯಂತೆ ತೋರುವುದು. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿಷರಸವು ಅಮೃತದ ಸುರಿಮಳೆಯಂತೆ ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗುವುದು.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಶೀಲವಂತನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅನುಕೂಲವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

जलायते-जलम् इव आचरति इति । लटलकारः प्रथम पुरुषः एकवचन ।

कुल्यायते - कुल्यवत् आचरतीति । लटलकारः प्रथम पुरुषः एकवचन ।

कुरङ्गायते - कुरङ्गवत् आचरतीति । लटलकारः प्रथम पुरुषः एकवचन ।

स्वल्पशिलायते - स्वल्पा च शिला च स्वल्पशिला, स्वल्पशिलावत् आचरतीति । लटलकार, प्रथमपुरुष, एकवचन ।

माल्यगुणायते - मालायाः इदं माल्यं, माल्यं च सः गुणश्च माल्यगुणः, माल्यगुणवत् आचरतीति । लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनम् ।

पीयूषावषायते - पीयूषस्य वर्षः, पीयूषवर्षः, पीयूषवर्षवत् आचरतीति,
लटलकारः, प्रथमपुरुषः, एकवचनं ।

मृगपतिः - मृगाणां पतिः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

विषरसः - विषस्य रसः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

अखिललोकवल्लभतरं - न खिलाः अखिलाः, अखिलाश्च ते
लोकाश्च अखिललोकाः अत्यन्तं वल्लभं वल्लभतरं अखिललोकानां
वल्लभतरम्, षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

काव्यलिङ्गालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-80.

ऐश्वर्यस्य सुजनता विभूषणम्, शौर्यस्य वाक्-संयमः, ज्ञानस्य उपशमः,
श्रुतस्य विनयः, वित्तस्य पात्रे व्ययः, तपसः अक्रोधः, प्रभवितुः क्षमा,
धर्मस्य निर्व्याजता विभूषणं भवति, सर्वेषां अपि सर्वकारणम् इदं तु शीलं
परं भूषणम् ।

ಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಸೌಜನ್ಯವೇ ಭೂಷಣ. ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಮಾತಿನ ಮೇಲಿನ
ಸಂಯಮವೇ ಆಭರಣ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಯೇ ಭೂಷಣ. ಶಾಸ್ತ್ರದ
ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ವಿನಯವು. ಧನಕ್ಕೆ ಸತ್ಪಾತ್ರ ವಿನಿಯೋಗ. ತಪಸ್ಸಿಗೆ
ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಗೆ ಕ್ಷಮೆ. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ನೆಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದು
(ಸುಳ್ಳು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಭೂಷಣವಾಗುವುದು. ಎಲ್ಲಾ
ಶ್ರೇಯಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಶೀಲ (ಸನ್ನಡತೆ) ವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಆಭೂಷಣ.

सर्वोत्तमवाद अभरणवु शील. मनुष्यनिगे अदरे
श्रेष्ठवाद अभरणवागुत्तरे. हागे शीलवन्तरागलु याव
गुणगळ बग्गे गमनविर्बेकु एबुदनु हेलुत्ता कवियु
द्वैयपद्वैतियनु मुगिसुत्ताने.

ऐश्वर्यस्य - ईश्वरस्य भावः ऐश्वर्यम्, तस्य । तद्धितान्तः ।

सुजनता - साधुः जनः सुजनः, तस्य भावः । तद्धितान्तः ।

शौर्यस्य - शूरस्य भावः, शौर्यम्, तस्य । तद्धितान्तः ।

अक्रोधः - न क्रोधः नञ्-तत्पुरुषसमासः । तद्धितान्तः ।

निर्व्याजता-निर्गताः व्याजाः यस्मात् सः, निर्व्याजः, निर्व्याजस्य भावः ।

तद्धितान्तः ।

सर्वकारणम् - सर्वेषां कारणम् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-81.

यस्य नेता बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं, सैनिकाः सुराः, दुर्गं स्वर्गः, हरेः
अनुग्रहः, किल वारणः ऐरावतः इति ऐश्वर्यबलान्वितः अपि बलभिद्
संगरे परैः भग्नः, तद्व्यत्तं, ननु दैवम् एव शरणम् पौरुषम् वृथा, धिक् ।
धिक् ।

ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದೇವಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿ
ಇರುವನೋ, ಕರೋರವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಅಸ್ತ್ರವಾಗಿರುವುದೋ,
ದೇವತೆಗಳೇ ಸೈನಿಕರಾಗಿರುವರೋ, ದೇವಲೋಕವಾದ ಸ್ವರ್ಗವೇ
ಯಾರ ರಕ್ಷಾಕವಚವಾಗಿರುವದೋ, ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನುಗ್ರಹಕರನೋ,
ಐರಾವತವೇ ವಾಹನವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರ ಈ ರೀತಿ
ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಶಕ್ತಿವಂತನಾಗಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯ

ಹೊಂದಿದನು. ಹಾಗಾಗಿ ನಮಗೆ ದೈವವೇ ಗತಿ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಪರಾಕ್ರಮ ಬರೀ ವ್ಯರ್ಥ.

ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮೀರಿ, ಉನ್ನತಿಯ ಪ್ರಬಲ ಕಾರಣವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ. ದೈವದ ಬಗ್ಗೆ ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಾಗಿದೆ. ದೈವವೇ ಪರಮ. ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನವಿದ್ದೂ ದೈವಾನುಕೂಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಕಾರ್ಯ ನಿಷ್ಫಲವೇ ಸರಿ. ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಿಯಾಗಲು ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ, ದೈವಾನುಕೂಲವಿಲ್ಲದೆ ದೇವೇಂದ್ರ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ.

ऐश्वर्यबलान्वितः - ईश्वरस्य भावः ऐश्वर्यम्, ऐश्वर्यस्य बलेन अन्वितः ।
बलभित् - बलं भिनत्ति इति ।

शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

परिकरालंकारः । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

अलंकारः परिकरः साभिप्राये विशेषणे ।

ಶ್ಲೋಕ-82.

लोकाः पश्यत, आखुः नक्तं विवरं कृत्वा भग्नाशस्य करण्ड-पिण्डित-
तनोः क्षुधा म्लानेन्द्रियस्य भोगिनः मुखे स्वयं निपतितः, असौ तत्
पिशितेन तृप्तः (सन्) तेन एव पथा सत्वरं यातः । हि दैवम् एव नृणां
वृद्धौ च क्षये कारणम् ।

ಓ ಜನರೇ, ನೋಡಿರಿ ಇಲಿಯೊಂದು ರಾತ್ರಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ
ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ, ಒಂದು ಬುಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಬಿಡುಗಡೆಯ
ಯಾವ ಭರವಸೆಯೂ ಕೂಡ ಇರದ, ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಳಲಿ ಅಶಕ್ತವಾದ

ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹಾವಿನ ಬುಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಡಿದು
ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸ್ವಯಂ ಹಾವಿನ ಬಾಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಆಗ
ಹಾವು ತಕ್ಷಣವೇ ಅದರ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿಂದು ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿ ಅದೇ
ರಂಧ್ರದಿಂದ ಹೊರಬಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳಿಗೆ ದೈವವೇ ಮುಖ್ಯ
ಕಾರಣ.

ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳಿಗೆ ದೈವವು ಹೇಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ
ಎಂದು ಸರ್ಪದ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಕವಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

भग्नाशस्यः - भग्ना आशा यस्य सः भग्नाशः तस्य । बहुव्रीहिसमासः ।
करण्डपिण्डिततनोः - करण्डे पिण्डिता तनुः यस्य सः,
करण्डपिण्डिततनुः, तस्य/बहुव्रीहिसमासः ।
म्लानेन्द्रियस्य - म्लानानि इन्द्रियाणि यस्य सः, तस्य बहुव्रीहिसमासः ।
निपतितः - नि + पत् + क्त भूतकृदन्तः, पुल्लिङ्ग, प्रथमाविभक्तिः,
एकवचनम् ।

भोगिनः - भोगः अस्य अस्तीति भोगी, तस्य ।

तत्पिशितेन - तस्य पिशितं, तत्पिशितम्, तेन ।

पश्यत - दृश लोटलकारः, मध्यमपुरुषः, एकवचनं ।

शार्दूलविक्रीडितवृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-83.

आर्यः पतन् अपि कन्दुकपातेन यथा तथा उत्पतति-अनार्यः तु
मृत्पिण्डपतनं यथा तथा पतति ।

ಸತ್ತುರುಷನು ಅದೃಷ್ಟದ ಕಾರಣ ಹೀನ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೂ ಕೆಳಗೆ
ಬಿದ್ದು ಪುಟದ ಮೇಲೇಳುವ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಮತ್ತೆ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ದೈವಾನುಗ್ರಹವಿರದ ಅಯೋಗ್ಯನು ಹಸಿಮಣ್ಣಿನ ಮುದ್ದೆಯ ಬೀಳುವಿಕೆಯು ಹೇಗೆ ಹಾಗೆ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತನೆ. ಬಿದ್ದವನು ಮತ್ತೆ ಮೇಲೇಳಲಾರನು.

ದೈವಬಲ ಹೊಂದಿದ ಸತ್ಪುರುಷ ಒಂದು ವೇಳೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದರೂ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಪುಟಿದು ಮೇಲೆದ್ದು ಯಶಸ್ಸು ಕಾಣುವನು. ದುದೈವಿಗಳಾದ ದುಷ್ಟರು ಮಣ್ಣುಮುದ್ದೆಯಂತೆ ನೆಲದಿಂದ ಮೇಲೇಳಲಾರದೆ ನಾಶ ಹೊಂದುವರೆಂದು ಕವಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

कन्दुकपातेन - कन्दुकस्य पातः कन्दुकपातः, तेन षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

अनार्यः - न आर्यः । नञ्‌तत्पुरुषसमासः ।

मृत्पिण्डपतनम् - मृदः पिण्डः मृत्पिण्डः, मृत्पिण्डस्य पतनम् षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

अनुष्टुप् वृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

दृष्टान्तालंकारः । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-84.

खल्वटः दिवसेश्वरस्य किरणैः मस्तके सन्तापिते अनातपं देशं वाञ्छन् विधिवशात् तालस्य मूलं गतः, तत्र अपि पतता महाफलेन अस्य शिरः सशब्दं भग्नं, प्रायः भाग्यरहितः यत्र गच्छति तत्र एव आपदः यान्ति ।

ಬೋಳುತಲೆಯ ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ತಲೆಯು ಕಾದು ಹೋದ ಕಾರಣ. ಬಿನ್ನನಾಗಿ ನೆರಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಚ್ಛಿಸಿ, ದುರದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ತಾಲವೃಕ್ಷದ ಬುಡದ ಬಳಿ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಮರದ ದೊಡ್ಡ ಕಾಯೊಂದು ಅವನ

ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಆತನ ತಲೆ ಒಡೆದು ಹೋಯಿತು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ದೈವ ಇರುವವನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹೋಗುವನೋ ಅಲ್ಲಿ ಆಪತ್ತುಗಳು ಬೆನ್ನು ಹತ್ತುತ್ತವೆ.

ದುದೈವಿಯಾದವನು ಎತ್ತ ಹೋದರೂ ದುಃಖವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹವನನ್ನು ಕಷ್ಟಪರಂಪರೆಯೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಬಕ್ಕತಲೆಯವನ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಕವಿ ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿರುವನು.

दिवसेश्वरस्य-दिवसस्य ईश्वरः, दिवसेश्वरः, तस्य। षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

सन्तापिते - सम्यक् तापितम्, तस्मिन् ।

अनातपम्-न विद्यते आतपः यस्मिन् सः अनातपः, तम् ।

बहुव्रीहिसमासः ।

दृत्‌गतिः - दृता गतिः यस्य सः । बहुव्रीहिसमासः ।

महाफलेन - महत् च तत् फलं महाफलं तेन, कर्मधारयसमासः ।

सशब्दम् - शब्देन सह ।

भाग्यरहितः - भाग्येन रहितः ।

शार्दूलविक्रीडितवृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अर्थान्तरन्यासालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-85.

गज-भुजङ्गविहङ्गमबन्धनं, शशिदिवाकरयोः ग्रह-प्रीडनं, मतिमतां च दरिद्रतां विलोक्य, अहो विधिः बलवान् इति मे मतिः ।

ಆನೆ, ಹಾವು, ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವುದನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಬಂಧಿತರಾಗಿ ದುಃಖಿಸುವುದನ್ನೂ, ಬುದ್ಧಿವಂತರ ಬಡತನವನ್ನೂ ನೋಡಿ, ದೈವ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದುದು, ಎಂದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ.

ದೈವವೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕವಿ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಗಜಭುಜಙ್ಗಮವಿಹಂಗಮಬಂಧನಮ್ ಗಜಾಶ್ಚ ಭುಜಙ್ಗಾಶ್ಚ ವಿಹಂಗಮಾಶ್ಚ
ಗಜಭುಜಙ್ಗವಿಹಂಗಮಾಃ, ತेषಾಂ ಬಂಧನಂ, ತತ್ |

ಶಶಿವಿವಾಕರಯೋಃ - ಶಶಿ ಚ ದಿವಾಕರಶ್ಚ ಶಶಿವಿವಾಕರೌ, ತಯೋಃ |
ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸಃ |

ಗ್ರಹಪೀಡನಮ್ - ಗ್ರಹಾಭ್ಯಾಮ್ ಪೀಡನಮ್ |

ಮತಿಮತಾಂ - ಮತಿಃ ವಿಧತೇ ಏಷಾಂ ಇತಿ ಮತಿಮಂತಃ, ತेषಾಮ್ - बहुव्रीहिसमासः |

ದರಿದ್ರತಾಂ - दरिद्रस्यः भावः दरिद्रता तां | तद्धितान्तः |

ದೃತವಿಲಂಬಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 41ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-86.

अशेषगुणाकरं भुवः अलङ्करणं पुरुषरत्नं सृजति, तावत् तदपि तत्
क्षणभङ्गि, करोति चेत् अहह ! विधेः अपण्डितता कष्टम् |

ಸಕಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯನಾದ
ಪುರುಷ ಶ್ರೇಷ್ಠನನ್ನು ವಿಧಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆತನನ್ನು

ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಯ್ಯೋ! ಕಷ್ಟ ವಿಧಿಯ ಈ ಮೂರ್ಖತನ.

ಕವಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ರೂಪ ರತ್ನವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಶಮಾಡುವ ವಿಧಿಯು ಮೂರ್ಖನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ.

अशेषगुणाकरं - न विद्यते शेषः येषां ते, अशेषाः, अशेषाश्च ते गुणाश्च
अशेषगुणाः, अशेषगुणानां आकरः, तम् | षष्ठीतत्पुरुषसमासः |

पुरुषरत्नम् - पुरुषः रत्नम् इव कर्मधारयसमासः |

तत्क्षणभङ्गि - स एव क्षणः तत्क्षणः, तत्क्षणे भज्यते इति तत्क्षणभङ्गि |

अपण्डितता - न पण्डितः अपण्डितः, अपण्डितस्य भावः | तद्धितान्तः |

ದೃತವಿಲಂಬಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 41ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 16ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-87.

अयं अमृत निधानं, ओषधीनां नायकः, शतभिषक्-अनुयातः,
शम्भुमूर्धा-अवतंसः, अपि एनं शशाङ्कं राजयक्ष्मा न विरहयति,
हतविधि-परिपाकः केन वा लङ्घनीयः |

ಈ ಚಂದ್ರನು ಅಮೃತದ ನಿಧಿ, ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯಗಳ ನಾಯಕ.
ಶತಭಿಷಾದಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ (ನೂರಾರು ವೈದ್ಯರಿಂದ)
ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಶಿವನ ಶಿರದ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುವನು.
ಹೀಗಿರುವ ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಕ್ಷಯರೋಗ ಪೀಡಿಸದೆ ಇರದು. ಈ ದುಷ್ಟ
ವಿಧಿಯ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಯಾರೂ ಮೀರಲಾರರು.

ಯಾವ ವಿಪತ್ತು ದೈವನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವುದೋ ಅದನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಚಂದ್ರನ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕವಿ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ.

ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾ ಕ್ಷಯರೋಗ ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳ ಸಮೂಹ. ಒಂದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗುವುದು. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀಣಿಸುವುದು. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ 37 ಜನ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಚಂದ್ರನಾದರೋ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ ಹೊಂದಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕ್ಷಯರೋಗ ಬರಲೆಂದು ಶಾಪ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಚಂದ್ರ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾನೆ.

ಅಮೃತನಿಧಾನಂ - ಅಮೃತಸ್ಯ ನಿಧಾನಮ್ ಷಷ್ಠೀತಪ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ಶತಭಿಷಗನುಯಾತಃ - ಶತಭಿಷಜಾ ಅನುಯಾತಃ । ತೃತೀಯಾತಪ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ಮೂರ್ಧಾವತಂಸಃ - ಮೂರ್ಧನಃ ಅವತಂಸಃ ಷಷ್ಠೀತಪ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾ - ಯಕ್ಷ್ಮಾಣಾಂ ರಾಜಾ ।

ಶಶಾಙ್ಕಮ್ - ಶಶಸ್ಯ ಅಙ್ಕ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ತಮ್ ಬಹುಬ್ರೀಹಿಸಮಾಸಃ ।

ಹತವಿಧಿಪರಿಪಾಕಃ - ಹತಶ್ಚಾಸೌ ವಿಧಿಶ್ಚ ಹತವಿಧಿಃ, ಹತವಿಧಿಃ ಪರಿಪಾಕಃ ಷಷ್ಠೀತಪ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ ।

ಲಙ್ಘನೀಯಃ - ಲಙ್ಘಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ।

ಮಾಲಿನಿವೃತ್ತ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರಃ - ಇದರ ಲಕ್ಷಣ

ನಾನಾರ್ಥಸಂಶ್ರಯಃ ಶ್ಲೇಷೋ ವರ್ಣ್ಯಾವರ್ಯೋಭಯಾಶ್ರಿತಃ ।

हे प्रियसख, खलः विधिः, प्रगल्भकुलालवत् बलात् पिण्डीकृत्य मृदमिव विपत्-दण्डाधात-प्रपात-परंपरा-परिचयबले चिन्ता चक्रे निधाय मनः भ्रमयति विधिः अत्र किं विधास्यति इति न जानीमः ।

ಪ್ರಿಯ ಮಿತ್ರನೆ, ದುಷ್ಟವಿಧಿಯು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮೃತ್ತಿಕೆಯಂತೆ ಬಲಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಂಡಮಾಡಿ ಅನುಭವಿ ಕುಂಭಕಾರನ ಹಾಗೆ ವಿಪತ್ತುಗಳೆಂಬ ದಂಡದ ತಾಡನ-ಪಾತನ ಪರಂಪರೆಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಬಲದಿಂದ ಚಿಂತೆಯೆಂಬ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ (ಘಟವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಗಾಲಿಯಲ್ಲಿ) ಹಾಕಿ ಸುತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕ್ರಿಯೆಯ ಮೂಲಕ ವಿಧಿ ಏನು ಮಾಡುವನೋ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ.

ಮನುಷ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಯ ಪರಿಣಾಮ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕುಂಬಾರನ ಮಡಿಕೆಯ ನಿರ್ಮಾಣದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕವಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕುಂಬಾರನು ಮಣ್ಣಿನ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಚಕ್ರದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ದೊಣ್ಣೆಯಿಂದ ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುತ್ತ ಅದನ್ನು ಗಡಿಗೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದರಂತೆ ವಿಧಿಯು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚಿಂತೆ ಎಂಬ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿಟ್ಟು ವಿಪತ್ತುಗಳು ಎಂಬ ದೊಣ್ಣೆಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ದಿಕ್ಕು ಕಾಣದೆ ಸುತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಚಿಂತಾಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಿಲುಕಿಸಿ ಆ ದುಷ್ಟ ವಿಧಿ ಏನು ಮಾಡುವನೋ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ತಿಳಿಯದು. ಏನು ಮಾಡು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಪರಿಹಾರ ಚಿಂತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು. ಅದು ತಿಳಿಯದ ಕಾರಣ ಅದರ ಚಿಂತೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದೇ ಒಳಿತು ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ಆಶಯ.

ವಿಪದ್‌ಘಾತಪ್ರಪಾತಪರಂಪರಾಪರಿಚಯಬಲೇ - ವಿಪದ್‌ ಏವ ದೃಢಃ, ವಿಪದ್‌ಘಟಃ,
ವಿಪದ್‌ಘಟಸ್ಯ ಆಘಾತಾಃ ವಿಪದ್‌ಘಾತಾಃ, ವಿಪದ್‌ಘಾತಾಶ್ಚ ತೇ ಪ್ರಪಾತಾಶ್ಚ
ವಿಪದ್‌ಘಾತಪ್ರಪಾತಾಃ, ವಿಪದ್‌ಘಾತಪ್ರಪಾತಾನಾಂ ಪರಂಪರಾಃ,
ವಿಪದ್‌ಘಾತಪ್ರಪಾತಪರಂಪರಾಃ, ವಿಪದ್‌ಘಾತಪ್ರಪಾತಪರಂಪರಾಣಾಮ್ ಪರಿಚಯಃ,
ವಿಪದ್‌ಘಾತಪ್ರಪಾತಪರಂಪರಾಪರಿಚಯಃ, ವಿಪದ್‌ಘಾತಪ್ರಪಾತಪರಂಪರಾಪರಿಚಯಸ್ಯ
ಬಲಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿಪದ್‌ಘಾತಪ್ರಪಾತಪರಂಪರಾಪರಿಚಯಬಲಂ, ತस्ಮಿನ್ |
ಪ್ರಗಲ್‌ಭಕುಲಾಲವತ್ - ಪ್ರಗಲ್‌ಭಶ್ಚಾಸೌ ಕುಲಾಲಶ್ಚ ಪ್ರಗಲ್‌ಭಕುಲಾಲಃ, ತೇನ
ತುಲ್ಯಮ್ |

ಜಾನೀಮಃ - ಜ್ಞಾ ಲಡ್‌ಲಕಾರಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ, ಬಹುವಚನಮ್ |

ಹರಿಣಿವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 16ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-89.

अथि जडविधे महतां धैर्यध्वंसं विपदि ईक्षितुं यदि ईहसे अस्मात्
आयासात् दुरध्यवसायतः विरम विरम । कल्पापाये अपि
व्यपेतनिजक्रमाः एते कुलशिखरिणः वा जलराशयः न क्षुद्राः ।

ಮೂರ್ಖ ವಿಧಿಯೆ, ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರ ಧೈರ್ಯ
ನಾಶವಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಲು ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀನು ಬಯಸಿದರೆ,
ಅಂತಹ ದುಷ್ಟಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು.
ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಪಾಯದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಗೌರವವನ್ನು
ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವ ಈ ಕುಲಪರ್ವತಗಳೂ, ಸಾಗರಗಳೂ ಅಲ್ಲರಲ್ಲ.

ಮೂರ್ಖ ವಿಧಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಕವಿ ನುಡಿದ ಮಾತಿದು. ಎಂತಹ
ಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ವಿಧಿ ಒಡ್ಡಿದರೂ ಮಹಾತ್ಮರು ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಅಪರ
ಧೈರ್ಯ ನಾಶಮಾಡಲು ವಿಧಿಗೂ ಆಗದು.

कुलशिखरिणः - महेन्द्रो मलयो सह्यः सानुमान् ऋक्षपर्वतः ।

विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते कुलपर्वताः ॥

दुरध्यवसायतः-दुष्टश्चासौ अध्यवसायश्च, दुरध्यवसायः, तस्मात्
कर्मधारय समासः ।

धैर्यध्वंसम् - धैर्यस्य ध्वंसः, धैर्यध्वंसः तम् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

कल्पापाये - कल्पस्य अपायः कल्पापायः, तात्पर्यम् ।

षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

व्यपेतनिजक्रमाः - व्यपेतः निजक्रमः येषां ते । बहुव्रीहिसमासः ।

कुलशिखरिणः - शिखराणि येषां सन्तीति शिखरिणः, कुलाश्च ते
शिखरिणश्च । कर्मधारयसमासः ।

जलराशयः - जलानां राशयः । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

हरिणीवृत्त | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

व्यतिरेकालंकार ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 12ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-90.

प्रभुणा दैवेन स्वयं जगति यत् यस्य प्रमाणीकृतं तत् तस्य मनाक् अपि
उपनमेत् । महान् आश्रय नैव कारणम् । सर्वाशापरिपूरके जलधरे प्रत्यहं
वर्षति अपि चातकमुखे सूक्ष्मा द्वित्राः पयोबिन्दवः एव पतन्ति ।

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ವಿಧಿ ಯಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು
ನಿಯಮಿಸುವುದೋ ಅದರ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವಾದರೂ ಆತನಿಗೆ ಸಿಗಬೇಕು.
ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಮೋಡ ಮಳೆ ಸುರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ

ಒಂದೆರಡು ಸಣ್ಣ ನೀರಿನ ಹನಿಗಳಷ್ಟೇ ಚಾತಕಪಕ್ಷಿಯ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತದೆ.

ವಿಧಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯೆಂಬುದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾಗದು. ಇದನ್ನು ಕವಿ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸರ್ವಾಶಾಪರಿಪೂರಕೇ - सर्वाश्च ताः आशाश्च सर्वाशाः, सर्वाशानां परिपूरकः, सर्वाशापरिपूरकः, तस्मिन् षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

जलधरे - जलं धरतीति जलधरः, तस्मिन् । उपपदतत्पुरुषसमासः ।

प्रत्यहम् - अहनि अहनि । अव्ययीभावसमासः ।

चातकमुखे - चातकस्य मुखम् चातकमुखम्, तस्मिन् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

द्वित्राः - द्वौ वा त्रयो वा बहुव्रीहिसमासः ।

पयोबिन्दवः - पयसः बिन्दवः षष्ठीतत्पुरुषसमासः

शादूलदविक्रीडितवृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-91.

देवान् नमस्यामः, ते अपि हतविधेः वशगाः, विधिः वन्द्यः सः अपि प्रति-नियत-कर्म-एक फलदः, यदि फलं कर्मायत्तं विधिना च किं ? अपरैः किम्, विधिः अपि येभ्यः न प्रभवति, तत् कर्मभ्यो नमः ।

ನಾವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಮಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಅವರೂ ದುಷ್ಟ ವಿಧಿಯ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿರುವವರು. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಮಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಆತನೂ ಕರ್ಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲ ಕೊಡುವನು. ಹೀಗೆ ಫಲವು ಕರ್ಮದ ಅಧೀನವಾದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದೇನು ಉಪಯೋಗ?

ವಿಧಿಯಿಂದೇನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ವಿಧಿಯೂ ಮೀರಲಾರದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೇ ನಮಸ್ಕಾರ.

ದೈವದ ನಿರ್ಣಯವು ಕರ್ಮವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಬರುವಂತಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಕರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕವಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬೇರೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಕರ್ಮವನ್ನು ನಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

नमस्यामः - नम् लृट् लकारः उत्तमपुरुषः, बहुवचनं ।

हतविधेः - हतश्चासौ विधिश्च हतविधिः, तस्य । कर्मधारयसमासः ।

वशगाः - वंशं गच्छन्तीति । उपपदतत्पुरुषसमासः ।

प्रतिनियतकर्मैकफलदः - कर्मणः एकं फलं कर्मैकफलं, प्रतिनियतं च तत् कर्मैकफलं च प्रतिनियतकर्मैकफलं, प्रतिनियतकर्मैकफलं ददाति इति ।

कर्मायत्तम् - कर्मणः आयत्तम् । षष्ठीतत्पुरुषसमासः ।

शिखरिणीवृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

मालादीपकालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ - ದೀಪಕೈಕಾವಲಿಯೋಗಾನ್ಮಾಲಾದೀಪಕಮಿಷ್ಯತೇ ।

ಶ್ಲೋಕ-92.

येन ब्रह्मा ब्रह्माण्ड-भाण्ड-उदरे कुलालवत् नियमितः, येन विष्णुः दश-अवतार-गहने महासंकटे क्षिप्तः, येन रुद्रः कपाल-पाणि-पुटके भिक्षाटनं कारितः, सूर्यः नित्यम् एव गगने भ्राम्यति, तस्मै कर्मणे नमः ।

ಯಾರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಎಂಬ ಮಹಾನ್ ಪಾತ್ರೆಯೊಳಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಕುಂಬಾರನ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ, ವಿಷ್ಣು ಹತ್ತು

ಅವತಾರಗಳೆಂಬ ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಮಹಾಕಷ್ಟಕೀಡಾಗಿರುವನೋ, ಶಿವನು ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ್ತಿರುವನೋ, ಸೂರ್ಯ ನಿತ್ಯ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವನೋ ಅಂತಹ ವಿಧಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು.

ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹೋಗಲಾರರು. ಅವರೂ ಸಹ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಪಾಶದಿಂದ ಬದ್ಧರಾಗಿರುವಂತಹವರೇ. ಇದನ್ನು ಕವಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರರ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ब्रह्माण्डभाण्डोदरे - ब्राह्माण्ड एव भाण्डं ब्रह्माण्डभाण्डं,

ब्रह्माण्डभाण्डस्य उदरम् ब्रह्माण्डभाण्डोदरं, तस्मिन् ।

कुलालवत् - कुलालेन तुल्यम् ।

दशावताराहने - दशश्च ते अवताराश्च दशावताराः, दशावताराः एव गहनम् दशावतारागहनम्, तस्मिन् ।

महासंकटे - महान्तः संकटाः यस्मिन् तत्, तस्मिन्

कपालपाणिपुटके - कपालयुक्तं पाणिपुटकं तस्मिन्

भिक्षाटनम् - भिक्षायै अटनम् तत् चतुर्थीतत्पुरुषसमासः ।

शार्दूलविक्रीडितवृत् ।

उपमालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

रूपकालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 16ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-93.

हे साधो ! या खलान् साधून्, मूर्खान् विदुषः, द्वेषिणः च हितान् परोक्षं प्रत्यक्षं, तत्क्षणात् हालाहलम् अमृतं कुरुते, वाञ्छित-फलं भोक्तुं, तां

भगवतीं सत्क्रियाम् आराधय । व्यसनैः विपुलेषु गुणेषु वृथा आस्थां मा कृथाः ।

ಯಾರು ತನ್ನ ಸತ್ತಭಾವದಿಂದ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಸಜ್ಜನರನ್ನಾಗಿ, ಮೂರ್ಖರನ್ನು ಪಂಡಿತರನ್ನಾಗಿ, ಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿತೈಷಿಗಳಾಗಿ ಮಾಡುವಳೋ, ಅಂತಹ ಪೂಜ್ಯಳಾದ 'ಸತ್ಕಾರ್ಯ' ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ನಿನಗಿಷ್ಟವಾದ ಫಲ ಹೊಂದಲು ಆರಾಧಿಸು. ದುಃಖಮಯವಾದ ಗುಣಗಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದದಿರು.

ಕವಿ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಕರ್ಮದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕಾಪಾಡುವಂತಹದ್ದು. ಸತ್ಕಾರ್ಯ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪುರುಷನು ಆರಾಧಿಸಿದಲ್ಲಿ ಆತನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಅದರ ಸತ್ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವನು.

सत्क्रियाम् - शोभना क्रिया, ताम् ।

आराधय - आ + राध् लोटलाकर मद्यमपुरुष एकवचनम् ।

शार्दूलविक्रीडितवृत् । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

काव्यलिङ्गालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-94.

शुभे कर्मणि चिरम् अनुस्यूते शुभ्रं सद्य, सविभ्रमा-युवतयः, श्वेत-आतपत्र-उज्ज्वला-लक्ष्मीः-अनु भूयते । विच्छिन्ने, अनङ्ग-कलह-क्रीडा-त्रुटत्-तन्तुक मुक्ता-जालम् झटिति दिशः भ्रश्यत् इव प्रयाति, दृश्यताम् ।

ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬಹುಕಾಲ ಶುಭಕರ್ಮ ಮಾಡಿದ್ದೇ ಆದರೆ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಗೃಹ, ವಿಲಾಸವತಿಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ಶ್ವೇತಭತ್ತದಿಂದ ಶೋಭಾಯಮಾನಳಾದ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶುಭಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಭೋಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಕಲಹದಿಂದ ದಾರ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋದ ಮುತ್ತಿನ ಸರದ ಮಣಿಗಳೆಲ್ಲ ಬಿದ್ದು ಚೆದುರಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಸುಖಸಾಧನಗಳು ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಚೆದುರಿ ಹೋಗುವುವು.

ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಏರು-ಪೇರುಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶುಭಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಳಿತನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು ಕವಿ ಮುತ್ತಿನಹಾರದ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಸವಿಭ್ರಮಾ - ವಿಭ್ರಮೈ: ಸಹ |

ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರೋಜ್ಜವಲಾ - ಆತಪಾತ್ ತ್ರಾಯತೇ ಇತಿ ಆತಪತ್ರಮ್, ಶ್ವೇತಂ ಚ ತತ್ ಆತಪತ್ರಂ ಚ, ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಮ್ ಶ್ವೇತ್ರಾತಾತಪತ್ರೇನ ಉಜ್ಜವಲಾ |

ಅನಙ್ಗಕಲಹಕ್ರೀಡಾತೃತನ್ತುಕಮ್ - ಅನಙ್ಗಸ್ಯ ಕಲಹ: ಅನಙ್ಗಕಲಹ:, ಅನಙ್ಗಕಲಹ: ಏವ ಕ್ರೀಡಾ ಅನಙ್ಗಕಲಹಕ್ರೀಡಾ, ಅನಙ್ಗಕಲಹಕ್ರೀಡಾयां ತ್ರುತನ್ ಅನಙ್ಗಕಲಹಕ್ರೀಡಾತೃತನ್ ತನ್ತು ಯಸ್ಯ ತತ್ |

ಮುಕ್ತಾಜಾಲಮ್ - ಮುಕ್ತಾನಾ ಜಾಲಮ್ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅನುಪ್ರಾಸಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 72ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-95.

ಗುಣವತ್ ಅಗುಣವತ್ ಆದೌ ಕಾರ್ಯ ಕುರ್ವತಾ ಪण्डितेन परिणति: यत्नत: अवधार्या हि अतिरभसकृतानां कर्मणां शल्यतुल्य: विपाक: आविपत्ते: हृदयदाही भवति |

ಕೆಟ್ಟ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೊದಲು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಪಂಡಿತನು ಆ ಕಾರ್ಯದ ಪರಿಣಾಮ ಏನಾದೀತು ಎಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಆತುರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲ ಜೀವನಪೂರ್ತಿ ಶಲ್ಯದಂತೆ ಹೃದಯವನ್ನು ಸುಡುವುದು.

ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದಂತಹ ಮನುಷ್ಯ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ ಮೊದಲೇ ಅದರ ಪರಿಣಾಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ತದನಂತರ ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗ ಮಾತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಫಲ ಪಡೆಯಲು ಯಾವುದೇ ಅಡ್ಡಿ ಬಾರದು.

गुणवत् - गुणा: अस्य सन्तीति तत् |

अगुणवत् - न गुणवत् नञ्‌तत्पुरुषसमास: |

अतिरभसकृतानाम् - अतिरभसेन कृता: | अतिरभसकृता: तेषाम् |

आविपत्ते: - विपत्तिम् अभिव्याप्य |

हृदयदाही - हृदयं दाघुं शीलं अस्य इति |

शल्यतुल्य: - शल्येन तुल्य: |

मालिनीवृत्त | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

उपमालंकार | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

अर्थान्तरन्यासालंकार ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಯ: ಮಂದಭಾಗ್ಯ:-ಮನುಜ: ಇಮಾಂ ಕರ್ಮಭೂಮಿಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತಪ: ನ ಚರತಿ (ಸ:)
ವೈದೂರ್ಮಯ್ಯಾಂ ಭೂಮಿ ಸ್ಥಾಲ್ಯಾಂ ಚಂದನೈ: ಇನ್ಧನಾಣೈ: ತಿಲಕಗಾನ್ ಪಚತಿ,
ಅರ್ಕಮೂಲಸ್ಯ ಹೇತೋ: ಸೌವರ್ಣೈ: ಲಾಙ್ಗಲಾಗ್ರೈ: ವಸುಧಾಂ ವಿಲಿಖತಿ | ಕರ್ಪೂರಖಂಡಾನ್
ಛಿತ್ವಾ ಸಮಂತಾತ್ ಕೋದ್ರವಾಣಾಂ ವೃತ್ತಿ ಕುರತೇ |

ಅದೃಷ್ಟಹೀನನಾದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಕರ್ಮಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟಿಯೂ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆತನು
ವೈದೂರ್ಮಯ್ಯಾದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಗಂಧದ
ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ಬೇಯಿಸುವವನಂತೆಯೂ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡದ
ಬೇರನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಚಿನ್ನದ ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು
ಉಳುವವನಂತೆಯೂ, ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾದ ಕೋದ್ರವ ಎಂಬ
ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು, ಕರ್ಪೂರದ ತುಂಡುಗಳಿಂದ ಬೇಲಿಯನ್ನು
ಹಾಕುವವನಂತೆಯೂ ವೃಥಾವಾದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಈ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಕರ್ಮಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ
ಜನಿಸಿದ ಮನುಷ್ಯ ವಿಶೇವಾಗಿ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರ ಫಲ
ಭಾಗಿಯಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ
ಹೋದರೆ ಅಂತಹವನು ಮೂರ್ಖನೇ ಸರಿ. ದುರದೃಷ್ಟವಂತನೇ ಸರಿ.
ಕೋದ್ರವ- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ. ಹಾರಕ ಧಾನ್ಯ ಎಂದು
ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ವೈದೂರ್ಮಯ್ಯಾಮ್ - ವೈದೂರ್ಮಯ್ಯಾ ವಿಕಾರ: ವೈದೂರ್ಮಯ್ಯಿ, ತಸ್ಯಾಮ್ |
ತಿಲಕಗಾನ್ - ತಿಲಾನಾಂ ಕಣಾ: ತಿಲಕಗಾನ್, ತಾನ್ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |
ಸೌವರ್ಣೈ: - ಸುವರ್ಣಸ್ಯ ವಿಕಾರಾ:, ತೈ: |
ಲಾಙ್ಗಲಾಗ್ರೈ:-ಲಾಙ್ಗಲಸ್ಯ ಅಗ್ರಾಣಿ ಲಾಙ್ಗಲಾಗ್ರಾಣಿ, ತೈ: | ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |

ಅರ್ಕಮೂಲಸ್ಯ - ಅರ್ಕಸ್ಯ ಮೂಲಂ ಅರ್ಕಮೂಲಮ, ತಸ್ಯ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ: |
ಕರ್ಪೂರಖಂಡಾನ್-ಕರ್ಪೂರಸ್ಯ ಖಂಡಾ: ಕರ್ಪೂರಖಂಡಾ:, ತಾನ್ | ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ: |
ಕರ್ಮಭೂಮಿಂ - ಕರ್ಮಣ: ಭೂಮಿ: ಕರ್ಮಭೂಮಿ:, ತಾಮ್ |
ಮಂದಭಾಗ್ಯ: - ಮಂದಂ ಭಾಗ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸ: | बहुव्रीहिसमास: |
ಸ್ರಾಧರಾವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 54ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
ನಿರ್ದರ್ಶನಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

आकृति: नैव फलति, कुलं नैव फलति, शीलं न, विद्या अपि नैव
यत्नकृता अपि सेवा न फलति, किन्तु पूर्वतपसा सञ्चितानि पुण्यस्य
भाग्यानि खलु यथैव वृक्षा: काले फलन्ति |

ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರ, ಕುಲ, ಶೀಲ, ವಿದ್ಯೆ, ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
ಮಾಡಿದ ಸೇವೆ-ಇವ್ಯಾವೂ ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗದು. ವೃಕ್ಷಗಳು
ಹೇಗೆ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಫಲ ನೀಡುವವೋ ಹಾಗೆ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ
ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಚಿತವಾದ ಮನುಷ್ಯನ ಭಾಗ್ಯವೇ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವವು.

ವಿದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಭಾಗ್ಯವೇ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವುದು ಎಂದು ಈ
ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

यत्नकृता: - यत्नेन कृता: |
पूर्वतपसा - पूर्व कृत: तप:, तेन
वसन्ततिಲकावृत्त | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.
उपमालंकार: | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

(ಮನುಜಃ) ಅಮ್ಭಸಿ ಮಜ್ಜತು, ಮೇರುಶಿಖರಂ ಯಾತು, ಆಹವೇ ಶತ್ರುನ್ ಜಯತು, ವಾಣಿಜ್ಯಂ ಕೃಷಿವೇನಾದಿ ಸಕಲಾಃ ವಿಧಾ ಚ ಕಲಾ ಶಿಕ್ಷತಾಮ್ | ಪರಂ ಪ್ರತ್ಯನ್ ಕೃತ್ವಾ ಖಗವತ್ ವಿಪುಲಮ್ ಆಕಾಶಂ ಪ್ರಯಾತು, (ತಥಾಪಿ) ಇಹ ಅಭಾವ್ಯಂ ನ ಭವತಿ | ಕರ್ಮವಶತಃ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ ನಾಶಃ ಕುತಃ (ಭವತಿ) |

ಮನುಷ್ಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಲಿ, ಮೇರು ಶಿಖರವನ್ನು ಹತ್ತಲಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಕೃಷಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು, ಕಲೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಯಲಿ, ಹಕ್ಕಿಯ ಹಾಗೆ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡಲಿ- ಹೀಗೆ ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಆಗದಿರುವುದು ಆಗದು. ಕರ್ಮಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರ ನಾಶ ಹೇಗಾದೀತು?

ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಸಹ ಆ ಕರ್ಮದ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ. ಆಗಲಾರದ್ದು ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಆಗದು.

ಮೇರುಶಿಖರಮ್ - ಮೇರೋಃ ಶಿಖರಮ್ ಮೇರುಶಿಖರಂ, ತತ್ | ಷಷ್ಠೀತಪ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಖಗವತ್ - ಖಗೇನ ತುಲ್ಯಮ್ |

ಅಭಾವ್ಯಮ್ - ಭವಿತು ಯೋಗ್ಯಂ ಭಾವ್ಯಮ್, ನ ಭಾವ್ಯಮ್ ಅಭಾವ್ಯಮ್ |

ಷಷ್ಠೀತಪ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಕರ್ಮವಶತಃ ಕರ್ಮಣಃ ವಶಃ, ಕರ್ಮವಶಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪುರಾಕೃತಾನಿ ಪುಣ್ಯಾನಿ ವನೇ ರಣೇ ಶತ್ರುಜಲಾಗ್ನಿಮಧ್ಯೇ ಮಹಾರ್ಣವೇ ಪರ್ವತಮಸ್ತಕೇ ವಾ, ಸುಪ್ತಂ ಪ್ರಮತ್ತಂ ವಿಷಮಸ್ಥಿತಂ ವಾ, ರಕ್ಷಂತಿ |

ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದಂತಹ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳೇ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಆತ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರಲಿ, ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರಲಿ, ಶತ್ರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರಲಿ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇರಲಿ, ಬೆಂಕಿಯ ನಡುವಿರಲಿ, ಸಾಗರದಲ್ಲಿರಲಿ, ಪರ್ವತದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರಲಿ, ನಿರ್ದಿಸಿರಲಿ, ಅಜಾಗರೂಕನಾಗಿರಲಿ, ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತವೆ.

ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವೇ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಎಂತಹ ಸಂಕಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರು ಸದಾ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ಕವಿಯ ಆಶಯ.

ಶತ್ರುಜಲಾಗ್ನಿಮಧ್ಯೇ - ಶತ್ರುವಶ್ಚ ಜಲಾನಿ ಚ ಅಗ್ನಯಶ್ಚ ಶತ್ರುಜಲಾಗ್ನಯಃ ಶತ್ರುಜಲಾಗ್ನಿನಾಂ ಮಧ್ಯೇ | ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸಃ | ಷಷ್ಠೀತಪ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ |

ಮಹಾರ್ಣವೇ - ಮಹಾಶ್ವಾಸೌ ಅರ್ಣವಶ್ಚ ಮಹಾರ್ಣವಃ, ತಸ್ಮಿನ್ | ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸಃ | ಪರ್ವತಮಸ್ತಕೇ - ಪರ್ವತಸ್ಯ ಮಸ್ತಕಂ ಪರ್ವತಮಸ್ತಕಂ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಷಷ್ಠೀತಪ್ತುರುಷಸಮಾಸಃ |

ವಿಷಮಸ್ಥಿತಮ್ - ವಿಷಮೇ ಸ್ಥಿತಮ್ |

ಉಪಜಾತಿವೃತ್ತ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 7ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅನುಪ್ರಾಸಾಲಂಕಾರ | ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 72ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

यस्य नरस्य विपुलम् सुकृतम् अस्ति, तस्य भीमं वनम् प्रधानं पुरं भवति,
(तस्य) सर्वे जनाः सुजनताम् उपयान्ति, कृत्स्नाभूः च तस्य
सन्निधिरत्नपूर्णा भवति ।

ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಪುಣ್ಯ ಸಂಚಯವಿರುವುದೋ ಆತನಿಗೆ
ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಡೂ ಮುಖ್ಯನಗರವಾಗುವುದು. ಎಲ್ಲ ಜನರೂ
ಆತನ ಬಂಧುಗಳಾಗುವರು. ಸಮಸ್ತ ಭೂಮಿಯು ಸಕಲ ನಿಧಿ ಹಾಗೂ
ರತ್ನಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಜನಿಂದ ಕರ್ಮಫಲದಿಂದ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದರೂ ಸಕಲವೂ
ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪುಣ್ಯ
ಆಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಾಪ ಲಭ್ಯವಾಗುವ ಕಾರಣ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಮನಸ್ಸು ತೊಡಗಿರಬೇಕೆಂದು ಕವಿಯು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹತ್ತು
ಪದ್ಧತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಡೆಯದಾಗಿ ಕರ್ಮಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು
ಕವಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

सन्निधिरत्नपूर्णा - सन्निधयश्च रत्नानिच, तैः पूर्णाः ।

पूर्वसुकृतं - सुष्ठु कृतं सुकृतं - पूर्वं कृतं सुकृतम् ।

वसन्ततिलकावृत्त । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

काव्यलिङ्गालंकार । ಇದರ ಲಕ್ಷಣ 11ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ.

ಆಂಗ್ಲಾನುವಾದ

Nitisataka

1. Salutations to that peaceful lustre whose form is unbound by time and space, who is the abode of infinite knowledge and whose realisation is possible only through self experience.
2. Scholars are jealous. kings are overpowered by arrogance. Others are destroyed by ignorance. Thus, good words remain within oneself.
3. An ignorant can easily be pleased. Scholars can more easily be satisfied. But, even lord Brahman, cannot please a person who is arrogant with a little knowledge.
4. One can draw a precious gem by force from the mouth of the crocodile, one may cross the ocean, disturbed by series of waves, an enraged serpent can be adorned on head like a flower. But, one cannot satisfy a fool's mind overpowered by prejudice.
5. One can get oil by crushing the sand with great efforts; one, tired by thirst can drink water even in a mirage; wandering one can even get a horn of a

hare; but, one cannot please a fool's mind overpowered by prejudice.

6. He, who desires to bring a fool on to the right path, appears to bind an intoxicated elephant with the fibres of tender lotus, desires to cut a diamond with the edge of sirisa flower, desires to make salty ocean sweet by a drop of nectar.
7. Silence is the single quality created by Brahman to cover the ignorance of one's foolishness. It's a special ornament to fools, especially in the assembly of scholars.
8. When I actually knew a little, I became blind with pride, like an intoxicated elephant. Then, my mind was arrogant that I knew everything. When I learnt from the scholars, little by little, my arrogance dropped like fever and I realised that I was a fool.
9. While eating with a desire for taste, the human bone, which is surrounded by worms, which is wet with saliva, which is disgusting with bad smell and which is without flesh, a dog does not take notice of even lord of gods Indra, standing by its

side. The mean creature does not take into account worthlessness of its possession.

10. The stream of Ganga falls from the heaven to Siva's crest, from Siva's crest to the king of mountains, from the lofty mountains to the earth, from the earth to the ocean. Thus, she has attained the lower and lower positions. Likewise, the down fall of those who lack wisdom will be in hundred ways.
11. It is the foolishness of a king not to identify the poets of great fame, whose beautiful speech are adorned with the words refined by the scriptures, who are skilled in imparting their knowledge to disciples. Even without wealth they are the masters. Unworthy examiners of gems are to be condemned, who underestimate the value of gems.
12. The internal wealth in the form of knowledge cannot be thieved. It always enhances the inexplicable happiness. It is enriched even more, when bestowed on the seekers. It will not be destroyed even at the end of a kalpa (total destruction). O kings, give up your pride in the presence of those who possess the wealth of knowledge. Who can compete with them?

13. O kings, do not insult the scholars, who have the realisation of the highest truth. Goddess wealth cannot bind them, as wealth is like a mean grass to them. A tender lotus fibre cannot bind the elephants whose temples are rendered black by the flow of fresh rut.
14. If Brahma, who gets angry with a swan, can destroy its delight of moving in the lotus pond. But he cannot take away the fame of its well known skill of separating water from the milk.
15. Armlets and necklaces which are bright as moon cannot adorn a person, nor bathing, nor anointments, nor flowers, nor the adorned locks of hair, none of them can be adornment for a person. The good refined speech alone adorn a person. All other ornaments will decay except the ornament of speech. Good speech alone is the real adornment at all times.
16. Knowledge is the supreme beauty of a man. It is the safe and hidden treasure of a person. It brings pleasures, fame and happiness. It is the preceptor of preceptors. When in abroad learning is a kinsman. It is the supreme diety. Kings respect the

knowledge, but not the wealth. One who does not possess knowledge is equal to an animal.

17. What is the use of an armour when one has forbearance? If there is anger why think of enemies? What is the necessity of fire when there are jealous kinsmen? Where is the need of divine medicine when there is a friend? Why serpents when there is a wicked person? Why wealth if one has flawless knowledge? Why an ornament if one is humble? What is the use of kingdom if there is good poetry?
18. Generosity towards one's own people, kindness towards servants, villany towards the wicked, affection for the good, diplomacy with kings, straightforwardness with scholars, prowess towards the enemies, forbearance towards the elders and craftiness to subdue women- the stability of the world depends upon such people who are experts in various arts.
19. The company of the good removes the dullness of mind, instill truthfulness in speech, brings great honour, destroys sins, delights the mind, spreads the fame all around. Tell me, is there anything which the company of good cannot do?

20. Victorious are those blessed poets, who are experts in the delineation of sentiments; there is no fear of death or oldage in the case of the body in the form of their fame.
21. A lion, though tormented by hunger, worn-out by oldage, situated in a miserable state, without the lustre of energy, even on the verge of death, desires only to eat the morsel of flesh from the cleaved temples of an intoxicated elephant. Will such a lion, ever, the foremost among all the self-respected, eat the grass at anytime?
22. A dog becomes happy by obtaining the bone of a cow which is fleshless and which is dirty with remnants of fat and muscles. Yet it is not sufficient to satisfy its hunger. A lion will kill an elephant by rejecting the jackal on its lap (at its hand). Everyone, though in a miserable condition, desires that which is befitting to one's strength.
23. A dog wags its tail, falls at his feet, and pitiably rolls upside down before the master who feeds him. But the king elephant, look at its master with bold sight and eats only after listening to hundreds of praising words. ,

24. In this ever changing world, which person, once dead is not born again? He is really said to be one of worthy birth, if the family is elevated by his birth.
25. The bunch of flowers do have two ways of life, so do people with self respect: either they stay on the heads of all people (with respect from the people) or wither away in the forest (disappear without being known).
26. Look, brother! there are five or six planets which have been acknowledged like the brhaspati and others. Rahu, the king of demons, who is desirous of showing his special valour, does not envy them. He attacks only the bright planets the sun and the moon during the new moon day and the full moon day.
27. Lord Adisesa bears all the worlds resting on his hood which is like a plank. Tortoise has held this Adisesa on his back. The lord of ocean easily makes him dependent on the boar. Ah! Unlimited are the acts of the noble.
28. It would have been right for Mainaka son of Himavan, the snow-clad mountain, to get his

- wings cut by the strokes of arrogant Indra's thunder bolt, which was unbearable on account of the discharging of fire constantly. Alas! It was not right for him to merge in the waters of the ocean, when his father was in distress.
29. Even a lifeless suryakanta stone glows when it is touched by the rays of the sun. How can a man of self-esteem tolerate an insult inflicted by others?
30. Lion, although a cub, attacks an elephant at the temple region, which is soiled by rut. This is the nature of the self-esteemed. Age is not the cause of the valour.
31. Let the caste go to the nether world. Let the merits go still beneath. Let the character fall from the peak of the mountain. Let the noble race be burnt in fire. Let the thunder bolt fall on the valour, which is in the form of an enemy. Let us have wealth, without which all other qualities are as meagre as grass.
32. He, who has wealth is deemed as belonging to a noble race. He is the scholar well versed in Sastras. He is the powerful speaker. He is handsome. All the qualities depend on wealth.
33. A king is destroyed by bad counsel, an ascetic by association, a son by fondling, a brahmin by not studying, the race by a bad son, the good conduct by association with the wicked, modesty by the intake of wine, agriculture without any supervision, affection by residing away in far off places, friendship without any trust, prosperity by bad acts, wealth by carelessness and donation to the unworthy.
34. There are three states of wealth-viz., charity, enjoyment and destruction. One who does not donate or enjoy his wealth, it will have the third state (destruction).
35. A gem polished on touch stone, a victorious soldier hurt in the war, elephant rendered weak by rut, river with sand banks dried in winter, moon having a single digit, young lady tired after amorous sport, the people who have lost their wealth through donations to the seekers - all these shine by their slenderness.
36. A poor man desires to have a morsel of barley grains. Later becoming full, he considers earth equal to a blade of grass. Hence due to the largeness or smallness of the things, the state of

richness of the rich enhances or reduces the merit of the objects.

37. O king, if you like to milk the cow called earth, you nurture this world like a calf. If nurtured well always, then this earth, like a wish yielding creeper, will be prosperous by various fruits.
38. The polity of the king will be of diverse ways, like a courtesan. It will be truthful and false; harsh and sweet spoken; cruel and kind; money minded and liberal; extravagant and accumulating.
39. What is the use of resorting to the kings who do not possess these six qualities, viz., obedience to their order, acquisition of fame, protection of brahmins, charity, enjoyment of wealth and protection of friends.
40. Man will obtain the amount of wealth, less or more, as written on his forehead ordained by Brahman, even in a desert. He will not obtain more than that money even on mount Meru. Do not exhibit your pitiable state in front the rich. Look! The pot will draw the water as much it can contain either in the well or in the ocean.

41. Lack of kindness, quarrelling without any reason, desire to take away others wealth and wife, intolerance towards the good people and kinsmen- these are the six qualities of the wicked by nature.
42. Even though adorned with knowledge one should avoid the wicked. Though adorned with a precious gem is not a serpent fierce?
43. The wicked attribute inability to one who is modest, hypocrisy to one who is religious, deceitfulness to one who is pure, cruelty to one who is valiant, foolishness to one who is ascetic, melancholiness to one who speaks pleasant words, arrogance to one who is mighty, talkativeness to one who speaks well, impotence in one who is firm. What quality of the good is there, which is not soiled by the wicked?
44. If there is cupidity where is the need of bad qualities? If there are false allegations where is the need of sins? If there is truthfulness why practise penance? If there is pure mind where is the need of sacred places? If there is good nature why think of merits? If there is greatness where is the necessity of adornments? If there is learning why have wealth? If there is ignominy what of death?

45. These are the seven agonies in my heart, viz., the moon without splendor during the day, a woman who has lost her youth, a pond without lotuses, the handsome face of a man without learning, the king who is greedy of wealth, the nobleman who is always in trouble, the wicked man in the king's court.
46. No one will be intimate to the kings who are having extreme anger. Fire, when touched, will burn even the sacrificer.
47. If one is quiet, he is treated as dumb; if one is an orator he is called as prattler; if one stands close, he is considered as rude; if one stays at a distance, he is called timid; if one is having the nature of forbearance he is called a coward; if one is intolerant, he is treated as not born of noble race. Thus rendering service, which is very hard, is difficult even to the yogis.
48. How can there be happiness for a person who comes within the range of a wicked, who does according to his own will, who being free from all virtues has brought into prominence all the wicked, who has forgotten his sins committed

earlier, who has fortunately obtained wealth and who hates virtues?

49. The friendship of the wicked and good will vary like the shadow of the former and latter part of the day, enhancing in the beginning and decreasing gradually, less in the beginning and increasing gradually.
50. In this world, to the deer, the fish and the noble one who lead their life by grass, water and happiness, the hunter, the fisherman and the wicked are enemies without any reason.
51. Salutations to those great people in whom reside these qualities- desire to have the company of good people, being happy by seeing the virtues of others, respect to elders, urge to acquire knowledge, love for his own wife, fear of ill reputation, devotion to lord iva, the bearer of trident, strength to control one's mind, renouncing the company of the wicked.
52. These are the natural qualities of great people- courage at times of distress, forbearance during prosperity, oratorship in an assembly, valour in battle, ambition for fame and interest in learning.

53. Praise worthy charity through the hands, humble salutations to the feet of the great people, speaking truth, incomparable valour in victorious shoulders, purity of mind, listening to the scriptures, these are the natural adornments of the victorious people even in the absence of wealth.
54. Abstaining from harming other living-beings, restraint regarding the stealing of other's wealth, speaking truth, donating to those in need according to means, resorting to silence regarding the talks related to other women, obstructing the stream of greed, respect to elders, kindness for all living beings-these constitute the common code, following of which is not prohibited in any of the scriptures and the path leading to the highest good.
55. During richness, the mind of the great is as soft as lotus, during calamities, it is as hard as the rocks of the mountain.
56. Pursuit of the right path which is agreeable, not indulging in bad act even at the cost of one's own life, not approaching the wicked for any need, not asking money from a person who does not possess wealth even though he is a friend, extreme courage

- at times of calamities, following the path of the noble- who taught this path of the virtuous, which is as hard as walking on sword's edge?
57. Doing charity in secrecy, welcoming the guests with respect, resorting to silence after doing the favourable act, announcing in an assembly the help rendered by others, not having the pride of wealth, avoiding mean talk about others-who taught path of the virtuous which is as hard as walking on the sword's edge.
58. Not even the trace of water drop is found on the hot iron rod. The same water drop on the lotus leaflet shines like pearl. When it falls into the oyster's shell it turns into a real pearl. Indeed, the merits of the low, middle and higher status arise on account of association.
59. A son who pleases his father with good deeds, a wife who desires the welfare of her husband and a friend who is of equal attitude at times of prosperity as well as at times of misery-are obtained by one who is meritorious in life.
60. Those who elevate themselves through modesty, who reveal their merits through the description of

the merits of others, who obtain their own rewards through their efforts at serving others and who enhance the grief of the rudely abusing wicked people through their forbearance are meritorious people with astonishing activities deserving respect. To whom are they not adorable?

61. Trees bend down when they bear fruits. The clouds bend down very low when filled with fresh waters. The virtuous are full of modesty when they are endowed with riches. This is nature of benevolent.
62. The ears are adorned by listening to scriptures, but not by earring. Hands are adorned by charity, but not by bracelet. The body of the compassionate is adorned by helping others, but not by anointment with sandal paste.
63. The sun makes the lotus bloom; the moon causes the bed of the night lotuses to bloom; though not asked, clouds give water. Thus the good people on their own, engage themselves in doing good to others.
64. Those who sacrifice their own benefits for the good of others are great. Those who do good to others

by not giving up their own happiness are common men. Those who destroy others happiness for their own benefits are demons in the guise of men. But, we do not know by what name, these men who hurt others for no reason, should be called.

65. The noble say about the nature of a good friend thus-He prevents from sinning, inspires to do good acts, conceals secrets and proclaims good qualities. He will not renounce at times of danger and will help at times of need.
66. Milk gives away all its qualities to water when combined with it. The water, seeing the milk heated, sacrifices itself in the fire. Seeing this, milk desires to jump into the fire. But when combined with water, it calms down. Likewise is the friendship of the good.
67. Here rests lord Visnu; here are his enemies alive, here is the group of mountains seeking refuge; here also exists submarine fire juxtaposed to the continuously pouring clouds (samvartaka) which appear at the time of annihilation. Oh! How mighty, vast and tolerant the ocean must be.

68. Blessed indeed is the birth of the tortoise which lent its back to bear the burden of the whole earth. Praise worthy indeed, is the birth of Dhruva, around whom the cluster of stars move. The living beings without helping others, just take birth and die, like the worms within the oudumbara fruit without rise or fall in their life.
69. Cut off your disre; be kind; renounce pride; do not indulge in evil acts; speak the truth; follow the path of good serve the scholars; respect the respectable; try to convince the enemies, show your humility; protect your fame, show the kindness to the distressed - these are the features of the good.
70. How many good people are there in this world, who are full of nectar in the form of goodness of mind, who will be delighting the three worlds by their innumerable benevolent deeds, who feel delighted in their heart by magnifying even the minute quality of others as if it were a mountain ?
71. Gods were not satisfied by valuable gems. They did not fear at the fierceful poison. They never stopped till they obtained nectar. Likewise, people

- with firm mind do not stop until they achieve their goal.
72. The people of lower order do not begin the work with fear of the obstacles. The people of middle order begin the work, but stop when they come across hurdles. The best people never stop the work which they have begun, even though they face many obstructions repeatedly.
73. The tree grows again, even though cut. Though waning, the moon increases. Understanding this, the good will not worry in this world.
74. A person of firm mind who wants to accomplish his goal never cares for happiness or sorrow. At times he sleeps on the ground, sometimes on a couch; sometimes resorts to dry and tasteless vegetables; sometimes eats delicious food; sometimes wears old clothes and at other times puts on silken robes.
75. May the experts in polity abuse or praise; may wealth stay or move away at its will. May the death come today itself or at a distant age; the firm minded will never move away even a step from the path of justice.

76. He, whose mind is not disturbed by the arrows in the form of side-glances of beloved women, not burnt by the heat of the fire in the form of anger and is not captivated by the tethers in the form of greed of worldly objects is the brave person. He conquers all the three worlds.
77. Courage of the courageous man cannot be wiped out even when he is humiliated. Even though the burning fire held downwards, the flames will never go downwards.
78. It is preferable that this body is destroyed by falling on the hard stones from the peak of the lofty mountain. It is preferable to place the hand in the mouth of the highly poisonous serpent. It is preferable to fall into the fire. But it is not preferable to destroy one's own character.
79. To him, in whom exists the good character which is dear to all, fire becomes cool like water, ocean turns out into a small stream, Meru mountain becomes a small rock, lion becomes a deer, the poisonous serpent becomes a flower garland, poisonous juice becomes a shower of nectar.

80. Benevolence is the adornment of wealth. Control over speech is the ornament of valour. Peace is the ornament of knowledge. Modesty is the ornament of scholarship. Granting to the well deserved is the ornament of money. Absence of anger is the adornment of penance. Forbearance is the ornament of the mighty. Deceitlessness is the ornament of Dharma. Above all, conduct which is the cause of all is the best ornament.
81. Indra's adviser was brhaspati, the preceptor of gods, the weapon was thunderbolt, the soldiers were gods, heaven was well guarded fort, assistance was from Visnu himself, Iravata was the conveyance- in spite of all these Indra was defeated. Therefore it is clear that destiny is the only resort. Fie, Fie upon valour which is futile.
82. A serpent tormented by hunger with weakened limbs sits within a basket, coiling its body, losing all hopes of survival. A mouse at night makes a hole in the basket and falls into the mouth of the serpent, on its own accord. The serpent being satisfied by its meat moves out through the same hole. Hence, look ! O people, destiny is the main cause for the ups and downs in life.

83. The cultured person rises up like a fallen ball, when he falls. An uncultured person falls down like a earthen ball (never to rise up).
84. A baldman, tormented by the rays of harsh sun, willing to go to a shady place, went and stood under a huge palm tree as if guided by destiny. There a huge fruit fell on his head with a great thud and his head broke. Hence wherever an unfortunateman goes, there follow the distresses.
85. On seeing the eclipse of the sun and moon, the capturing of elephants snakes and birds and the miserable and poor state of the learned, I exclaim; Ah ! fate is all powerful.
86. The creator creates gem like a man embeded with all virtues as an adornment to earth. At the same time he makes him short lived on this earth. Alas, how painful is the stupidity of fate !
87. Moon is the treasure of nectar. He is the lord of medicinal herbs; he is followed by satabhisha constellation (Hundreds of doctors) and he is the adornment on the crown of Lord Siva. But consumption (raja-yaksma) disease will not leave

- even such a moon. Who can transgress the dictates of wicked destiny ?
88. Dear friend, like a skillful potter, the wicked fate makes the mud in the form of mind into a lump with force and makes it to revolve with strokes of stick in the form of calamities and rotates it by placing on the wheel in the form of worries. We do not know as to what it (the fate) intends to do?
89. Oh foolish destiny, if you desire to destroy the courage of noble people during their distress, desist from that wicked effort. Even during adversities at the time of total destruction, the ocean and the mountains do not lose their dignity and they are not at all mean.
90. In this world whatever is ordained by the Lord destiny for a person, at least a little of that will be obtained by him. The great resort is not the cause of that. Although the clouds which is spreading in all the directions showers rain everyday, only two or three drops of water fall into the mouth of cataka bird.
91. We salute Gods. But they are under the control of wicked destiny. So we should salute destiny.

Even the fate offers the fruits (rewards) according to the action. If fruits are according to the action, who needs God or destiny. Salutations to action upon which even fate has no control.

92. Salutations to that Karma by whom Brahma was made a potter to shape the pot called world. Viṣṇu was put into the distress of taking ten incarnations and Siva was made to wander and beg alms with skull in his hand.
93. O good man, in order to obtain the desired fruit, serve the Goddess 'Satkriya' (Good deed), who will at once turn wicked into good, fools into scholars, enemies into friends invisible into visible and poison into elixir. Do not aspire in vain for other virtues that are full of distress.
94. When the good deed is continuously done, good house, damsels with amorous gestures and Laksmi bright with white (royal) umbrella are enjoyed. When it is stopped, look ! all these at once move away into various directions, like the network of pearls from the necklace of pearls with its string broken in the sport of amorous quarrel.
95. A wise should think of the result of his actions before doing the deeds good or bad. The result of

the deeds done in a hurry is like the dart which burns the heart till the end of life.

96. A man who does not do penance (virtuous deeds) even after taking birth on this sacred land of action (Karma-bhūmi) is indeed, unfortunate. If he does not do so, it will be like cooking sesamum in the vessel made up of lapis lazuli (vaidurya gem), using the sandal wood as fuel. It is like ploughing the earth with golden plough to obtain the roots of arka plant. It is again like fencing the crop of kodrava grains by cutting of camphor sticks.
97. It is not the form, nor the character, nor the noble birth, nor learning, nor rendering of service with good efforts, would bring the fruits. But the good fortunes of a man accumulated through the penance in previous births would bring the fruits at the ripe time like the trees.
98. Let the man drown in water, climb the peak of the Meru Mountain, win the enemies in war, learn all the arts and sciences like trade agriculture etc., fly high like a bird through the vast sky, with great efforts. Yet what is not destined to happen will never happen? How can there be the destruction

of that which is destined to happen, due to the fund of karma?

99. The good deeds of past will protect a man in forest, in the battle field, in the midst of enemies, in water, fire or ocean, or on the peak of a mountain whether he is asleep or intoxicated or in a difficult state.
100. To him who has to his credit abundant merit, accumulated in the past, the fierce forest will become his capital city, all people would become his own, the whole earth will be filled with treasures and valuable gems.

Handwritten notes in Devanagari script on lined paper, including the words 'कर्म' (Karma) and 'पुण्य' (Punya).